

การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม
ในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

ปริญญานิพนธ์
ของ
หรรษา มีมงคลกุลดิolk

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
กันยายน 2551

การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม
ในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

ปริญญานิพนธ์
ของ
หรรษา มีมงคลกุลดิolk

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
กันยายน 2551
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม
ในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

บทคัดย่อ
ของ
หรรษา มีมงคลกุลดิolk

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
กันยายน 2551

หรรษา มีมงคลกุลดิลก. (2551). *การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร*. ปริญญาโท. (การวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: รองศาสตราจารย์มานพ วิสุทธิแพทย์, รองศาสตราจารย์สุภาพร สุกสีเหลือง.

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนแขวงสมเด็จพระยา 2) ศึกษาเอกลักษณ์เด่นในชุมชนเพื่อใช้ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม 3) ศึกษาโอกาสและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม 4) ศึกษาการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม 5) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชน กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชุมชนและผู้นำองค์กร ประชาชน และนักท่องเที่ยว โดยใช้การสำรวจ การสังเกต และการสัมภาษณ์ ในการรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนแขวงสมเด็จพระยามีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและโดดเด่นเหมาะสมกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม 2) ชุมชนแขวงสมเด็จพระยามีปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมหลายประการ แต่ยังพบปัญหาที่รอการแก้ไขจากหน่วยงานภาครัฐและชุมชนอยู่หลายประการด้วยเช่นกัน 3) การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระยานั้น แบ่งเป็น 4 รูปแบบ คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ วางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ดำเนินกิจกรรม การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล 4) แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระยา ได้แก่ ควรส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชนมากขึ้น หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาการท่องเที่ยว พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและพื้นที่โดยรอบชุมชนให้มีคุณค่าเหมาะสมต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชนให้ชัดเจน ส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียง ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและเพิ่มการรักษาความปลอดภัยในพื้นที่ ส่งเสริมตลาดนักท่องเที่ยวให้กว้างขึ้น พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น และกำหนดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อให้การให้บริการอย่างมีคุณภาพ

THE COMMUNITY AND GOVERNMENT PARTICIPATION
IN CULTURAL ECOTOURISM DEVELOPMENT
IN SOMDEJ CHAOPHRAYA COMMUNITY, KLONGSARN, BANGKOK

AN ABSTRACT
BY
HUNSA MEEMONGKOLKULDILOK

Presented in Partial Fulfillment of Requirements
for the Master of Science Degree in Ecotourism Planning and Management
at Srinakharinwirot University
September 2008

Hunsa Meemongkolkuldilok. (2008). *The Community and Government Participation in Cultural Ecotourism Development in Somdej Chaophraya Community, Klongsarn, Bangkok*. Master's Project, M.Sc. (Ecotourism Planning and Management). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University, Project Advisor: Assoc.Prof. Manop Wisuttiapat. Co-Project Advisor: Assoc Prof. Supaporn Sukseeruang.

The objectives of this research are: 1) To study basic information of Somdej Chaophraya Community. 2) To study the unique characteristic of the community for public relation the Cultural Ecotourism 3) To study opportunities and threat to develop Cultural Ecotourism 4) To study participation of government and community sectors in Cultural Ecotourism. 5) To survey and recommend the guideline to develop Cultural Ecotourism by community and public participation. The samples in this research consist of 4 groups of people which are government officials, community leader, peoples and tourists. The methodology of the study is survey, observations, interview to get data. The data is analyzed and synthesized with the qualitative research procedure.

The result of the study show 4 items. 1) Somdej Chaophraya Community has variety cultural capital which is suitable for developing to be the Cultural Ecotourism Attractions. 2) In Somdej Chaophraya Community, there are factors which facilitator for developing the Cultural Ecotourism. But there are problems which needs solution from government and community. 3) Participation of government and community to develop Cultural Ecotourism in Somdej Chaophraya Community can be divided into 4 patterns. They are participation in planning, implementing, tourism benefit, and evaluation. 4) The study suggests several factors for developing the study area to be more attractive. They are as follow: encouraging the people in community to love their local area, the government should facilitate the community to participate in developing Cultural Ecotourism, developing the attraction to be more valuable for learning its history and cultural, making the tourists routes be clear and connected with the other attractions, promoting tourism variety nation market, developing tourism facilitation and other tourism activities, promoting continuously the attraction to the public, making the environment around attraction area be safer and finally carrying capacity to serve the number of tourists that increase better quality service.

ประกาศคุณูปการ

จากความคิดพื้นฐานที่ผู้วิจัยชอบการท่องเที่ยว จึงมีความสนใจและได้รับโอกาสจากทางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒให้เข้าเรียนในหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้ และประสบการณ์ภาคสนามมากมาย รวมทั้งได้เปลี่ยนมุมมอง ทศนคติจากคนชอบเที่ยวโดยทั่วไปเป็นนักท่องเที่ยวรัก(ษ์)สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์สุภาพร สุกสีเหลือง ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตรและกรรมการควบคุมปริญญาบัตรที่ได้ให้โอกาสลูกศิษย์คนนี้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยอันทรงเกียรติแห่งนี้ รวมทั้งให้ความรู้และคำแนะนำที่มีคุณค่าแก่ผู้วิจัยเสมอมา

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์มานพ วิสุทธิแพทย์ ประธานกรรมการควบคุมปริญญาบัตร ที่กรุณาสละเวลา แนะนำ ชี้แนะแนวทางให้ปริญญาบัตรเล่มนี้สำเร็จได้สมบูรณ์ด้วยดีตลอดมา

กราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ให้ความรู้ เปิดโลกทัศน์ ส่งสอนอบรมให้ศิษย์เป็นบุคลากรที่มีคุณค่า และนำเอาวิชาความรู้ช่วยพัฒนาประเทศต่อไป

ขอบพระคุณผู้บังคับบัญชา คุณดาวใจ เต็งอำนวย ที่เปิดโอกาสและสนับสนุนให้ผู้วิจัยเข้าศึกษาในหลักสูตรนี้ คุณอัญชลี ชัยวงศ์วุฒิกุล พี่ที่น่ารักคอยช่วยเหลือดูแลให้กำลังใจเป็นอย่างดี

ขอบคุณคำพูดดี ๆ กำลังใจรวมทั้งมิตรภาพที่แสนดีของเพื่อนสนิท คุณแอน คุณนุช คุณพิ ที่คอยถามไถ่ และเป็นทีระบายของผู้วิจัยเสมอมา ขอขอบคุณ ๆ ทั้งหลายที่ให้กำลังใจยามที่ผู้วิจัยไม่สามารถไปร่วมสังสรรค์ หรือไม่สามารถรับโทรศัพท์ได้ รวมทั้งขอบคุณพี่ เพื่อน น้อง ECO-TOURISM SWU รุ่น 3 ทุกท่านที่ได้ร่วมสร้างและแบ่งปันประสบการณ์เสียงหัวเราะ ความสนุกสนาน และสิ่งดี ๆ ด้วยกัน จะเก็บอยู่ในใจผู้วิจัยตลอดไป

และที่สุดในชีวิต ขอกราบขอบพระคุณคุณแม่ คุณพ่อ ที่ให้ความรัก กำลังใจ และทุก ๆ อย่างในชีวิตแก่ลูกเสมอมา ขอบพระคุณคุณน้ำวิจิตร และคุณน้ำสุจิตต์ที่พาผู้วิจัยออกเดินทางตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นเด็ก และสนับสนุนให้เดินทางจบจนทุกวันนี้ ขอขอบคุณน้ำใจและความช่วยเหลือที่ดีมาก ๆ จากน้องแนน น้องนุ๊ก พี่ตั้ม รวมทั้งทุกคนในครอบครัวมีมงคลกุลดิกล ที่ฝากกำลังใจและเสบียงอาหารให้ผู้วิจัยเป็นอย่างดี

หากปริญญาบัตรเล่มนี้มีข้อบกพร่องประการใด ผู้วิจัยขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

หรรษา มีมงคลกุลดิกล

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	
ความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามการวิจัย.....	3
วัตถุประสงค์การวิจัย.....	3
ขอบเขตการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
2 เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย	
แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว.....	7
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.....	11
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	20
การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.....	26
การท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	31
การพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.....	35
การมีส่วนร่วม.....	38
ยุทธศาสตร์การพัฒนาของเขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2550.....	46
ข้อมูลพื้นฐานของเขตคลองสาน และพื้นที่ศึกษาแขวงสมเด็จพระยา... ..	48
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	54
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	57
3 วิธีการดำเนินการวิจัย	
การศึกษาค้นคว้าข้อมูลในการวิจัย.....	58
พื้นที่ศึกษา.....	59
ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย.....	59
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	59
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	61

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 การนำเสนอผลการวิจัย	
ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ประวัติศาสตร์ ชุมชนแขวงสมเด็จพระยา...	64
สภาพทั่วไปของชุมชนแขวงสมเด็จพระยา.....	66
ทรัพยากรท่องเที่ยวชุมชนแขวงสมเด็จพระยา.....	79
ที่พัก ร้านค้า ร้านอาหาร.....	112
ทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียง.....	114
โอกาสในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม.....	124
ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม.....	127
การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว.....	130
แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วม	
ของภาครัฐและชุมชนแขวงสมเด็จพระยา.....	136
ผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม.....	150
5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	
บทสรุป.....	152
สรุปผลการวิจัย.....	153
อภิปรายผล.....	158
ข้อเสนอแนะ.....	159
บรรณานุกรม.....	163
ภาคผนวก	
รายการสัมภาษณ์บุคคล.....	169
แบบสัมภาษณ์.....	171
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	176

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แสดงแผนที่ชุมชนในเขตคลองสาน.....	6
2 แสดงสัญลักษณ์ประจำเขตคลองสาน.....	48
3 แสดงแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา.....	57
4 แสดงการคมนาคมรอบชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา.....	66
5 แสดงภาพการเดินทางด้วยเรือข้ามฟากที่ทำเรือทำดินแดง.....	68
6 แสดงภาพทางเดินเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยา.....	69
7 แสดงภาพทางเดินหลักในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา.....	70
8 แสดงภาพป้ายสัญลักษณ์การเดินทางในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา.....	70
9 แสดงภาพโรงเรียนในชุมชน.....	73
10 แสดงภาพโรงเรียนชุมชน.....	73
11 แสดงภาพพระภิกษุสงฆ์วัดพิชัยญาติการามเดินลงมารับบาตรวันออกพรรษา	77
12 แสดงภาพทางเข้าอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชชนนี	80
13 แสดงภาพบริเวณภายในอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ.....	81
14 แสดงภาพบริเวณเรือนจำลองภายในอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ.....	81
15 แสดงภาพงานน้อมรำลึกถึงสมเด็จย่า.....	83
16 แสดงภาพกิจกรรมงานวันน้อมรำลึกถึงสมเด็จย่า.....	83
17 แสดงภาพกิจกรรมงานวันน้อมรำลึกถึงสมเด็จย่า.....	83
18 แสดงภาพภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเขตคลองสาน.....	85
19 แสดงภาพทางเข้าห้องสมุดประชาชนกรุงเทพมหานคร.....	86
20 แสดงภาพวัดพิชัยญาติการาม.....	87
21 แสดงภาพงานวันออกพรรษาที่วัดพิชัยญาติการาม.....	88
22 แสดงภาพโรงเรียนสุรุมาลัย.....	89
23 แสดงภาพกุฏิทรงช่วย.....	89
24 แสดงภาพวัดอนงคาราม.....	91
25 แสดงภาพกุฏิเก่าอาคารสมัยนิยม.....	91

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
26 แสดงภาพมัสยิดกุฎิลอิสลามริมน้ำ.....	93
27 แสดงภาพอาคารเก่าของเสมียนอาลีติดกับมัสยิดกุฎิลอิสลาม.....	94
28 แสดงภาพมัสยิดเซฟี.....	95
29 แสดงภาพศาลเจ้ากวณฺฐ.....	97
30 แสดงภาพศาลเจ้าพ่อเสือ.....	98
31 แสดงภาพศาลเจ้าชำในแก้ง.....	100
32 แสดงภาพศาลเจ้าแม่ทับทิม.....	101
33 แสดงภาพประตูแขก.....	102
34 แสดงภาพโรงน้ำปลาข้างศาลเจ้ากวณฺฐ.....	103
35 แสดงภาพอาคารโรงเกลือแหลมทอง.....	104
36 แสดงภาพโกดังแข่งกี.....	105
37 แสดงภาพเรือนแถวชั้นเดียวปากซอยสมเด็จพระยา 1.....	105
38 แสดงภาพด้านหน้าตลาดท่าดินแดง.....	106
39 แสดงภาพบ้านพักคุณหลวงในซอยช่างนา.....	107
40 แสดงภาพแม่น้ำเจ้าพระยาด้านท่าเทียบเรือศาลเจ้ากวณฺฐ.....	108
41 แสดงภาพคลองสมเด็จพระยาสมภาพปัจจุบัน.....	109
42 แสดงภาพตลาดพระเครื่องวงเวียนเล็ก.....	111
43 แสดงภาพโรงแรมในเขตคลองสาน.....	113
44 แสดงภาพวัดทองนพคุณ.....	116
45 แสดงภาพวัดทองธรรมชาติ.....	117
46 แสดงภาพพระบรมมหาราชดุเจดีย์ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร.....	118
47 แสดงภาพสมาคมเตกก่า จีจันเกาะ.....	119
48 แสดงภาพป้อมป้อมปัจจามิตร.....	120
49 แสดงภาพส่วนหนึ่งของฮวยจุงไฉ่.....	122
50 แสดงภาพอาคารพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลสมเด็จพระยา.....	123
51 แสดงภาพทางเข้าทำนน้ำคลองสาน.....	124

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
52 แสดงภาพกิจกรรมการท่องเที่ยวเส้นทางจักรยาน.....	133
53 แสดงภาพกิจกรรมเดินเท้าท่องเที่ยวเขตคลองสาน.....	133
54 แสดงเส้นทางท่องเที่ยวแบบที่ 1 ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา.....	141
55 แสดงเส้นทางท่องเที่ยวแบบที่ 2 ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา.....	142
56 แสดงเส้นทางท่องเที่ยวแบบที่ 3 ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา.....	143
57 แสดงภาพแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาและพื้นที่ใกล้เคียง.....	146

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ในสภาวะปัจจุบัน “โลกไร้พรมแดน” เข้ามามีบทบาทต่อชีวิตประจำวันของมนุษย์มากขึ้น ข้อมูลทางด้านรูปภาพและตัวหนังสือสามารถส่งต่อไปยังสาธารณชนผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้อย่างรวดเร็ว การท่องเที่ยวของประชาชนไปยังสถานที่ใหม่ ๆ จึงเป็นที่นิยมมากขึ้น ซึ่งทำให้การท่องเที่ยวไทยอยู่ในยุคพัฒนาอย่างมาก ก่อให้เกิดการพัฒนาประเทศ และเป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม และการเมืองของท้องถิ่น ดังที่สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2548 : ออนไลน์) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ประชากรในท้องถิ่น ทั้งในเรื่องการสร้างงาน สร้างอาชีพและสร้างรายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งสนับสนุนให้มีการฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังสามารถกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ตลอดจนสร้างชื่อเสียงให้เกิดขึ้นแก่ท้องถิ่น หรือสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนั้น ๆ และประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมอีกด้วย

รัฐบาลได้ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้สนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ตลอดจนผู้ที่มาลงทุนประกอบธุรกิจด้านการท่องเที่ยว โดยได้กำหนดให้การพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นส่วนหนึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในรายละเอียดได้บรรจุมาตรการแนวทางในการพัฒนา และส่งเสริมการท่องเที่ยว ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) และต่อเนื่องมาจนถึงแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - 2554) นอกจากนั้นยังได้มีการจัดตั้งกระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 เพื่อให้เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวโดยตรง โดยมีภารกิจสำคัญในการบริหารยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว กีฬา และนันทนาการ ให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

การพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องมีการศึกษาและวางแผนเพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ไปพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์คุณค่าของสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ หรือเสื่อมสภาพน้อยที่สุด ก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าและยาวนาน ตรงกับแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ปกป้องพื้นที่ต่าง ๆ ทางธรรมชาติ และเป็นวิถีทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้ (โครงการสานสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. 2547: ออนไลน์) และในสวนนโยบายด้านการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานครโดยผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร นายอภิรักษ์ โกษะโยธิน ได้มียุทธศาสตร์ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน โดยเพิ่มจำนวนแหล่ง

ท่องเที่ยวและกำหนดให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นโครงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย (วารสารกรุงเทพมหานคร. 2548: 16)

เขตคลองสาน จังหวัดกรุงเทพมหานคร เป็นหนึ่งใน 50 เขตของกรุงเทพมหานครที่อยู่ในกลุ่มเขตอนุรักษ์เมืองเก่ากรุงธนบุรี แหล่งวิถีชีวิตชุมชนดั้งเดิม และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม(สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร. 2549: 3) ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา (ฝั่งธนบุรี) ลักษณะที่ตั้งเป็นหัวโค้งของแม่น้ำ ในอาณาบริเวณตั้งแต่สะพานพระพุทธยอดฟ้าทางทิศเหนือจนถึงปากคลองบางลำไยทางทิศใต้ ในอดีตพื้นที่เขตคลองสานเป็นถิ่นฐานของกลุ่มคนหลายเชื้อชาติ ได้แก่ คนไทยพื้นถิ่นที่ยึดอาชีพเป็นชาวสวน ชาวมอญและชาวลาวที่ถูกด่อนมาในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งแขกจากไทรบุรีและชาวอินเดีย มาถึงช่วงรัชกาลที่ 2 ชุนนางในตระกูลขุนนาได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนแถบคลองสาน ตามมาด้วยเจ้าภานุนายอากร เจ้าสัวเงินหลายตระกูลเข้ามาทำการค้าจนมีฐานะมั่งคั่ง ทำให้คลองสานในสมัยนั้นได้ชื่อว่าเป็น “ถิ่นเศรษฐีผู้ดีเก่า” และจากความหลากหลายของกลุ่มคนในอดีต ได้เป็นบ่อเกิดมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในบริเวณชุมชนต่าง ๆ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคนรุ่นต่อ ๆ ไปได้เป็นอย่างดี

แขวงสมเด็จเจ้าพระยา เป็นบริเวณที่มีความสำคัญมากที่สุดในประวัติศาสตร์ของเขตคลองสาน เนื่องจากบริเวณชุมชนย่านวัดอนงคาราม เคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี “สมเด็จย่า” ของชาวไทย เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ และได้ทรงเข้าเรียนครั้งแรกกับสมเด็จพะพุทธาจารย์นวม เจ้าอาวาสวัดอนงคาราม ณ โรงเรียนอุดมวิทยายานภายในบริเวณวัดอนงคาราม และจากการที่ขุนนางในตระกูลขุนนาได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนในบริเวณย่านบ้านสมเด็จ แขวงสมเด็จเจ้าพระยา นี้ได้ปฏิสังขรณ์วัดพระยาญาติการาม ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าพระราชทานนามใหม่ว่า **วัดพิชัยญาติการาม** นอกจากนี้ ในอดีตบริเวณชุมชนบริเวณนี้ยังเป็นสถานที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพของชาวจีน มีหลักฐานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ คือ **ศาลเจ้ากวนอู** ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นศาลเจ้าที่เก่าที่สุดในเขตคลองสาน **ศาลเจ้าซำในเก็ง** เป็นศาลเจ้าของชาวจีนแคะที่เก่าที่สุดในกรุงเทพ ฯ และเนื่องจากในอดีตย่านนี้เป็นแหล่งการค้าที่สำคัญ จึงมีพ่อค้ากลุ่มแขกมลายูที่มาจากเมืองสุโขทัยปัตตานี มาพำนักพักอาศัยถือเป็นแหล่งการค้าและที่อยู่อาศัยแหล่งใหญ่ของชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งได้สร้างมัสยิดขึ้นมาเป็นศูนย์กลางในการประกอบศาสนพิธี 2 แห่ง คือ **มัสยิดเซฟี** ในบริเวณย่านตึกโกดังสินค้าสีขาว จึงเรียกว่า มัสยิดตึกขาว และ **มัสยิดภูตลอิสลาม** ซึ่งตั้งอยู่ที่ตึกอิฐแดง จึงเรียกว่า สุเหร่าตึกแดง

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาและสำรวจทรัพยากรการท่องเที่ยวเพิ่มเติมเพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการของชุมชนในแง่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและเพื่อวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของ

ชุมชนในบริเวณชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยานี้อย่างเหมาะสม โดยผู้วิจัยจะมีความรู้ที่ศึกษาเชื่อมต่อของแหล่งท่องเที่ยวไปยังแขวงคลองสานที่มีอาณาเขตติดต่อกัน และมีแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ คือ วัดทองธรรมชาติ และวัดทองนพคุณ ซึ่งเป็นวัดโบราณตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ภายในมีอุโบสถที่สวยงามด้วยจิตรกรรมฝาผนังสีสดใส รวมทั้งกลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมแบบจีนประยุกต์ของสมาคมเผยแผ่พระพุทธธรรม “เตกกา จีจันเกาะ” ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มีการจัดวางตำแหน่งสิ่งปลูกสร้างตามหลักฮวงจุ้ยอย่างสวยงามด้วย

คำถามการวิจัย

1. ชุมชนสมเด็จเจ้าพระยา มีการพัฒนาการชุมชนในฐานะเป็นชุมชนประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมอย่างไร
2. ภาครัฐและชุมชนสมเด็จเจ้าพระยา สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐาน เกี่ยวกับลักษณะพื้นที่ทางกายภาพ ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ การคมนาคม ของชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษาลักษณะเด่นด้านต่าง ๆ ในชุมชนอันเป็นแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา
3. เพื่อศึกษาโอกาสและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา
4. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา
5. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาชุมชนที่อยู่อาศัยบนพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์ สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ ที่แขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร โดยพื้นที่ที่เลือกศึกษา คือชุมชนสวนสมเด็จพระยา และชุมชนช่างนาคว-สะพานยาว ซึ่งต่อไปจะเรียกว่าชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาถึง ทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชนในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และแนวทางการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ว่าสามารถกระทำได้นาน้อยเพียงใด และชุมชนจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาร่วมกับภาครัฐได้อย่างไร ซึ่งหมายรวมถึงความพร้อมของชุมชนในการรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมได้นาน้อยเพียงใด

วิธีดำเนินการวิจัย

นำหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative perspective) มาใช้เป็นหลักการศึกษารั้งนี้ โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง 4 กลุ่ม คือ กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มประชาชนในชุมชน และกลุ่มนักท่องเที่ยว เมื่อได้ข้อมูลจากการสำรวจ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกแล้ว นำข้อมูลมาวิเคราะห์ในเชิงพรรณนา โดยแบ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นอันได้มาจากการสังเกตในแต่ละวันทีละภาคสนาม และการวิเคราะห์ข้อมูลรวมจากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมด นำมาสร้างกระบวนการวางแผน เป็นการสร้างความเชื่อมโยงของข้อมูลเข้ากับหลักการและทฤษฎี ทำให้ภาครัฐและชุมชนสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนได้อย่างแท้จริง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ทราบถึงพัฒนาการของชุมชนที่มีพื้นฐานจากประวัติศาสตร์ยาวนานในอดีตของฝั่งธนบุรี โดยนำมาถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา เรียนรู้ และประยุกต์ใช้ ผ่านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
2. ทราบถึงการสำรวจทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา และพื้นที่ใกล้เคียงสามารถนำมาซึ่งการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวและสร้างความหลากหลายในการท่องเที่ยว อันจะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และสร้างความบันเทิงในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมไปควบคู่กัน
3. แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมอย่างถูกต้อง และสร้างประโยชน์สูงสุดให้แก่ชุมชนเจ้าของพื้นที่

นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการวิจัยเรื่องนี้มีศัพท์ที่เห็นควรนำมาจำกัดความเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน ดังต่อไปนี้

1. **ข้อมูลพื้นฐาน** หมายถึง ข้อมูลด้านลักษณะพื้นที่ อาณาเขต สังคม การศึกษา วัฒนธรรม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ การคมนาคม ของแขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

2. **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ** หมายถึง การเดินทางไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ธรรมชาติ วัฒนธรรม ที่ปรากฏในพื้นที่โดยมีความรับผิดชอบต่อการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

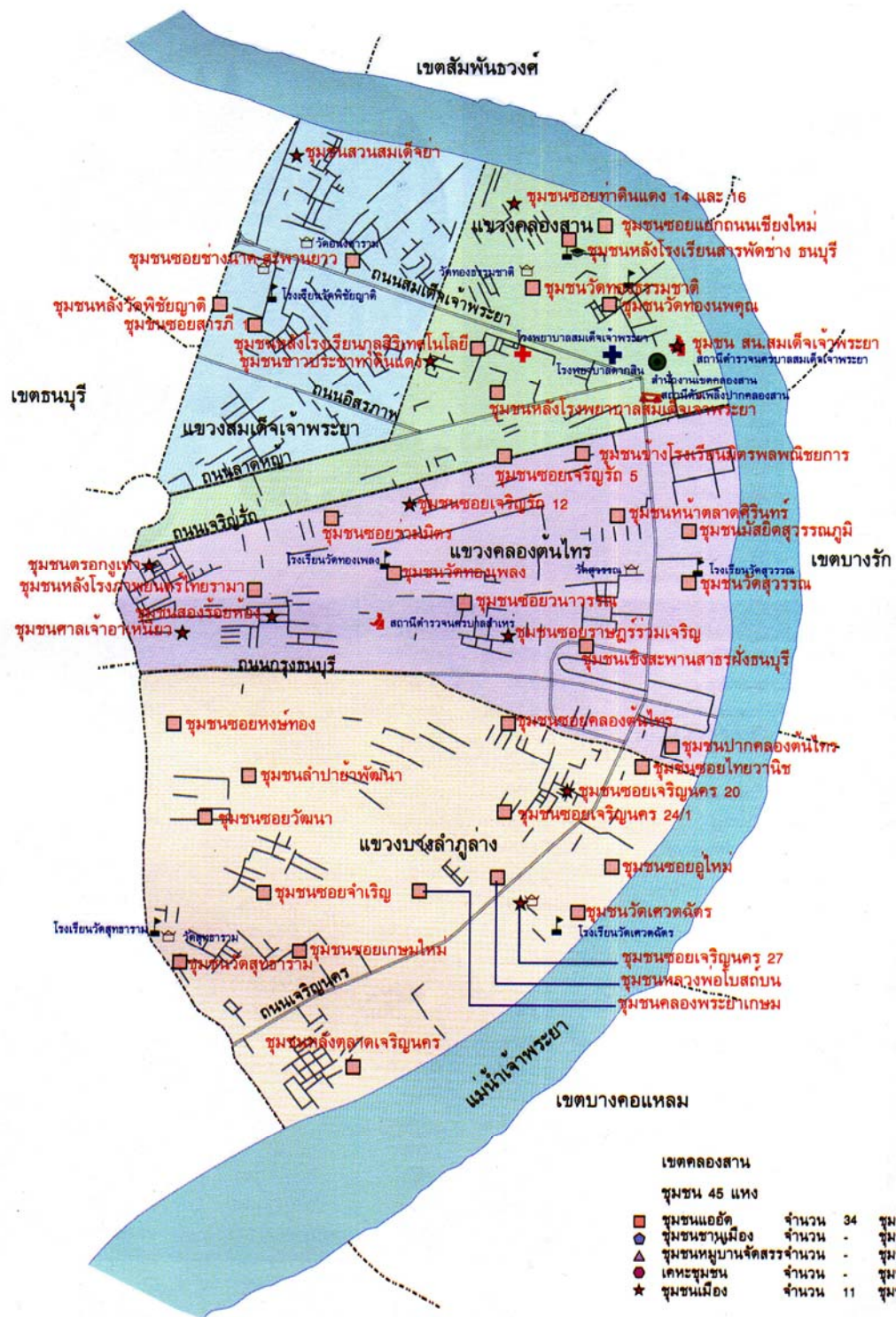
3. **การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม** หมายถึง การเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นศิลปะ วัฒนธรรม โบราณสถาน ศาสนา งานประเพณี วิถีชีวิตชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชนของท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปและต้องเคารพ วัฒนธรรมของกันและกัน รวมทั้งคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชนนั้นให้น้อยที่สุด

4. **การพัฒนาการท่องเที่ยว** หมายถึง ระบบการบริหารจัดการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีอยู่อย่างจำกัดมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเน้นถึงความรับผิดชอบต่อแหล่งทรัพยากรนั้น และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากที่สุด

5. **การมีส่วนร่วมของชุมชน** หมายถึง การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม สร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน

6. **การมีส่วนร่วมของภาครัฐ** หมายถึง การนำนโยบายการบริหารงานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ ร่วมกับชุมชน เพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน

7. **ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา** หมายถึง บริเวณชุมชนสวนสมเด็จย่า และชุมชนช่างนาคน-สะพานยาว แขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 1 แสดงแผนที่ชุมชนในเขตคลองสาน
ที่มา : สำนักนโยบายและแผน กรุงเทพมหานคร. (2548)

บทที่ 2

เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทนี้ มุ่งศึกษาการมีส่วนร่วมของภาครัฐ และชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร โดยแบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็นแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ดังนี้

1. การท่องเที่ยว
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
4. การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
5. การท่องเที่ยวโดยชุมชน
6. การพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
7. การมีส่วนร่วม
8. ยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2550
9. ข้อมูลพื้นฐานเขตคลองสาน และพื้นที่ศึกษาแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา
10. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
11. กรอบแนวคิดการวิจัย

1. การท่องเที่ยว

1.1 ความหมายของการท่องเที่ยว

ความหมายของการท่องเที่ยวนี้มีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลากหลาย โดยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง และองค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า หมายถึง การเดินทางใด ๆ ก็ตามเป็นการเดินทางตามเงื่อนไขสากล 3 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว แต่ไม่ใช่ไปตั้งหลักแหล่งเป็นการถาวร

ประการที่ 2 การเดินทางนั้นเป็นไปด้วยความสมัครใจ หรือความพึงพอใจของผู้เดินทางเอง ไม่ใช่เป็นการถูกบังคับ ไม่ใช่เพื่อทำสงคราม

ประการที่ 3 เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตามที่ไม่ใช่ประกอบอาชีพหรือหารายได้ แต่เดินทางมาเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อเยี่ยมเยียนญาติมิตร เพื่อความเบิกบาน บันเทิงเริงรมย์ เล่นกีฬา เพื่อการประชุมสัมมนา เพื่อศึกษาหาความรู้ และเพื่อประกอบธุรกิจ

ซึ่งสอดคล้องกับสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542: 39) ที่ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเป็นการนันทนาการรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาว่างที่มีการเดินทางจากที่หนึ่งไปที่หนึ่ง ซึ่งมักหมายถึงเดินทางจากที่อยู่อาศัยไปยังอีกที่หนึ่งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมโดยมีแรงกระตุ้นจากความต้องการในด้านกายภาพ ด้านวัฒนธรรม ด้านปฏิสัมพันธ์ และด้านสถานะหรือเกียรติคุณ

1.2 ปัจจัยที่เป็นมูลเหตุจูงใจให้เกิดการท่องเที่ยว

แมค อินทอช (Mc Intosh. 1972) กล่าวถึง การเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวมักจะมีแรงผลักดันอย่างใดอย่างหนึ่งโดยแบ่งแรงผลักดันดังกล่าวได้ 4 ประการดังนี้คือ

1.2.1 **แรงผลักดันทางกายภาพ** เป็นแรงผลักดันเพื่อต้องการความผ่อนคลายด้านกายภาพ เป็นการพักผ่อนรูปแบบหนึ่ง เช่น กิจกรรมทางกีฬา การบำบัดทางการแพทย์ด้วยวิธีพิเศษ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของแต่ละบุคคล ในกรณีนี้ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสุขภาพ การพักผ่อน รวมไปถึงการเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านกีฬา เช่น การเล่นสกี ตกปลา ล่าสัตว์ เป็นต้น เพื่อให้พ้นจากภาวะการดำเนินชีวิตที่เคร่งเครียดและฉุนเฉียว

1.2.2 **แรงผลักดันทางวัฒนธรรม** เป็นแรงผลักดันซึ่งก่อให้เกิดความปรารถนาในการเดินทางเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับประเทศอื่น ๆ และชีวิตความเป็นอยู่ของคนในประเทศ เป็นความอยากรู้อยากเห็นตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งแสดงออกในรูปของศิลปะ ดนตรี วรรณกรรม และนิทานพื้นบ้าน เป็นต้น จึงเป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งสำคัญของประเทศอื่น ๆ เช่น โบราณสถาน วัฒนธรรม ประเพณี และการละเล่นต่าง ๆ เป็นต้น

1.2.3 **แรงผลักดันระหว่างตัวบุคคล** เป็นแรงผลักดันในลักษณะของความต้องการที่จะไปเยี่ยมญาติ เพื่อนฝูง หรือพบปะผู้คนที่มีความคิดใหม่ ๆ หรือแสวงหาเพื่อน ต้องการหลบออกจากงานที่ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ หลีกหนีจากสภาพจำเจในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

1.2.4 **แรงผลักดันทางเกียรติยศและสถานภาพ** เป็นแรงผลักดันในลักษณะที่แสดงถึงสถานภาพและเกียรติยศของบุคคล ซึ่งอยู่ในลักษณะของการเดินทางเพื่อประกอบธุรกิจในตำแหน่งหน้าที่การงานของตน หรือเพื่อศึกษาดูงาน ตลอดจนเพื่อความสำเร็จขั้นสูงในอาชีพของตนอีกด้วย

1.3 วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว

จากแรงผลักดันในการเดินทางทั้ง 4 ประเภทข้างต้น โรบินสัน (Robinson. 1976: 130) ได้นำมาเป็นพื้นฐานกำหนดวัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยวของบุคคลทั่วไปแบ่งได้เป็น 8 ประการ คือ

1.3.1 เพื่อการพักผ่อนให้เกิดความสดชื่นทั้งทางร่างกายและจิตใจ (For relaxation and refreshment of body and mind) สำหรับชีวิตสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยความรีบเร่ง เคร่งเครียด และความเหน็ดเหนื่อย

1.3.2 เพื่อการรักษาสุขภาพ (For health purposes) เช่น การพักผ่อนต่าง ๆ การบำบัดด้วยวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์ การอาบน้ำแร่ การอาบแดดเพื่อสุขภาพ เป็นต้น

1.3.3 เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมทางกีฬา (For active participation in a wide variety of sport) เช่น การเดินแข่งขัน การปั่นเขา เล่นสกี เล่นเรือใบ ตกปลา ล่าสัตว์ เป็นต้น

1.3.4 เพื่อความพอใจและความสนุกสนานตื่นเต้นส่วนตัวเป็นครั้งคราว (For sheer pleasure, fun and excitement) ในลักษณะที่เป็นช่วงวันหยุดพักผ่อน

1.3.5 เพื่อความสนใจในสิ่งสำคัญของประเทศอื่น (For interest in “foreign parts, especially in places) โดยเฉพาะสถานที่ที่มีโบราณสถาน วัฒนธรรมที่เก่าแก่ หรือสถานที่ที่มีการเฉลิมฉลองในด้านศิลปะ การดนตรี การละคร เป็นต้น

1.3.6 เพื่อเหตุผลระหว่างตัวบุคคล (For interpersonal reasons) เช่น การไปเยี่ยมญาติ การแสวงหาเพื่อนใหม่ ๆ การหลบหนีจากการพบปะสนทนาที่ซ้ำซากจำเจต่าง ๆ

1.3.7 เพื่อเหตุผลทางด้านจิตใจ (For spiritual purposes) เช่น การประกอบพิธีทางศาสนาในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

1.3.8 เพื่อเหตุผลทางธุรกิจและอาชีพ (For professional or business reasons) เช่น การเข้าร่วมประชุมระหว่างประเทศในสาขาอาชีพเดียวกัน การสัมมนาของสมาชิกที่สังกัดในองค์กรเดียวกัน เป็นต้น

1.4 องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

สถาบันศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยบูรพา (2547: ออนไลน์) กำหนดองค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

1.4.1 **นักท่องเที่ยว** เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยว เพราะเป็นผู้ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวขึ้น และสำคัญต่อการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว

1.4.2. **การเดินทาง** การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางไปให้ถึงจุดหมายปลายทางตามที่นักท่องเที่ยวตั้งใจไว้ โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง คือ ทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ การเดินทางท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพโดยวิธีใด ๆ นั้นจะต้องสามารถอำนวยความสะดวกในการเดินทางทั้งสภาพยานพาหนะที่ใช้เดินทาง และระบบเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางมีความปลอดภัยไปถึงจุดหมายปลายทางด้วยความเรียบร้อย รวมทั้งการประหยัดซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดการเดินทางเพิ่มขึ้น

1.4.3. แรงจูงใจในการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งที่กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวออกเดินทางท่องเที่ยว เพื่อสนองความต้องการของตนเอง การท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นได้นั้น นักท่องเที่ยวจะต้องมีสิ่งบันทึใจ เช่น การไปชมการแข่งขันกีฬาในต่างประเทศ ก็จะพิจารณาการท่องเที่ยวอย่างอื่นประกอบด้วย เช่น การชมโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศึกษาชีวิตความเป็นอยู่และภาษาของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ฯลฯ

1.5 ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยว

ทรัพยากรการท่องเที่ยวหรือแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดใจที่ก่อให้เกิดการเดินทางหรือท่องเที่ยว เพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนานและเพิ่มพูนความรู้ตลอดจนทัศนคติที่กว้างขวาง ในแง่ของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยวเปรียบเสมือน “สินค้า” และเป็นสินค้าที่สามารถดึงดูด “ลูกค้า” หรือนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาซื้อถึงที่ตั้งของสินค้าได้อีกด้วย (สถาบันศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยบูรพา. 2547: ออนไลน์)

ทรัพยากรการท่องเที่ยวสามารถจำแนกตามลักษณะความต้องการของนักท่องเที่ยวได้เป็น 3 ประการดังนี้ (สถาบันศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยบูรพา. 2547: ออนไลน์)

1.5.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หมายถึง สภาพทางกายภาพของธรรมชาติที่มีความสวยงามหรือน่าสนใจต่อการเดินทางไปชม

1.5.2 ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ โบราณสถาน และศาสนา หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่าที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นตามวัตถุประสงค์ และเพื่อประโยชน์ของมนุษย์เอง ทั้งที่เป็นมรดกทางอดีต และที่สร้างขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะเป็นวัตถุ พื้นที่ หรือสิ่งก่อสร้าง แต่มีผลดึงดูดในทางท่องเที่ยว เช่น อนุสรณ์สถาน เมืองโบราณ ปราสาทหิน พระราชวัง ถ้ำว้าวแดง อุทยานประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ฯลฯ

1.5.3 ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม และการประพฤติปฏิบัติที่ยึดถือสืบทอดกันมาตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว

1.6 ความสำคัญของทรัพยากรท่องเที่ยว

ทรัพยากรท่องเที่ยวมีความสำคัญมากต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยว ดังนี้ (อุดม เขยกิจวงศ์และคณะ. 2548: 172-173)

1.6.1 เป็นที่มาของรายได้ เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวยังสถานที่ต่าง ๆ คนในพื้นที่จะมีอาชีพและรายได้จากการจัดธุรกิจและบริการให้แก่ นักท่องเที่ยว รัฐบาลสามารถเก็บภาษีอากรและภาษีเงินได้ เงินจำนวนนั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติโดยรวม รัฐบาลยังนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศ และนำไปช่วยชดเชยภาวะการขาดดุลการค้ากับต่างประเทศอีกด้วย

1.6.2 สร้างความภาคภูมิใจให้แก่ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักและยอมรับของคนทั่วไป นำมาซึ่งความภาคภูมิใจของคนในพื้นที่

1.6.3 ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนา ประโยชน์มากมายที่ผู้คนได้รับจากทรัพยากรการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมไม่สูญหายไป หากมีการนำไปใช้ จะมีการจัดการและใช้อย่างระมัดระวัง มีการบริโภคทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีจิตสำนึก

1.6.4 เป็นสิ่งดึงดูดใจให้มีการเดินทางท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยหลักที่นักท่องเที่ยวพิจารณาในการตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือกที่จะเดินทางไปท่องเที่ยวยังสถานที่ต่าง ๆ

1.6.5 สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาบรรพชน ทรัพยากรท่องเที่ยวจำนวนมากได้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของบรรพชนที่ล้ำลึก เป็นความรู้ที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตของคนในรุ่นปัจจุบัน เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีที่แสดงถึงการมีวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมอันประณีตงดงาม ฯลฯ

1.6.6 ช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตและทำให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวอุดมสมบูรณ์จะมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น เพราะสถานที่พักผ่อนหย่อนใจในท้องถิ่นของตน ช่วยให้ประชาชนสามารถผ่อนคลายจากภาวะจำเจตึงเครียดจากการประกอบอาชีพ ทำให้สามารถประกอบกิจกรรมนันทนาการได้ ส่งผลให้มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี สมบูรณ์เป็นประชากรที่มีคุณภาพ

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.1 ที่มาของแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในการพยายามพัฒนาการท่องเที่ยวในทิศทางที่ประสานการพัฒนาับการอนุรักษ์ภายใต้ความต้องการของประเทศในการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาับการอนุรักษ์ และกระแสของโลกที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนซึ่งก่อให้เกิดกระแสที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ด้าน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544) คือ

2.1.1 กระแสความต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

2.1.2 กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวในการศึกษาเรียนรู้สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ

2.1.3 กระแสความต้องการพัฒนาคน โดยมีส่วนร่วมของประชาชน

จากกระแสความต้องการทั้ง 3 ด้านข้างต้น ทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่ป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และเพื่อรักษาระบบนิเวศธรรมชาติ นั่นคือ Green

Tourism หรือ Ecotourism ซึ่งเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวในทิศทางที่ยั่งยืน (Sustainable tourism development) โดยนักวิชาการในวงการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวต่างให้คำจำกัดความของ Ecotourism บนพื้นฐานองค์ประกอบว่าเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ มีการจัดการสิ่งแวดล้อมและการให้ความรู้การศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการร่วมคิด ดำเนินการ ได้รับผลประโยชน์และบำรุงรักษา เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ และประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

วัลลภ ทองอ่อน (การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. 2550: 9-11) กล่าวถึง แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าประกอบด้วยแนวคิดที่เกี่ยวข้องคือ

- แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นกระแสการพัฒนาในยุคหลัง ที่พยายามแก้ปัญหาความพินาศของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนากระแสหลัก ซึ่งใช้ทรัพยากรเป็นต้นทุนการผลิต โดยไม่ได้คิดถึงต้นทุนสิ่งแวดล้อม ดังนั้นในการประชุมสหประชาชาติด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development : UNCED) หรือ Earth Summit ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ค.ศ. 1992 จึงได้เรียกร้องให้ประเทศสมาชิกใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามแผน Agenda 21 เพื่อกำหนดนโยบายของรัฐบาลและเอกชนในโลก ตลอดจนเป็นทางเลือกของบุคคลในศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้การพัฒนาเศรษฐกิจจะไม่หยุดนิ่งลง แต่สามารถเปลี่ยนแปลงวิถีทางเพื่อให้การทำลายสิ่งแวดล้อมลดน้อยลง

- แนวคิดสิทธิชุมชน

ในอดีตมนุษยชาติเชื่อในสิทธิตามธรรมชาติอันชอบธรรมที่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของตน และมีการยอมรับสิทธิเสรีภาพของคนในการทำกิจกรรมบางอย่างเหนือทรัพยากร ซึ่งต่อมาได้มีการออกกฎระเบียบร่วมกันภายใต้กฎหมายจารีตประเพณีที่แตกต่างกันไปตามลักษณะความเชื่อ สังคมและสภาพภูมิศาสตร์โดยที่รัฐให้การยอมรับและไม่เข้าไปแทรกแซง การพัฒนาด้านกฎหมายที่เปลี่ยนแปลงระบบการจัดการทรัพยากรจากชุมชนมาอยู่ภายใต้การดูแลของรัฐส่วนกลางตามแนวคิดการรวมศูนย์อำนาจ การที่สิทธิตามกฎหมายมีการบังคับใช้ในทุกพื้นที่เหมือนกันหมด รวมทั้งใช้หลักเกณฑ์เดียวกันทั่วประเทศในการบริหารจัดการจึงเป็นการละเลยจารีตประเพณีดั้งเดิมที่ให้ความสำคัญกับการจัดการที่ต่างกันไปตามความหลากหลายของพื้นที่ นอกจากนั้นยังเป็นการลดทอนสิทธิที่ชุมชนเคยมี กันคนออกจากทรัพยากร จนปัจจุบันมีความพยายามในการฟื้นฟูสิทธิในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเหมือนในอดีต ส่วนหนึ่งเป็นผลพวงของความพยายามแก้ปัญหาการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเสรี (Open access)

- แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและพัฒนาก้าวหน้าวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้จากความจริงในการดำเนินชีวิต การคัดสรร การถ่ายทอด พัฒนาอย่างเป็นระบบและสั่งสมความรู้ต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคนจนกลายเป็นประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม วิธีคิด ระบบคุณค่าที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต (ยศ สันตสมบัติ .2544: 50-51)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นแตกต่างจากความรู้วิทยาศาสตร์ทั่วไปตรงที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเฉพาะเจาะจงเฉพาะพื้นที่ หรือระบบนิเวศระบบใดระบบหนึ่ง องค์ความรู้ได้มาจากการสัมผัสและการฟังพาดพิงกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังตามธรรมชาติ (เช่น ฝน พายุ อุทกภัย) ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศในพื้นที่หนึ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่ลึกซึ้ง และก่อตัวขึ้นจากความเข้าใจที่แท้จริง ดังนั้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศย่อมสามารถนำไปสู่การบริหารจัดการ ใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนและยังเกี่ยวพันกับมิติทางด้านสังคมและสิทธิชุมชน เนื่องจากทุกระบบนิเวศจะต้องมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคน ระหว่างสังคมแต่ละสังคม รวมทั้งระหว่างคนกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ

2.2 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เซบัลลอส ลาสคูแรน (Ceballos-Lascurain. 1988) แห่งสภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ธรรมชาติ และทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources- IUCN) ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นบุคคลแรกที่กำหนดความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยกล่าวว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชมศึกษาเรียนรู้และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น

เวสเทิร์น (Western. 1993: 8) ให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติ ซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นดีขึ้น

บัคเลย์ (Buckley. 1995) ศาสตราจารย์ผู้อำนวยการศูนย์วิจัย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มหาวิทยาลัยกริฟฟิท ประเทศออสเตรเลีย ให้คำนิยามสั้น ๆ ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่อาศัยผลผลิตทางธรรมชาติ การจัดการที่ยั่งยืนและองค์ประกอบทางการศึกษา ซึ่งมีส่วนก่อให้เกิดการอนุรักษ์

บอร์นีเมีย (Bornemeier. 1997) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าหมายถึง การท่องเที่ยวไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ทำความเข้าใจกับพัฒนาก้าวหน้าวัฒนธรรมและ

สภาพแวดล้อมด้วยการระมัดระวังไม่ให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ เพื่อชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวนั้น

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2545: ออนไลน์) ได้กำหนดความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ในการสัมมนาระดับนานาชาติเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการอนุรักษ์ป่าและการพัฒนาชุมชน” การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับการนิยามความหมายว่าเป็น การท่องเที่ยวไปยังแหล่งธรรมชาติโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ทำความเข้าใจกับพัฒนาการทางวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม ด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจเพื่อให้ชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับประโยชน์โดยตรงจากการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม (ยศ สันตสมบัติ. 2542)

2.3 แนวคิดพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ยศ สันตสมบัติ (กรุงเทพฯธุรกิจ. 2542: ออนไลน์) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อวางอยู่บนแนวคิดที่เน้นความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและการพัฒนาชุมชนไว้เป็นเรื่องเดียวกัน รวมทั้งให้ความสำคัญกับมิติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การพัฒนาอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ควรมีสูตรสำเร็จรูปแบบที่ตายตัวหรือนโยบายที่มีมาตรฐานเดียว หากแต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรเป็นส่วนหนึ่งของทางเลือกในการพัฒนา และก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้เอง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงควรได้รับการพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานของแนวคิดหลัก 5 ประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ในลักษณะเช่นนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมิได้เป็นปรากฏการณ์ที่หยุดนิ่งไร้ความเคลื่อนไหว หากแต่เป็นการปรับตัวของชุมชนโดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับมหภาค ซึ่งแนวคิดนี้ช่วยให้เราสามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก และช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน

ประการที่สอง การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากมิติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน โดยไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด ในลักษณะเช่นนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นทำ

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ภายใต้หลักการที่ว่าคนที่ดูแลทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษา

ประการที่สาม การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากมิติทางวัฒนธรรม ในลักษณะเช่นนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการให้ความเคารพแก่อัตลักษณ์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งมีวิถีชีวิต และจารีตประเพณีแตกต่างกันออกไป มุมมองทางด้านวัฒนธรรมเน้นการให้ความเคารพแก่ศักดิ์ศรี และสิทธิในทางเป็นมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้ชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันเป็นบ่อเกิดแห่งความเข้าใจ และเอกภาพในความหลากหลายทางวัฒนธรรมของมนุษย์

ประการที่สี่ การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในฐานะเป็นกระบวนการทางสังคม หรือความพยายามของชุมชนในการปรับตัวภายในบริบท และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตรและการประกอบอาชีพของชาวบ้านกับระบบนิเวศ และยังรวมไปถึงการให้ความสำคัญกับการจัดองค์กรสังคมทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือข่ายเพื่อทำการบริหารจัดการโปรแกรมการท่องเที่ยว เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม เพื่อจัดการทรัพยากร และเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองกับภายนอกอย่างเป็นระบบ

ประการที่ห้า การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการพัฒนาชนบทและการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยนัยนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง บนพื้นฐานวัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันหลากหลายของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และยังเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมไปพร้อมกัน

2.4 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544: 30) ได้สรุปองค์ประกอบหลักที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศครอบคลุมองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน (มิติ) ประกอบด้วย

2.4.1 องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่นั้น ๆ ดังนั้น องค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature – based tourism)

2.4.2 องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible travel) โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และการควบคุมพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน

(Sustainable managed tourism) เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

2.4.3 องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental education-based tourism)

2.4.4 องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น (Involvement of local community or people participation) ที่มีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับประโยชน์ ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (Grass root) จนถึงการปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจรวมไปถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community participation-based tourism)

หากการท่องเที่ยวใดมีองค์ประกอบที่สมบูรณ์ตามลักษณะดังกล่าวข้างต้น จัดได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไป ความสมบูรณ์จะลดน้อยลงจนอาจกลายเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ

2.5 มาตรฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะนำไปสู่การกำหนดมาตรฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 8 ประการคือ (วัลลภ ทองอ่อน. 2550: 13-14)

2.5.1 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีระบบการจัดการที่ดีใน 4 ด้านดังต่อไปนี้คือ

- ด้านการให้ข้อมูลล่วงหน้าเพื่อทำความเข้าใจกับนักท่องเที่ยว
- ด้านการจัดรายการนำเที่ยวที่เน้นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว
- ด้านข้อกำหนดการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยว
- ด้านตลาดท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความสามารถรองรับพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยว

2.5.2 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งจะส่งผลต่อการวางแผนและการจัดการ

2.5.3 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีโครงการร่วมกับคนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อคืนกำไรกลับสู่แหล่งท่องเที่ยว

2.5.4 การท่องเที่ยวต้องมีระบบให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว

2.5.5 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีระบบสร้างคุณภาพ โดยจัดอบรมด้านความรู้และทักษะแก่บุคคลที่เกี่ยวข้อง

2.5.6 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีระบบการรักษาความปลอดภัยที่ดี

2.5.7 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีระบบการให้บริการที่มีคุณภาพ โดยใช้ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมในการลดมลพิษและใช้อย่างมีคุณค่า

2.5.8 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีการร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่น เพื่อสร้างงานและกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น

2.6 รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

อีอาร์เอ็ม มิทเชลล์ และ แมค คอตเตอร์ (ERM Mitchell & Mc.Cotter. 1995: 91) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ 3 รูปแบบ คือ

2.6.1 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบผจญภัยส่วนตัว (Frontier ecotourism)

การท่องเที่ยวลักษณะนี้ เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวส่วนตัวหรือกลุ่มเล็ก ๆ คือ ไม่เกิน 10 คน และใช้ยานพาหนะแบบไม่มีเครื่องยนต์ เช่น การเดิน หรือการล่องเรือ เป็นต้น ในการท่องเที่ยวไปในพื้นที่ธรรมชาติที่ห่างไกล และมีคนไปน้อย โดยทั่วไปนักท่องเที่ยวพวกนี้จะพึ่งพาตนเองสูงมาก มีการพึ่งบริการหรือสิ่งอำนวยความสะดวกน้อย ชอบสิ่งท้าทายและอาศัยความรู้ความชำนาญในการเอาตัวรอด ตัวอย่างเช่น การเดินป่า-เขา การล่องแพ และการพายเรือแคนูขนาดเล็ก (Kayaking)

2.6.2 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เป็นกลุ่มเล็ก (Small group ecotourism)

เป็นรูปแบบที่เป็นส่วนตัวหรือกลุ่มเล็ก คือประมาณ 15 คน หรือน้อยกว่า แต่มักจะใช้ยานพาหนะที่มีเครื่องยนต์ เช่น รถขับเคลื่อน 4 ล้อหรือ เรือยนต์ขนาดเล็ก ในการท่องเที่ยวไปในทางที่คนส่วนใหญ่ไม่ไป รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบนี้ นักท่องเที่ยวชอบการทำนาย และการพึ่งพาตนเองสูงพอสมควร แต่ก็เหมาะกับนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ที่มีหลายอายุแตกต่างกัน ซึ่งไม่ค่อยจำเป็นต้องการความรู้ความสามารถพิเศษในการเอาตัวรอดสูงเหมือนแบบแรก ตัวอย่างนักท่องเที่ยวแบบกลุ่มนี้ เช่น การขี่จักรยาน ทวีร์ป่า และทวีร์ขับเคลื่อน 4 ล้อ

2.6.3 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบกลุ่มใหญ่ (Popular ecotourism)

รูปแบบนี้ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับยานพาหนะ เช่น รถบัส เรือขนาดใหญ่ ว่าจะจุผู้โดยสารได้มากขนาดไหน มีความต้องการในการพึ่งตนเองน้อย และไม่ค่อยชอบการทำนาย แต่ต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการมาก เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว อาหาร เครื่องดื่ม

และห้องน้ำ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบนี้รวมความหลากหลายของนักท่องเที่ยวทั้งอายุและสมรรถภาพทางร่างกาย

2.7 นโยบายหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สาคร กือเจริญ (การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. 2549: 141) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ต้องมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งนโยบายหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกำหนดไว้ดังนี้

2.7.1 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องมีการควบคุมดูแลรักษา และจัดการทรัพยากรให้คงสภาพดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงหรือลดเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่อ่อนไหวง่ายต่อการถูกรบกวน และฟื้นตัวได้ยาก

2.7.2 การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ มีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม และการปรับให้เกิดความสมดุลกับรูปแบบและกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ พึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ หากเน้นในการแปรประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยรวม

2.7.3 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาด้านการให้การศึกษา สร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศร่วมกัน มากกว่ามุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจและการมีรายได้เพียงอย่างเดียว

2.7.4 การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรมชุมชนในกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา หรือให้ประชาชนมีตัวแทนเป็นคณะกรรมการร่วมในทุกระดับ

2.7.5 ให้ความสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นความจำเป็นอันดับต้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทั้งนี้ให้องค์กรต่าง ๆ กำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และกำหนดวิธีการที่เหมาะสม

2.8 กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ได้เสนอกลยุทธ์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควบคู่ไปกับนโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยแบ่งกลยุทธ์ออกเป็น 6 ด้าน ดังนี้ (สราวุธกรมไทย. 2546: ออนไลน์)

2.8.1 กลยุทธ์ด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยวิธีการที่สำคัญ คือ

- การสงวนรักษา พื้นที่ ควบคุมดูแลทรัพยากรในระบบนิเวศให้คงสภาพไว้ เพื่อสามารถนำมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้นานที่สุดหรือตลอดไป

- ทรัพยากรการท่องเที่ยวจำเป็นต้องได้รับการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปด้วย โดยป้องกันและลดสาเหตุที่อาจทำให้เกิดปัญหามลพิษ

- เจ้าของพื้นที่และผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ได้แก่ ผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยว สถาบันต่าง ๆ ในสังคม องค์กรประชาชน และประชาชนในท้องถิ่น ต้องร่วมมือในการอนุรักษ์ รักษาสภาพ ไม่ทำลายหรือสร้าง ความเสียหายแก่ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

2.8.2 กลยุทธ์ด้านการจัดการโครงสร้างพื้นฐานและบริการการท่องเที่ยว มีวิธีการที่สำคัญ คือ ให้ความสำคัญในการรักษาสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม โดยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและบริการการท่องเที่ยว นั้น จะต้องไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อม และมีความกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ เส้นทางคมนาคมเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว เส้นทางศึกษาธรรมชาติ การบริการที่พัก การบริการอาหารและเครื่องดื่ม

2.8.3 กลยุทธ์ด้านการศึกษาและสื่อความหมายธรรมชาติ ประกอบด้วยวิธีการที่สำคัญ คือ

- เป็นสื่อกลางทางการศึกษา และการเรียนรู้ด้านระบบนิเวศของนักท่องเที่ยว เพื่อที่จะสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

- ให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงด้วยตนเอง และได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ นั้น ๆ เช่น การสื่อความหมายธรรมชาติ การฝึกอบรม การเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง ทัศนศึกษา การเล่นเกม บทบาทสมมติ การอภิปราย

2.8.4 กลยุทธ์ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ประกอบด้วยวิธีการที่สำคัญ คือ

- ให้ความสำคัญแก่ประชาชนในท้องถิ่น ในด้านที่จะมีบทบาทในการกำกับดูแลและควบคุมการท่องเที่ยวได้มากขึ้น และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี

- ส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาตนเองเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชน และระหว่างชุมชนกับเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น ร่วมพัฒนาจุดขายต่าง ๆ ได้แก่ ที่พักอาศัย ภัตตาคาร การนำเสนอลูกค้านักเดินทางวัฒนธรรม ศิลปะและประเพณีต่าง ๆ ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว

2.8.5 กลยุทธ์ด้านการส่งเสริมการตลาดและบริการนำเที่ยว ประกอบด้วยวิธีการที่สำคัญ คือ

- จัดให้เกิดความสมดุลระหว่างความสามารถในการรองรับพื้นที่ กับปริมาณนักท่องเที่ยว เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นทรัพยากรที่มีความอ่อนไหว อาจได้รับผลกระทบได้ง่าย หากมีนักท่องเที่ยวมากเกินไป

- มุ่งส่งเสริมให้พัฒนาเป็นตลาดที่มีคุณภาพ ไม่ใช่พยายามเพิ่มปริมาณนักท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว

- ให้มีการจัดบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ โดยให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว และควบคุมพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวให้อยู่ในกรอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.8.6 กลยุทธ์ด้านการส่งเสริมการลงทุน มีวิธีการที่สำคัญ คือ

รัฐบาลกลางและหน่วยงานของรัฐจะต้องมีส่วนสนับสนุนอย่างแข็งขัน ในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกิดการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นมากขึ้น

3. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism)

3.1 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งการให้ความรู้และความภาคภูมิใจที่มุ่งเน้นเสนอลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม

ชนัญ วงษ์วิภาค (วัลลภ ทองอ่อน. 2550: 18 ; อ้างอิงจาก ชนัญ วงษ์วิภาค.2542: 28) อธิบายว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ใช้ภาษาอังกฤษว่า “Cultural tourism” หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวชื่นชมและศึกษาวัฒนธรรมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวนั้นบนพื้นฐานของการมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2548) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งๆ ที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณวัตถุ ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย นักท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมองความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การเดินทางของนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นศิลปะ วัฒนธรรม โบราณสถาน ศาสนา งานประเพณี วิถีชีวิตชุมชน เป็นการท่องเที่ยวที่เรียนรู้

ศึกษาทำความเข้าใจ และต้องเคารพในศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนนั้น ๆ ซึ่งก่อให้เกิดมิตรภาพ ความรู้ ความเข้าใจในวัฒนธรรมชุมชน และคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชนนั้น ๆ โดยให้น้อยที่สุด

3.2 วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

วัลลภ ทองอ่อน (การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. 2550: 21)กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาประสบการณ์ใหม่ ๆ อันประกอบด้วยการเรียนรู้ การสัมผัส การชื่นชมกับเอกลักษณ์ความงดงามของวัฒนธรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของกลุ่มชนอื่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชนต่างสังคมอันมีปัจจัยพื้นฐานทางวัฒนธรรม 4 ประการ คือ

3.2.1 เพื่อมุ่งเน้นคุณค่าของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

3.2.2 เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องดูแลรักษาให้คงไว้ถึงคุณภาพสิ่งแวดล้อมและคุณค่าของวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

3.2.3 เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจสูงสุด แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเคารพในวัฒนธรรมท้องถิ่น

3.2.4 เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์ตอบแทนอย่างเพียงพอ พร้อมทั้งปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น

3.3 หลักการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

หลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีอยู่ 4 ประการ คือ (วัลลภ ทองอ่อน. 2550: 22-23)

3.3.1 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่า ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวนั้น เพื่อเป็นข้อมูลให้นักท่องเที่ยวในการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

3.3.2 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษา และดึงชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วย และได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

3.3.3 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจใน วัฒนธรรมและได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

3.3.4 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน หรือของชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนด้วย

3.4 ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญ 9 ประการคือ (วัลลภ ทองอ่อน. 2550: 23-24)

3.4.1 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในเชิงลักษณะที่ทำให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี โดยยึดหลักที่ว่าต้องอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้สามารถสืบต่อถึงอนุชนรุ่นหลัง

3.4.2 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการอย่างยั่งยืนทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่าไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด

3.4.3 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย

3.4.4 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้และประสบการณ์การท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

3.4.5 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์ โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น

3.4.6 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักที่ว่าจะต้องให้ธุรกิจท่องเที่ยวเน้นในเรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

3.4.7 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ เพิ่มคุณค่าประสบการณ์ที่ได้รับ ทำให้ต้องการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยยึดหลักที่ว่าต้องมีกิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3.4.8 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ต้องคำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ และความสะอาดของพื้นที่ โดยยึดหลักที่ว่าต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ในทุก ๆ ด้าน และต้องดูแลรักษาความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวอยู่เสมอ

3.4.9 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยยึดหลักที่ว่าต้องป้องกันรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด

3.5 ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2545) ได้แบ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็น 3 ประเภทคือ

3.5.1 การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่น มีพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

3.5.2 การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and traditional tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์ เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่าง ๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม และมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

3.5.3 การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (Rural tourism/Village tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่น เพื่อความเพลิดเพลินได้ความรู้ ดูผลงานสร้างสรรค์และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

3.6 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้ (วัลลภ ทองอ่อน. 2550: 24-25)

3.6.1 องค์ประกอบด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น อันประกอบด้วยสิ่งดึงดูดอยู่ 10 ประการคือ

- ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏให้เห็น
- โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ
- งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิมในท้องถิ่นและสิ่งปลูกสร้าง ผังเมือง รวมทั้งซากปรักหักพัง

- ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้น และแกะสลัก
- ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา
- ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่าง ๆ
- ภาษาและวรรณกรรม รวมถึงระบบการศึกษา
- วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การทำอาหาร ธรรมเนียมการรับประทานอาหาร
- ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียม และเทศกาลต่าง ๆ
- ลักษณะงานหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีการนำมาใช้เฉพาะถิ่น

3.6.2 องค์ประกอบด้านกระบวนการศึกษา เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการศึกษา สิ่งแวดล้อม โดยมีการศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

3.6.3 องค์ประกอบด้านธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้บริการทางการท่องเที่ยวโดยผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และได้ผลตอบแทนในกำไรสู่ธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

3.6.4 องค์ประกอบด้านการตลาดการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการตลาดท่องเที่ยวคุณภาพ โดยแสวงหานักท่องเที่ยวคุณภาพให้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมอย่างพึงพอใจ อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างพึงพอใจ อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

3.6.5 องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยให้ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือจัดการการท่องเที่ยวเต็มรูปแบบ และได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น

3.6.6 องค์ประกอบด้านการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องคำนึงถึงการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการท่องเที่ยวแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความรักความหวงแหนทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

3.7 ความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

วัลลภ ทองอ่อน (การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. 2550: 27) กล่าวว่าลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่นและย้อนกลับมาของตนเองอย่าง

เข้าใจความเกี่ยวพันของสรรพสิ่งในโลกที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ โดยกล่าวถึงส่วนประกอบที่สำคัญ 3 ประการดังนี้

ประการแรก ต้องเปลี่ยนการท่องเที่ยว (Tourism) เป็นการเดินทาง (Travel) ไปศึกษาตามความสนใจของตนเอง การเดินทางต้องเป็นโลกส่วนตัว เดินทางไปอย่างเกรงใจ เคารพต่อสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของท้องถิ่นและชุมชน มีความสุขจากการเดินทางเป็นเป้าหมาย ไม่ใช่การไปบุกรุกพิธีกรรม ความเชื่อของชาวบ้าน หรือเพื่อซื้อสินค้า

ประการที่สอง ต้องให้การศึกษา โดยเฉพาะกับเด็ก ๆ ให้เรียนรู้และเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเนื่องจากในปัจจุบันไม่มีทางเลือกให้นักท่องเที่ยวไปได้ จึงควรให้การศึกษาแก่เยาวชนว่า จะเผชิญกับสถานการณ์อย่างไร จะได้ประโยชน์ เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมได้อย่างไร หลักสูตรการจัดการเรียนการสอนวิชาการท่องเที่ยว ควรมีหลักสูตรที่สร้างภูมิคุ้มกันไม่ให้เกิดการแสวงหาประโยชน์โดยไม่เคารพผู้อื่น และต้องเร่งสร้างบุคลากรด้านการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพ รู้เรื่องวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ไม่ใช่ว่ารู้เรื่องภาษาอย่างเดียว แม้ครูเทศกก็ต้องมีความรู้เป็นวิทยากรไม่ใช่คนรับใช้ของนักท่องเที่ยวที่ต้องการบริการทุกอย่าง

ประการที่สาม ต้องเรียนรู้ที่จะเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านของชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของเราเองด้วย ต้องมีพื้นฐานที่หนักแน่นที่ผู้มาเยือนจะละเมิดไม่ได้ เพราะหากเราไม่เคารพวัฒนธรรมของเรา นักท่องเที่ยวอื่นก็จะไม่เคารพเช่นกัน

3.8 ประเภทของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

3.8.1 แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์

ศูนย์บริการวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2547) ได้ให้ความหมายของแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ หมายถึง สถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่มีความโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์และมีการจัดการเพื่อการท่องเที่ยว รวมทั้งมีวัตถุประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินและความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมของสถานที่นั้น ๆ กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นได้แก่ การชื่นชมความงามความเก่าแก่ และลักษณะเฉพาะตัวของแหล่งท่องเที่ยว การศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น แหล่งท่องเที่ยวประเภทวัฒนธรรมประกอบด้วย

- อุทยานประวัติศาสตร์ (Historical park)
- ซากอารยธรรม แหล่งโบราณคดี เมืองโบราณ (Dead monument / Archaeological sites / Old Town)
- พระราชวัง วัง พระตำหนัก พระที่นั่ง คุ่ม (Palace)

- ปราสาทหิน ปรางค์ กู่ (Sandstone Sanctuary)
- อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน ศาลวีรชน สุสาน (Monument)
- ป้อมปราการ กำแพงเมือง ประตูเมือง คูเมือง (Fortress/City wall/City gate/Moat)
- พิพิธภัณฑ์ทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและศิลปะร่วมสมัย (Historical and Cultural museum)
- พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

3.8.2 แหล่งท่องเที่ยวเพื่อชมวัฒนธรรมประเพณี

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2548) ได้ให้ความหมายของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อชมวัฒนธรรมประเพณีว่า หมายถึง สถานที่หรือพื้นที่ที่มีการจัดงานประเพณีและวัฒนธรรมประจำชาติหรือประจำท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมของไทย เช่น งานประเพณีบุญบั้งไฟ จังหวัดยโสธร และงานประเพณีลอยกระทงตามประเพณี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

3.8.3 แหล่งท่องเที่ยวเพื่อชมวิถีชีวิต

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2545) ได้ให้ความหมายของแหล่งท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตหรือโฮมสเตย์ หมายถึง การท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปใช้ชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกับคนในท้องถิ่น โดยอยู่บ้านเดียวกันกับชาวบ้านและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งเป็นการได้เรียนรู้วิถีชีวิตของผู้คนที่ต่างไปจากที่เราเป็นอยู่ เช่น หมู่บ้านคีรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช หมู่บ้านโคกโก่ง จังหวัดกาฬสินธุ์

3.8.4 แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาด้านวัฒนธรรม

ศูนย์บริการวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2547) ได้ให้ความหมายของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาด้านวัฒนธรรม หมายถึง สถานที่หรือสถาบันที่ให้บริการเพื่อการศึกษาด้านวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะมีการจัดการ มีการวางแผนล่วงหน้า มีขั้นตอนที่ชัดเจน มีครูผู้สอนที่ชำนาญการและมีวิธีการฝึกหัดตามแบบแผน

4. การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

4.1 ความหมายการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

เฉลิมลาภ คเนจร ณ อยุธยา (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544) กล่าวว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ไม่เป็นการรบกวนสิ่งแวดล้อม ชนบทธรรมเนียม และประเพณีของท้องถิ่น โดยที่นักท่องเที่ยวควรต้องศึกษาสภาพความเป็นไปของท้องถิ่นที่ไปเยือน ขณะเดียวกันคนในท้องถิ่นก็ต้องเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนให้กับนักท่องเที่ยว และร่วมรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตให้คงอยู่สืบไป เพื่อที่อนุชนรุ่นหลังจะได้สัมผัสคุณค่าเช่นเดียวกันนี้ต่อไป

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ้างอิงจาก ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์ .2547: ออนไลน์) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ว่า หมายถึงการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สุนทรียภาพ โดยใช้ทรัพยากรอันทรงคุณค่าอย่างชาญฉลาด สามารถรักษาเอกลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้ได้นานที่สุด เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และใช้เป็นประโยชน์ยาวนานที่สุด

ดาวลิง (Dowling. 1995: 44) ได้กล่าวว่า แนวคิดต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนมุ่งเน้นในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวมปรับสภาพการจัดการ เพื่อเข้าสู่ยุคใหม่ของกระแสโลกที่เปลี่ยนไป (Paradigm Shift) ที่เปลี่ยนสังคมบริโภคนิยมเข้าสู่ยุคสมัยสังคมที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ดังนั้นขอบเขตการพัฒนาจึงครอบคลุมทุกองค์ประกอบ ทุกส่วนของท่องเที่ยวหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งหมดต้องมุ่งสู่ความยั่งยืน (All tourism should be sustainable tourism) กล่าวโดยสรุป รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวจะสามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือนอย่างสม่ำเสมอ ทรัพยากรการท่องเที่ยวยังคงรักษาความดึงดูดใจไว้ได้ไม่เสื่อมคลาย ธุรกิจบริการที่มีผลกำไร แม้ต้องมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงการให้บริการอยู่เสมอก็ตาม ผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นจะต้องไม่เกิดขึ้น หรือหากมีต้องเป็นผลกระทบน้อยที่สุด มีแต่การจัดการอย่างยั่งยืนเท่านั้นที่สามารถคงความยั่งยืนของการท่องเที่ยวไว้ได้

4.2 แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

เชียลี อีเบอร์ (Shirley Eber. 1992) ได้กล่าวถึงหลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน 10 ประการคือ

4.2.1 การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Using resource sustainable) เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างพอดีเท่าที่จำเป็นและประหยัด เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรให้คงอยู่ในระยะยาว

4.2.2 การลดบริโภคและของเสียที่เกินความจำเป็น (Reducing over consumption and waste) เป็นการลดการบริโภคที่มากเกินความจำเป็น และการลดของเสียเพื่อช่วยลดค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงรักษาสีงแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาว

4.2.3 การรักษาความหลากหลาย (Maintaining diversity) เป็นการรักษาความหลากหลายของธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว และช่วยขยายฐานของการท่องเที่ยว

4.2.4 การรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าอยู่ในการวางแผน (Intergrating tourism into planning) เป็นการรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับแผนพัฒนาแห่งชาติและแผนพัฒนาท้องถิ่น อีกทั้งมีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment – EIA) ใช้หลักวิชาการ

ในการคาดการณ์เกี่ยวกับผลกระทบทั้งทางด้านบวกและด้านลบของการดำเนินโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทุกด้านทั้งด้านทรัพยากรท่องเที่ยว เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อหาทางป้องกันผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นน้อยที่สุด อันจะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว

4.2.5 การสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น (Supporting local economics) เป็นการรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยพิจารณาควบคู่ไปกับด้านราคาและคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยให้เกิดการประหยัด แต่ยังป้องกันการทำลายสิ่งแวดล้อมด้วย

4.2.6 การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (Involving local communities) เป็นการสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ ซึ่งนอกจากสร้างผลตอบแทนให้ประชาชนท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม แล้วยังช่วยยกระดับคุณภาพการท่องเที่ยวด้วย

4.2.7 ปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องและสาธารณชน (Consulting stakeholders and the public) เป็นการปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างรัฐบาล ผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้องเพื่อปรับแนวทางให้เป็นทิศทางเดียวกัน รวมทั้งร่วมแก้ปัญหาและลดข้อขัดแย้งด้านผลประโยชน์

4.2.8 การฝึกอบรมบุคลากร (Training staff) เป็นการฝึกอบรมบุคลากรท้องถิ่นได้รับทราบเกี่ยวกับแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งจะช่วยยกระดับของการให้บริการท่องเที่ยว

4.2.9 การตอบสนองตลาดการท่องเที่ยว (Marketing tourism responsibly) เป็นการเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวเพื่อเผยแพร่ไปยังนักท่องเที่ยวให้เข้าใจและเคารพในสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งช่วยยกระดับความพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย

4.2.10 การวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ (Undertaking research) เป็นการวิจัยและติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหา และเพิ่มผลประโยชน์ให้กับนักท่องเที่ยว รวมถึงนักลงทุน

จากหลักการดังกล่าวข้างต้นย่อมก่อให้เกิดผลดีกับชุมชนท้องถิ่น กล่าวคือ ชุมชนเกิดความร่วมมือในการดำเนินงาน การพัฒนาตามแผนงานอย่างเป็นระบบ และตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นมีรายได้เพิ่ม เกิดการหมุนเวียนด้านเศรษฐกิจ ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม รวมทั้งสามารถพึ่งตนเองได้

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 18-19) ได้กล่าวว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีข้อควรคำนึงที่สำคัญอยู่ 8 ประการ คือ

1. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ควรคำนึงถึงความต้องการของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวนั้นว่าคนในชุมชนต้องการเปิดชุมชนเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวเยี่ยมชมหรือไม่

ถ้าหากยังไม่พร้อมก็ควรจะชะลอการพัฒนาการท่องเที่ยวออกไปก่อน เพื่อป้องกันการขัดแย้งกับชุมชนท้องถิ่นหรือมีการทำร้ายนักท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวแย่ลง

2. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรคำนึงถึงความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่านักท่องเที่ยวมีความต้องการจะเห็นสิ่งใดจากแหล่งท่องเที่ยว นั้นหรือต้องการได้ประโยชน์อะไรจากแหล่งท่องเที่ยว นั้น เพื่อสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวมากที่สุด อันจะเป็นการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวมากขึ้น และกลับมาเที่ยวซ้ำอีก

3. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ควรคำนึงถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว นั้น และต้องการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นอีกหรือไม่ จะเพิ่มในปริมาณมากน้อยเพียงใด พร้อมทั้งฝึกอบรมพนักงานในการให้บริการด้านต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพและเพียงพอด้วย

4. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรคำนึงถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่าจะถูกกระทบหรือถูกทำลายหรือไม่ เพื่อหาแนวทางพิจารณาในการดูแลรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่นไว้ด้วย

5. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ควรคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่าจะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้มากน้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสม เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดปริมาณและมาตรฐานของการบริการ พร้อมทั้งกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่เหมาะสม และมาตรการจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวด้วย

6. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่าจะให้พวกเขาเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างไร เพื่อเป็นแนวทางพิจารณาในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว ให้มีรายได้เพิ่มขึ้น และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วย

7. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรคำนึงถึงสิ่งก่อสร้างในแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่ามี ความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมหรือไม่ ได้เน้นการจัดการด้านความสะอาด ความสะอาดสบายตามมาตรฐานสากลหรือไม่ ทำให้สะท้อนถึงความสำเร็จที่เกิดจากความสามารถในการเชื่อมโยงเอกลักษณ์ท้องถิ่นที่มีเสน่ห์เฉพาะตัวกับมาตรฐานสากล ซึ่งจะเป็นแนวทางพิจารณาการสร้างความสมดุลระหว่างการดำรงเอกลักษณ์ท้องถิ่นกับการเตรียมพร้อมสำหรับยุคโลกาภิวัตน์

8. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรคำนึงถึงความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยวอื่นทั้งภายในประเทศและต่างประเทศที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันว่า เขาพัฒนาน้อยอย่างไรจึงประสบความสำเร็จ ซึ่งเป็นแนวทางพิจารณาในการศึกษาและเปรียบเทียบ พร้อมทั้งเป็นแบบอย่างในการประยุกต์ให้ดีกว่า

4.3 องค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 20-22) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบหลักของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนพอสรุปได้ 6 ด้านดังต่อไปนี้

4.3.1 องค์ประกอบด้านการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาสถานที่อันเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการการท่องเที่ยวให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมเยือน โดยมีการประเมินศักยภาพขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวด้วย

4.3.2 องค์ประกอบด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท้องถิ่น เป็นการพัฒนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพเดิมหรือดีกว่าเดิม และป้องกันผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยว โดยต้องมีการติดตามประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

4.3.3 องค์ประกอบด้านการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาธุรกิจด้านบริการอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่นักท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจ โดยมีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมด้วย

4.3.4 องค์ประกอบด้านการพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่อแสวงหานักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ซึ่งมีลักษณะเป็นคุณประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้เข้ามาท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวเหล่านี้ได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวที่เขาพึงพอใจ

4.3.5 องค์ประกอบด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นเป็นการพัฒนาในการสร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการท่องเที่ยวของตนเองและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความหวงแหนและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป

4.3.6 องค์ประกอบด้านการพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ทุกฝ่ายเกิดความรัก ความหวงแหนทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

5. การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community based tourism)

5.1 ความหมายของชุมชน

ประเวศ วะสี (อ้างอิงจาก กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว. 2549: 48) กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันอาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเชื่ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ของชุมชน มีองค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน องค์กรชุมชน ไม่ใช่สถาตบัล สถาตบัลเป็นองค์กรการปกครอง องค์กรชุมชนเป็นองค์กรการจัดการของชาวบ้าน ส่งเสริมให้ชุมชนจัดการเรื่องของตัวเองให้มากที่สุด รวมทั้งการจัดการป่าไม้และทรัพยากรท้องถิ่นอื่น ๆ ให้ชุมชนเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542) อธิบายว่าความหมายของชุมชนมีสองลักษณะ คือชุมชนพื้นที่ ได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค ประเทศ และชุมชนหน้าที่ ได้แก่ การที่บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมเป็นกลุ่ม กำหนดระเบียบแบบแผน ข้อบังคับขึ้นเพื่อประกอบหน้าที่ กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งขึ้นเป็นองค์กร ชุมชนจึงมีชื่อต่างกันตามลักษณะที่สำคัญของชุมชนนั้น เช่น ชุมชนเมือง ชุมชนชนบท ชุมชนที่พักอาศัยชุมชนสถาบันทางสังคม ชุมชนพาณิชย ชุมชนอุตสาหกรรม แต่ในทางสังคมวิทยาได้ศึกษาถึงโครงสร้างและส่วนประกอบของชุมชนทุกรูปแบบ ซึ่งมีองค์ประกอบ คือ ประชาชนหรือคน ความสนใจร่วมกัน อาณาเขตบริเวณหรือพื้นที่ การปฏิบัติต่อกัน ความสัมพันธ์ของสมาชิกที่ผูกพันให้อยู่ร่วมกันในชุมชนประกอบขึ้นมาเป็นชุมชน ดังนั้นความหมายของชุมชนจึงไม่ได้หมายถึงคนใดคนหนึ่งในชุมชน ประโยชน์ของชุมชนคือประโยชน์ขององค์กรรวมทั้งหมดชุมชนนั้น ๆ

นอกจากนี้ ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543: 21) ยังกล่าวถึง ความสำคัญของความเป็นชุมชนว่าการที่กลุ่มคนได้สร้างสรรค์บางสิ่งบางอย่างขึ้นด้วยตนเอง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างกัน คุณลักษณะหรืออัตลักษณ์ และการทำงานร่วมกัน ความเป็นชุมชนไม่ใช่สิ่งคงที่อยู่ตลอดเวลา อาจเกิดขึ้นและสลายไปได้ บางขณะก็มีความเข้มแข็งเพื่อเผชิญสถานการณ์ที่ยุ้งยาก บางขณะอาจจะไม่มีพลังและสูญสลายไปหรืออาจฟื้นตัวขึ้นมาใหม่อีกก็ได้ มีการปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขและสภาวะแวดล้อมต่างๆ

5.2 นิยามและความหมายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

บทบาทของชุมชนในการเข้ามาจัดการการท่องเที่ยวหรือเรียกว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วและในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเติบโตขึ้นเป็นเครือข่ายมากขึ้น ทั้งนี้รูปแบบของการจัดการโดยชุมชนถูกคาดหวังว่าเป็นวิธีการจัดการท่องเที่ยวแบบหนึ่งที่มีศักยภาพ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ และสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็เกิดประโยชน์แก่เศรษฐกิจชุมชน ของคนในท้องถิ่นอีกด้วย

ลินด์ สโรบล (2546: 12) ได้ให้นิยามเชิงปฏิบัติการการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า หมายถึง ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากร และเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่าง ๆ มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงาน ตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน โดยเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกรุ่นหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (2546:14) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

5.3 รูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สำหรับรูปแบบของการท่องเที่ยวในชุมชนนั้น อีริก โฮลม ปีเตอร์สัน (ลินด์ สโรบล. 2546: 72-73; อ้างอิงจาก Erik Holm Petersen.1995: 46) ได้กล่าวถึงรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนมี ดังนี้

5.3.1 การจำหน่ายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Product sales) อาทิ สินค้าหัตถกรรม อาหารประจำท้องถิ่น รวมถึง ทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่น ๆ ของชุมชนด้วย

5.3.2 กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรม (Cultural shows activities) เช่น การฟ้อนรำ การละเล่นพื้นบ้าน และการแสดงดนตรีเฉพาะชุมชน เป็นต้น

5.3.3 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงหมู่บ้าน (Village based activities) หมายถึง กิจกรรมทางการท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการเพื่อเสนอแก่นักท่องเที่ยว เช่น การจัดกิจกรรมเดินป่าชมธรรมชาติในบริเวณหมู่บ้านหรือบริเวณใกล้เคียงพร้อมมัคคุเทศก์นำทาง

5.3.4 กิจกรรมการพักค้างแรมในหมู่บ้าน สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนี้ กิจกรรมพักค้างแรมในหมู่บ้านมีหลายรูปแบบได้แก่

- การจัดแคมป์ (Camping)
- การจัดกิจกรรมที่พักแบบ Home stay ทั้งนี้ ความหมายของคำว่า Home stay ในภูมิภาคยุโรป หมายถึง การที่นักท่องเที่ยวหรือนักเรียน นักศึกษา เข้าไปพักร่วมกับเจ้าของบ้านโดยต้องจ่ายค่าที่พักและอาหารให้เจ้าของบ้าน ซึ่งมีลักษณะในแนวของที่พักประเภท B&B (Bed and Breakfast) และการพักกับครอบครัวของนักเรียนต่างชาติ (Family stay)
- การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกและที่พักแรมในหมู่บ้าน (Village accommodation facilities) หมายถึง การที่นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในหมู่บ้านและพักค้างคืนร่วมกับ

เจ้าของบ้านในชุมชนในระยะเวลาสั้น ๆ ซึ่งอาจมีการศึกษาแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับเจ้าของบ้าน โดยนักท่องเที่ยวต้องจ่ายค่าที่พักและอาหารให้แก่เจ้าของบ้าน ความหมายนี้มีลักษณะคล้ายกับคำว่า Home stay ที่กำลังใช้ในปัจจุบันนี้

5.4 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว (2549: 32-33) กล่าวถึงการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ดีนั้น ควรมีองค์ประกอบดังนี้

5.4.1 องค์ประกอบด้านทรัพยากร ทรัพยากรการท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวประเภทนี้ ควรเป็นสภาพธรรมชาติที่สวยงาม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมชุมชนที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นมิใช่การปรับปรุงสภาพพื้นที่เพื่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามทรัพยากรท่องเที่ยวดังกล่าว ไม่ควรเป็นสภาพธรรมชาติหรือวัฒนธรรมที่เปราะบางมากนัก

5.4.2 องค์ประกอบด้านการตลาดการท่องเที่ยว ควรต้องมีตลาดการท่องเที่ยวอยู่ในบริเวณใกล้เคียง หรือมีโอกาสที่นักท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นจะเดินทางเชื่อมต่อกับชุมชนได้ค่อนข้างสะดวก และนักท่องเที่ยวควรได้รับประสบการณ์ในการเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน รวมถึงได้รับบริการที่เหมาะสมทั้งด้านราคาและคุณภาพ รวมถึงมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

5.4.3 องค์ประกอบด้านการบริหารจัดการ ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนและดำเนินการโดยสมาชิกในชุมชนทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การคัดเลือกทรัพยากร การวางแผน การบริหารจัดการ การบริการ และการประเมินผล ทั้งนี้ สมาชิกในองค์กรจะต้องมีความรู้และทักษะในการบริหารด้านต่าง ๆ เช่น การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว การจัดการระบบการเงินและบัญชี การตลาดและประชาสัมพันธ์ และการให้บริการทางการท่องเที่ยว

5.5 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนา สวนศรี (2540: 32) ได้กล่าวถึง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการสร้างพลังความเข้มแข็งให้ชุมชน และสามารถตอบสนองนำไปสู่กระบวนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้ ภายใต้มิติอันหลากหลายและเป็นองค์รวมดังนี้

5.5.1 มิติด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเรียนรู้ และร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งจำกัดให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

5.5.2 มิติด้านการเมือง กิจกรรมท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับล่าง โดยการสร้างกระบวนการวางแผน และตัดสินใจในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

5.5.3 มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม มุ่งให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดในเชิงสร้างสรรค์มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม (เมือง-ชนบท) เพื่อเพิ่มความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งการเท่าทันต่อวัฒนธรรมแบบเมืองที่เติบโตอย่างรวดเร็วรากฐาน

5.5.4 มิติด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้กิจกรรมการท่องเที่ยวนำไปสู่การกระจายรายได้ และผลกำไรที่เกิดจากการท่องเที่ยวเกิดกับชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนในพื้นที่จะเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนา และควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง ภายใต้มิติที่ไม่ขัดแย้งกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

5.6 แนวทางการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน

กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว (2549: 34-35) กล่าวถึงการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรมีการกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว ดังนี้

5.6.1 การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จะต้องคำนึงถึงศักยภาพความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องรวมทั้งต้องมีแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปกับแผนพัฒนา

5.6.2 การส่งเสริมและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จะต้องอยู่ภายใต้กรอบของการอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

5.6.3 การกำหนดทิศทาง และมาตรการส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องสอดคล้องกับบริบทชุมชน ทั้งในด้านสภาพสังคม สภาพเศรษฐกิจพื้นฐาน ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่ชุมชนมีอยู่

5.6.4 เตรียมมาตรการป้องกันและควบคุมปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม และวิถีชีวิต ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยว

5.6.5 หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยว ต้องรายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการท่องเที่ยว ต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง

5.6.6 จำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวโดยคำนึงถึงสมรรถนะและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวที่จะรองรับได้ โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวที่มีความอ่อนไหวของระบบนิเวศ เช่น การกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยว การกำหนดระยะเวลา และจัดให้มีทางเลือกต่าง ๆ เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวได้รับการฟื้นฟู

5.6.7 แหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีการจัดการสภาพแวดล้อมให้อยู่ในระดับมาตรฐานที่ดี มีการบริหารจัดการน้ำเสีย ขยะมูลฝอย และสิ่งปฏิกูลที่ถูกสุขลักษณะรวมทั้งควบคุมสภาพอากาศและเสียง

5.6.8 มีการกำหนดสัดส่วนรายได้ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวมาใช้ในการดูแลรักษาฟื้นฟู บูรณะ จัดการสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว โดยแก้ไขปรับปรุงกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

5.6.9 หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยวจะต้องดูแลรักษาเอกลักษณ์และคุณค่าดั้งเดิมของแหล่งท่องเที่ยวไว้ โดยกำหนดมาตรการควบคุมไม่ให้มีการดัดแปลงสภาพแวดล้อม รวมทั้งควบคุมการก่อสร้างบริการพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กลมกลืนไม่ลดคุณค่าความสำคัญและเอกลักษณ์

5.6.10 หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยว ประสานกับหน่วยงานที่มีอำนาจบังคับใช้กฎหมาย ให้มีการบังคับใช้อย่างเข้มงวด เพื่อปราบปรามผู้กระทำความผิดกฎหมายอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเฉพาะการบุกรุกที่สาธารณะประโยชน์ และกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมและโบราณสถาน

การท่องเที่ยวชุมชน เป็นกิจกรรมหนึ่งในการส่งเสริมให้ชุมชนได้ใช้สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรและรักษาคู่มือครองทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น รวมทั้งนำฐานทรัพยากรดังกล่าวมาจัดการให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชน โดยพยายามหลีกเลี่ยงมิให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม มีการคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

6. การพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6.1 ความหมายของการรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง ความสามารถของประชาชนในชุมชนในการต้อนรับและให้บริการนักท่องเที่ยวอย่างมีจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณภาพ 9 ประการ คือ (อุทยานแห่งชาติ. 2550: ออนไลน์)

6.1.1 มีความพร้อม หมายถึง ชุมชนต้องมีความพร้อมทุกเวลาในการต้อนรับและให้บริการนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างเต็มที่ ทั้งได้เตรียมตัวที่จะให้การต้อนรับและให้บริการอยู่เสมอ

6.1.2 มีการเข้าถึงได้ หมายถึง ชุมชนต้องเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศสามารถให้เดินทางเข้ามายังชุมชนได้อย่างสะดวกสบาย

6.1.3 มีความสามารถ หมายถึง ชุมชนต้องมีทักษะและความรู้ในการต้อนรับและให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างประทับใจ

6.1.4 มีความไว้วางใจได้ หมายถึง ชุมชนต้องมีการต้อนรับและให้บริการนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างคงเส้นคงวาและไว้วางใจได้

6.1.5 มีความเชื่อถือได้ หมายถึง ชุมชนต้องรักษาชื่อเสียงด้านการยอมรับเชื่อถือ

6.1.6 มีความปลอดภัย หมายถึง ชุมชนต้องให้ความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6.1.7 มีความเข้าใจ หมายถึง ชุมชนต้องมีความเข้าใจถึงความต้องการและความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6.1.8 มีอัธยาศัย หมายถึง ชุมชนต้องมีความสุภาพ อ่อนน้อม เป็นมิตร และเข้าใจถึงความรู้สึกของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6.1.9 มีการสร้างสัมพันธภาพ หมายถึง มนุษย์สามารถติดต่อสื่อสารด้วยภาษาที่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้าใจเพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดีและรับฟังความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6.2 ความหมายของการพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากประชาชนภายในชุมชนร่วมกับหน่วยงานอื่นในการปรึกษาหารือ และตัดสินใจเกี่ยวกับการต้อนรับและให้บริการนักท่องเที่ยวที่มีจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมอย่างพึงพอใจ ซึ่งความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศมี 3 ระดับ คือ (อุทยานแห่งชาติ. 2550: ออนไลน์)

6.2.1 การตอบสนองความต้องการพื้นฐานของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศมี 4 ประการได้แก่

- การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวตรงกับความต้องการของเขา
- การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่มีราคาเหมาะสมกับคุณภาพ
- การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดี

6.2.2 การคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศมี 3 ประการ

- การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวตามคุณภาพที่คาดหวัง
- การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวตามเวลาที่คาดหวัง
- การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวตามวิถีทางที่คาดหวัง

6.2.3 การตอบสนองมากเกินไปที่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะคาดหวังถึง 3 ประการ

- การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับบริการพิเศษเกินกว่าที่จะคาดหวัง
- การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับของที่ระลึกเกินกว่าที่จะคาดหวัง
- การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับคำแนะนำที่เป็นประโยชน์เกินกว่าที่จะคาดหวัง

6.3 วัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชนเพื่อการรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญมีวัตถุประสงค์ 5 ประการ คือ

6.3.1 เพื่อให้มีการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในชุมชน ซึ่งได้รับการจัดการอย่างมีความรับผิดชอบในการฟื้นฟูและรักษาระบบนิเวศแบบยั่งยืน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ที่มีการกำหนดเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยว เชิงนิเวศอย่างเหมาะสม

6.3.2 เพื่อให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อันเป็นการสนับสนุนการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมโดยรวม

6.3.3 เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการด้านการท่องเที่ยวกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม ซึ่งก่อประโยชน์อย่างเหมาะสมกับชุมชน เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ต่อชุมชน เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และเพิ่มความกินดีอยู่ดีให้แก่ชุมชน

6.3.4 เพื่อให้สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม โดยมีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ได้มาตรฐาน รักษาเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและสังคมชุมชน และมีบรรยากาศการท่องเที่ยวที่ให้ความมั่นใจ และความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

6.3.5 เพื่อให้มีนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังชุมชนมากขึ้น

6.4 แนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญมี 3 ประการ คือ (อุทยานแห่งชาติ. 2550: ออนไลน์)

6.4.1 แนวทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดทรัพยากรท่องเที่ยวขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งมีแนวทางที่สำคัญอยู่ 2 แนวทาง ได้แก่

- แนวทางการพัฒนาสถานที่ที่เป็นธรรมชาติสวยงามให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ โดยชุมชนสามารถปรับปรุงแต่งเติมเพิ่มจากสถานธรรมชาติในบางส่วนเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น การพัฒนาให้เกิดทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทภูมิอากาศ ประเภททิวทัศน์ สวยงาม ประเภทสัตว์ป่าฯ

- แนวทางการพัฒนาสถานที่ที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุในชุมชน เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ ประเภทอนุสาวรีย์แห่งชาติ ประเภทสถาปัตยกรรมแห่งชาติ ประเภทย่านประวัติศาสตร์ ประเภทอุทยานประวัติศาสตร์ ประเภทชุมชนประวัติศาสตร์ ประเภทพิพิธภัณฑ์ชุมชน เป็นต้น

6.4.2 แนวทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวขึ้นเพื่อการรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีแนวทางที่สำคัญอยู่ 2 แนวทาง ได้แก่

- แนวทางการพัฒนาให้เกิดสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวประเภทโครงสร้างพื้นฐาน เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตของชุมชนและเป็นประโยชน์แก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย เช่น การสื่อสาร น้ำกินน้ำใช้ ไฟฟ้า สุขาภิบาล การขนส่ง การสาธารณสุข การศึกษา และการอบรม เป็นต้น

- แนวทางการพัฒนาให้เกิดสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทความปลอดภัย เพื่ออำนวยความสะดวกต่อความปลอดภัยทางด้านร่างกาย ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในชุมชน และนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย เช่น ความปลอดภัยจากการโจรกรรม ความปลอดภัยจากการใช้บริการการท่องเที่ยว ความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ ความปลอดภัยจากการหลงทาง ความปลอดภัยจากธรรมชาติ เป็นต้น

6.4.3 แนวทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดการบริการท่องเที่ยวขึ้นเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีแนวทางสำคัญ 5 แนวทาง คือ

- แนวทางการพัฒนาให้เกิดบริการขนส่งแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

- แนวทางการพัฒนาให้เกิดการบริการที่พักแรมแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้สามารถพักค้างคืนชั่วคราวในระหว่างเดินทางท่องเที่ยวชุมชนได้อย่างสะดวกสบายและปลอดภัย

- แนวทางการพัฒนาให้เกิดการบริการอาหารและบันเทิงแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้สามารถมีอาหารรับประทานขณะเดินทางท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างปลอดภัย และมีแหล่งบันเทิงให้ความเบิกบานรื่นเริงใจในขณะที่เดินทางท่องเที่ยวชุมชน

- แนวทางการพัฒนาให้เกิดบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์แก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้สามารถเดินทางท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างสะดวกและได้รับความรู้ที่ถูกต้อง

- แนวทางการพัฒนาให้เกิดการบริการจำหน่ายสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถซื้อสินค้าที่ระลึกของชุมชนกลับไปฝากญาติมิตรในภูมิลำเนาของตนได้

7. การมีส่วนร่วม

7.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

จงบลดพัทธ์ เจตนะจิตร (2546: 32) ให้ความหมายการมีส่วนร่วม คือ การที่บุคคลหรือกลุ่มคนมีความรู้สึกหรือคิดในเรื่องเดียวกัน และร่วมกันทำให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน โดยการร่วมกันนั้น อาจจะเป็นการร่วมกันโดยตรงหรือทางอ้อมก็ได้

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (อ้างอิงจาก ปัทมาพร เลี้ยงประเสริฐ. 2549: 35) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม ตัดสินใจ การช่วยปฏิบัติการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึงประชาชนเอง การที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องยอมรับในปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่า “มนุษย์ทุกคนต้องมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันก็ต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส และการพัฒนาที่ถูกต้อง”

7.2 รูปแบบขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โคเฮน และ อัฟฮอฟ (Cohen; & Uphoff. 1980: 219-222) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

7.2.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) เป็นการมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์และตัดสินใจว่าควรจะทำโครงการใดบ้าง อย่างไร รวมไปถึงการวางแผนกิจกรรมต่าง ๆ ก่อนลงมือปฏิบัติ

7.2.2 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการลงเวลา แรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ และมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ดำเนินการ

7.2.3 การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

7.2.4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เป็นการมีส่วนร่วมในการวัดผลติดตามผล เพื่อหาข้อดีและข้อเสีย เพื่อนำไปเป็นแนวทางแก้ไขดำเนินการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

7.3 เงื่อนไขหรือปัจจัยความสำเร็จของกระบวนการมีส่วนร่วม

อรรถัย กักผล (2546: 2-5) ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารจัดการกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะประสบความสำเร็จได้ ควรยึดหลัก 4 S คือ

7.3.1 Start Early หรือการเริ่มต้นเร็ว กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องเริ่มต้นตั้งแต่วาระแรก มีการให้ข้อมูล กระตุ้นให้เกิดความคิดเห็น และให้มีการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนก่อนการตัดสินใจ ความล้มเหลวของการมีส่วนร่วมของประชาชนในอดีตมักเกิดจากภาครัฐเริ่มกระบวนการมีส่วนร่วมช้าหลังจากมีการตัดสินใจเรียบร้อยแล้ว หรือมีข้อผูกมัดอื่น ๆ จนเปลี่ยนแปลงไม่ได้ หรือหลังจากมีความขัดแย้งเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม การจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นก่อนการตัดสินใจ มิได้หมายความว่าก่อนการตัดสินใจไม่กี่วัน ไม่กี่สัปดาห์ มิติเวลาเป็นปัจจัยหนึ่งที่

สะท้อนความจริงใจของหน่วยงานรัฐในกระบวนการมีส่วนร่วมควรให้มีเวลาเพียงพอในการรับฟังความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง เพื่อให้การตัดสินใจสะท้อนความคิดเห็นของชุมชน

นอกจากนี้การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตั้งแต่ต้น มีประโยชน์ช่วยให้ประชาชนมีเวลาคิดถึงทางเลือกหรือแนวทางแก้ปัญหาของชุมชนที่เหมาะสมมากขึ้น และเป็นข้อมูลในการพัฒนาโครงการ ดังนั้นการบริหารการมีส่วนร่วมที่ดีนั้น ควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นในการตระหนักถึงปัญหาความจำเป็นของโครงการ หรือในการหาข้อมูลพื้นฐาน เช่น หากเป็นกรณีการทำโครงการโรงไฟฟ้า หรือที่ทิ้งขยะ ควรต้องปรึกษาหารือถึงความจำเป็นของการมีโรงไฟฟ้าหรือที่ทิ้งขยะ ก่อนจะถามว่าควรตั้งที่นี่หรือไม่

7.3.2 Stakeholder หรือ ครอบคลุมผู้ที่เกี่ยวข้อง หลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมอีกประการหนึ่งคือ การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม ควรมีโอกาสเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วม แต่กลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงอาจถือว่าต้องรับฟังข้อมูลหรือปรึกษาหารือเป็นอันดับแรก ๆ

หน่วยงานที่รับผิดชอบต้องให้ความสำคัญในการระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ระบุระดับวงมีให้เกิดการผัดกลุ่มเป้าหมาย ต้องตระหนักว่าประชาชนแต่ละกลุ่มได้รับผลกระทบจากประเด็นการตัดสินใจไม่เท่ากัน บ่อยครั้งที่เรามักคิดว่าประชาชนเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ทั้งที่ความจริงผู้ได้รับผลกระทบมีหลากหลายกลุ่ม การบริหารจัดการการมีส่วนร่วมต้องมั่นใจว่ากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญเท่ากันทุกกลุ่มได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วม และแต่ละกลุ่มอาจมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน เพื่อเอื้ออำนวยให้กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมได้ เช่น กำหนดเวลารับฟังความคิดเห็นที่ชาวบ้านมาร่วมได้หรือการใช้ภาษาท้องถิ่น รวมทั้งการอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านในการเดินทางไปร่วมแสดงความคิดเห็น

7.3.3 Sincerity คือ ความจริงใจ การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีความละเอียดอ่อนและความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วมและประชาชนถือว่าเป็นมิติที่มีความสำคัญในการบริหารการมีส่วนร่วมให้ประสบความสำเร็จ หน่วยงานของรัฐที่เป็นเจ้าของโครงการหรือมีอำนาจอนุมัติจัดการกระบวนการอย่างจริงจัง เปิดเผย ซื่อสัตย์ ปราศจากอคติให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีการสื่อสารสองทางอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะการให้ข้อมูลที่ถูกต้องและพอเพียง ตอบสนองต่อความสงสัยของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งแจ้งความก้าวหน้าหรือการเปลี่ยนแปลงของโครงการอย่างต่อเนื่อง อธิบายกระบวนการต่าง ๆ อย่างชัดเจน ลดข้อสงสัยต่าง ๆ ที่อาจก่อให้เกิดข้อสงสัย ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระยะเริ่มต้น ขณะเดียวกันตั้งใจรับฟังข้อมูลและความคิดเห็นและนำไปเป็นข้อมูลสำหรับการตัดสินใจ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานของความน่าเชื่อถือและ

ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความไว้วางใจและความน่าเชื่อถือ นำมาซึ่งความร่วมมือ ความเข้าใจ และการสื่อสารที่ดีขึ้น

7.3.4 Suitability หรือวิธีการที่เหมาะสม หลักการที่สำคัญประการสุดท้ายของการบริหารการมีส่วนร่วมคือ เทคนิคหรือรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนต้องคำนึงถึงความเหมาะสม โดยพิจารณาจากประเภทและขนาดของโครงการ ความหลากหลาย และลักษณะที่แตกต่างกันของพื้นที่และของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนความแตกต่างด้านวัฒนธรรม สังคม และค่านิยม ระดับความสนใจของชุมชนในประเด็นหรือโครงการ ความสามารถและความพร้อมรวมทั้งข้อจำกัดของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น ด้านระยะเวลา บุคลากร และงบประมาณ ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมอยู่ที่ความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์และเลือกกระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม การมีส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ต้องประกอบด้วยกระบวนการย่อยหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ นอกจากนั้น ต้องตระหนักว่าการให้ข้อมูลข่าวสารและข้อเท็จจริงเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของการบริหารหรือที่มีประสิทธิผล

7.4 ระดับและรูปแบบของการมีส่วนร่วม

ปัทมาพร เลี้ยงประเสริฐ (2549: 35) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีหลายระดับและหลายรูปแบบ ดังนี้

7.4.1 การร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งการมีส่วนร่วมในระดับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชน โดยรูปแบบที่นิยมใช้ ได้แก่ การแถลงข่าว แผ่นพับ จดหมายข่าว การอภิปราย การประชุมสาธารณะ เป็นต้น

7.4.2 การร่วมมือให้ข้อมูลข่าวสาร การมีส่วนร่วมในระดับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและผู้รับบริการได้รับทราบถึงปัญหาและความต้องการ รวมทั้งทางเลือกในการแก้ปัญหา ทั้งในด้านข้อมูล ข้อเท็จจริง ความคิดเห็น ความรู้สึก โดยรูปแบบที่นิยมใช้ ได้แก่ การสำรวจความคิดเห็น การประชุมชาวบ้าน การสัมมนาระดมความคิดเห็น การเสวนา การประชุมเชิงปฏิบัติการ การทำประชาพิจารณ์ เป็นต้น

7.4.3 การระดมทรัพยากร การมีส่วนร่วมในระดับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของร่วมและให้การสนับสนุน โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมที่สำคัญ ได้แก่ การสนับสนุนในด้านวัตถุประสงค์ ทรัพยากร ทั้งแรงงาน เงิน หรือวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งการซื้อหุ้นในกิจการ

7.4.4 การร่วมตัดสินใจ ซึ่งการมีส่วนร่วมในระดับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีโอกาสร่วมแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้ อภิปราย และตัดสินใจ ซึ่งรูปแบบที่สำคัญ ได้แก่ การตั้งคณะกรรมการแบบมีตัวแทนของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง องค์การภาครัฐและเอกชน ฯลฯ เข้ามาร่วมกันพิจารณาตัดสินใจในการดำเนินการ

7.5 ลักษณะการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544: 31) ได้กล่าวว่า ในการมีส่วนร่วมของประชาชน จำเป็นต้องมีนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น มีดังนี้

7.5.1 พัฒนาแบบแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ตลอดจนรวมถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น เอกชนและประชาชนทั่วไปในด้านการลงทุน การผลิตสินค้าและบริการ ทั้งนี้ ต้องมีความเสมอภาค เป็นธรรมในกรอบที่เหมาะสมสอดคล้องกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

7.5.2 สนับสนุนการจัดตั้งเครือข่ายร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปขององค์กร หรือคณะกรรมการระดับชาติ ภูมิภาค และท้องถิ่น โดยมีเครือข่ายครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนทุกระดับ โดยให้องค์กรมีขอบเขตและความสามารถในการตัดสินใจและดำเนินการอย่างอิสระภายใต้กรอบที่ตอบสนองความจำเป็นในแต่ละระดับนั้น ๆ

7.5.3 เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และติดตามประเมินผล ตลอดจนได้ผลประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งปรับทัศนคติและปรับปรุงขีดความสามารถของหน่วยงานของรัฐให้สามารถร่วมมือ และเกื้อหนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น

7.5.4 ส่งเสริมการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชนที่ดูแลด้านสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคล

7.5.5 แก้ไข ปรับปรุง พัฒนากฎหมายและระบบงบประมาณของภาครัฐ ให้สามารถส่งเสริมและเอื้ออำนวยต่อการประสานความร่วมมือของหน่วยงานปฏิบัติทุกระดับกับประชาชนท้องถิ่น ตลอดจนการออกกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ ในการให้ชุมชนมีโอกาสในการควบคุมดูแลและจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง

7.5.6 สนับสนุนพัฒนาศักยภาพของคน โดยการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ การมีจิตสำนึกในด้านการจัดการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยว การอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชนให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

7.5.7 สนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้มแข็งมีประสิทธิภาพ ในด้านการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีอิสระ และสามารถจัดเก็บรายได้เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูการท่องเที่ยวได้ด้วยตัวเอง โดยให้มีการพัฒนาทักษะการจัดการที่ถูกต้อง

7.5.8 สนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาทางสังคมให้มี

โอกาสในการเข้าช่วยเหลือ และการยกระดับการมีส่วนร่วม ตลอดจนการจัดตั้งองค์กรชุมชนและองค์กรจัดการธุรกิจของประชาชนอย่างสร้างสรรค์

7.6 ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 8-9) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น เป็นการพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการและควบคุมการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมี 2 ลักษณะ คือ

7.6.1 การมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง เป็นการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาด้านการท่องเที่ยว การร่วมคิดและหาวิธีการแก้ปัญหาด้านการท่องเที่ยว การร่วมวางนโยบาย วางแผนตัดสินใจ การคิดหาวิธีการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น การร่วมปฏิบัติตามนโยบายหรือแผนงานการท่องเที่ยวให้บรรลุตามที่กำหนดไว้ และการร่วมควบคุมติดตามประเมินผลแผนการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามขั้นตอนที่วางไว้

7.6.2 การมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่นอย่างไม่แท้จริง เป็นการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเพียงบางส่วนเท่านั้น โดยเฉพาะการเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามโครงการท่องเที่ยวที่ได้มีการกำหนดไว้แล้ว

7.7 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 9) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ดังนี้

7.7.1 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการศึกษาค้นหาปัญหาทางการท่องเที่ยวและสาเหตุแห่งปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น รวมถึงตลอดถึงความต้องการของชุมชนท้องถิ่นด้วย

7.7.2 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ตั้งแต่ร่างกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้ได้แผนงานหรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สามารถแก้ไขหรือลดปัญหาของชุมชนท้องถิ่น และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว พร้อมทั้งตอบสนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่นได้ด้วย

7.7.3 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด

7.7.4 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวตามขีดความสามารถของตนเองหรืออาจร่วมลงทุนในรูปแบบสหกรณ์ได้

7.7.5 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานตามแผนงานหรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจนบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งมีส่วนร่วมในการปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

7.7.6 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม ประเมินผลแผนงานหรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ได้ร่วมกันจัดทำขึ้น

การมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนในทิศทางที่ถูกต้องนั้น ควรให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีความสามารถในการดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการเพิ่มทักษะในการจัดการและประสานงานกับบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก โดยเริ่มที่การให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของท้องถิ่นตน การเตรียมการจัดการวางแผน การควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยว และการได้รับประโยชน์จากการให้บริการ ในขณะเดียวกันก็ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ถ้าหากชุมชนมีส่วนร่วมหรือมีอำนาจเพียงพอในการร่วมควบคุมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ก็จะช่วยให้เกิดการพัฒนาค้นได้ด้วย อีกทั้งสามารถจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม และเกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนมากขึ้น ฉะนั้นการเข้ามามีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนต้องให้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นอันเป็นการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต ได้รับผลตอบแทนมาบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยว และการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งมีกิจกรรมท่องเที่ยวหลายรูปแบบที่ชุมชนท้องถิ่นสามารถมีส่วนร่วมได้ เช่น การให้ข้อมูลท้องถิ่นที่ถูกต้อง การให้บริการที่พัก อาหาร การขายสินค้าของที่ระลึก การให้บริการมัคคุเทศก์ การรับจ้างในธุรกิจท่องเที่ยว การอนุรักษ์ระดับท้องถิ่น การควบคุมดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนายกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน การส่งเสริมพัฒนาอาชีพ เป็นต้น

7.8 นโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมของกรุงเทพมหานคร

ในการดำเนินงานตามนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นนโยบายที่กรุงเทพมหานครได้ให้ความสำคัญอย่างมากและเป็นนโยบายที่ได้กำหนดไว้ในปฏิญญากรุงเทพมหานคร และในแผนบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2548-2551 อันถือกรอบแนวทางหลักในการปฏิบัติราชการของบุคลากรในสังกัดกรุงเทพมหานครที่ต้องนำไปดำเนินการและถือปฏิบัติ ทั้งนี้รายละเอียดของนโยบายการส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่ได้กำหนดไว้ในปฏิญญากรุงเทพมหานครนั้นมีแนวทางและภารกิจหลักที่ต้องดำเนินการ 3 ประการ ดังนี้ (ปฏิญญา วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และนโยบาย. 2547?: 5-6)

7.8.1 ใช้หลักการมีส่วนร่วม โดยมุ่งเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมภาคประชาชนต่อการสร้างสรรค์งานพัฒนาคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหาความต้องการของชาวกรุงเทพมหานคร

7.8.2 บริหารงานอย่างโปร่งใสตรวจสอบได้ โดยสร้างกระบวนการการบริหารจัดการ กรุงเทพมหานครอย่างโปร่งใส ทั้งในด้านการใช้งบประมาณและวิธีการจัดการโดยเปิดโอกาสให้ตัวแทนภาคประชาชนทุกส่วนเข้าตรวจสอบ

7.8.3 มุ่งเน้นประสิทธิภาพการให้บริการและแก้ไขปัญหาของคนกรุงเทพฯ

แผนบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2548 - 2551 ได้กำหนดวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายในการดำเนินงานตามแผนไว้ว่า “กรุงเทพมหานครเป็นเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็ง ครอบครัวอบอุ่น ด้วยการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของสังคม” รวมทั้งได้กำหนดยุทธศาสตร์หลักในการดำเนินงานของแผนบริหารราชการกรุงเทพมหานครดังกล่าวไว้ ที่การนำระบบการบริหารจัดการแนวใหม่ตามหลักธรรมาภิบาล(Good governance) โดยเน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้ามาเป็นแนวทางหลักในการบริหารจัดการ เพื่อสามารถพัฒนาการบริการให้มีคุณภาพและตรงกับความต้องการของประชาชน รวมทั้งสามารถพัฒนาและแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้อย่างตรงจุด รวมทั้งเพื่อให้การดำเนินงานต่าง ๆ ได้รับการสนับสนุนและการยอมรับจากประชาชน อันจะนำไปสู่การบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย โดยมีกลยุทธ์ในการดำเนินงานตามแผนดังนี้

1. พัฒนากลุ่มเครือข่ายเพื่อสนับสนุนการสร้างสรวงงานพัฒนาคุณภาพชีวิตและแก้ปัญหาตามความต้องการพื้นที่
2. พัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้นำชุมชนให้สามารถช่วยเหลือและพัฒนาตนเองเป็นตัวอย่างแก่ชุมชนอื่น ตลอดจนสามารถทำแผนพัฒนาชุมชนได้
3. ประชาสัมพันธ์และจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นผ่านช่องทางต่าง ๆ พร้อมพัฒนาระบบประสานงานเพื่อพัฒนาชุมชน

ทั้งนี้ จากการที่การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นนโยบายหลักของ กรุงเทพมหานคร โดยต้องให้ความสำคัญในการนำไปดำเนินการและปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จ ก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ซึ่งในการดำเนินงานตามนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมนั้นได้กำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบออกเป็น 2 ส่วนคือ (ปัทมาพร เลี้ยงประเสริฐ, 2549: 56)

ส่วนที่ 1 ในส่วนของการกำหนดแนวทางหรือนโยบายในการดำเนินงานนั้นได้กำหนดให้ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งมีสำนักยุทธศาสตร์และประเมินผลทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการชุดดังกล่าว

ส่วนที่ 2 หน่วยงานระดับปฏิบัติ ได้แก่ สำนักงานเขต โดยบุคคลที่จะเป็นผู้นำนโยบายดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ ประกอบไปด้วย หัวหน้าฝ่ายพัฒนาชุมชน และเจ้าหน้าที่ในตำแหน่งนักพัฒนาชุมชน 6-สังกัดฝ่ายพัฒนาชุมชนของสำนักงานเขตทั้ง 50 สำนักงานเขต

บุคลากรดังกล่าวทั้ง 2 ส่วนถือว่าเป็นผู้มีความสำคัญที่สุดในกระบวนการดำเนินงานและ
พันธกิจที่สำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมไปสู่ความสำเร็จ เนื่องจากเป็นเสมือน
ด่านแรกที่นำนโยบายการมีส่วนร่วมไปสู่การปฏิบัติเป็นผู้ที่ทำงานใกล้ชิดและประสานงานการ
ดำเนินงานโดยตรงกับผู้นำชุมชนกลุ่มประชาคมและประชาชนในพื้นที่ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของ
นโยบายมากที่สุด

8. ยุทธศาสตร์การพัฒนาของเขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2550

สำนักงานเขตคลองสาน (2549: ออนไลน์) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตคลองสาน
ดังนี้

วิสัยทัศน์ แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ชุมชนเข้มแข็งและมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างยั่งยืน
เป้าประสงค์การพัฒนา

1. มีการเดินทางที่สะดวกรวดเร็ว ประหยัดและปลอดภัย
2. มีสภาพแวดล้อมที่ดี ลดมลพิษทั้งด้านอากาศ เสียง และน้ำ รวมถึงการเพิ่มพื้นที่สีเขียว
3. ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
4. ประชาชนได้รับบริการทางการศึกษาที่ได้มาตรฐานและสอดคล้องความต้องการอย่าง
ทั่วถึง
5. ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีจิตสำนึกด้านศิลปวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ความเป็นไทย
6. เสริมสร้างปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน รวมทั้งเพิ่ม
ศักยภาพเศรษฐกิจชุมชนตามแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง”
7. มีการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เป็นไปตามกฎหมายผังเมือง และมีสภาพภูมิทัศน์ที่เป็นระเบียบ
เรียบร้อย สวยงาม เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม
8. ระบบการบริหารจัดการโปร่งใส มีประสิทธิภาพ และประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมใน
การพัฒนาพื้นที่
9. ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงข้อมูลโดยผ่านระบบสารสนเทศที่ทันสมัยและรวดเร็วอย่างทั่วถึง

ยุทธศาสตร์

ด้านคุณภาพชีวิต

1. จัดกิจกรรมกีฬานันทนาการ เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีและสร้างทางเลือกใหม่ของการ
ใช้ชีวิตในวันหยุด
2. ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกันควบคุมโรค
3. ส่งเสริมและพัฒนาความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวโดยเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดี เพื่อ
ป้องกันและลดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

4. ส่งเสริมการป้องกันปัญหายาเสพติด พร้อมจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างจริยธรรมและความเอื้ออาทรในสังคม

5. ส่งเสริมให้ประชาชนได้รับความปลอดภัยจากโรคติดต่อและเหตุเดือดร้อนรำคาญ อันเกิดจากสุนัขจรจัดและสัตว์นำโรคอื่น ๆ

6. ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการดูแลด้านสุขลักษณะของอาคารและสถานประกอบการให้ถูกต้องตามสุขลักษณะ

7. ส่งเสริมและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เพื่อให้ผู้บริโภคตระหนักถึงสิทธิผู้บริโภค

8. ส่งเสริมให้ประชาชนได้รับการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย โดยตรวจการปนเปื้อนของสารเคมีอันตรายในแหล่งจำหน่ายอาหาร รวมทั้งควบคุมดูแลตลาดสดให้ได้มาตรฐาน

9. จัดสวัสดิการสังคมและการสงเคราะห์ที่เป็นแก่ผู้ด้อยโอกาส

10. ส่งเสริม สนับสนุนกลไกเฝ้าระวังภาวะเสี่ยงของผู้ด้อยโอกาส

11. เสริมสร้างให้ประชาชนมีจิตสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและประวัติศาสตร์

ด้านผังเมือง

1. ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เป็นไปตามกฎหมายผังเมือง

2. ปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์และสร้างทางเดินริมแม่น้ำลำคลอง เพื่อให้ประชาชนใช้ท่องเที่ยวและสัญจร

3. ปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของถนน เกาะกลางถนน และทางเดินเท้าให้มีความเป็นระเบียบสวยงาม

ด้านบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล

1. พัฒนากลุ่มและเครือข่ายเพื่อสนับสนุนการสร้างสร้งงานพัฒนาคุณภาพชีวิต และแก้ปัญหาตามความต้องการของพื้นที่

2. พัฒนาผู้นำชุมชนให้สามารถจัดทำแผนพัฒนาชุมชนได้

3. ประชาสัมพันธ์และจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นผ่านช่องทางต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชน

4. พัฒนาระบบงานเพื่อลดขั้นตอนและรอบเวลาของขั้นตอนการปฏิบัติราชการ

5. นำมาตรการราชการใส่สะอาดมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

6. เร่งรัดการใช้งบประมาณให้กระจายสู่พื้นที่ได้อย่างรวดเร็วและเป็นไปตามแผน

7. ลดค่าใช้จ่ายในส่วนที่เป็นไปได้

8. เพิ่มประสิทธิภาพในการจัดเก็บรายได้ของเขตให้เป็นไปตามเป้าหมาย

9. พัฒนาประสิทธิภาพการให้บริการประชาชน รวมทั้งรับปัญหาและติดตามแก้ไขปัญหาร้องเรียน เพื่อสร้างความประทับใจให้แก่ประชาชน

10. พัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านความรู้ ความสามารถ และทัศนคติอย่างเป็นระบบทั่วถึงและต่อเนื่อง

9. ข้อมูลพื้นฐานของเขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

9.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

เขตคลองสานเป็นเขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา หรือฝั่งธนบุรี ลักษณะที่ตั้งเป็นหัวโค้งของแม่น้ำ ในอาณานิคมตั้งแต่สะพานพระพุทธยอดฟ้าทางทิศเหนือจนถึงปากคลองบางลำไ้ทางทิศใต้ มีพื้นที่ 6.87 ตารางกิโลเมตร แบ่งเป็น 4 แขวงการปกครอง คือ แขวงคลองสาน แขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา แขวงต้นไทร และแขวงบางลำพูล่าง โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งตรงข้ามคือเขตสัมพันธวงศ์

ทิศตะวันออก ติดแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งตรงข้ามคือเขตบางรักและเขตสาทร

ทิศใต้ ติดแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งตรงข้ามคือเขตบางคอแหลม

ทิศตะวันตก ติดเขตธนบุรี มีถนนประชาธิปไตยและคลองบางลำไ้เป็นเส้นแบ่งเขต

9.2 คำขวัญเขต

แผ่นดินพระเจ้าตากสิน ถิ่นเดิมผลไม้ดัง ติดฝั่งเจ้าพระยา โบราณสถานเด่นสง่า
อุทยานสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ

9.3 สัญลักษณ์เขตคลองสาน

ภาพประกอบ 2 แสดงสัญลักษณ์ประจำเขตคลองสาน

ที่มา: สำนักงานเขตคลองสาน. (2549). (ออนไลน์)

เป็นภาพพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงดาบประทับบนหลังม้าเหนือป้อมป้องปัจจุามิตร ด้านหลังเป็นภาพพระปรางค์วัดพิชัยญาติการาม ด้านล่างลายเส้นตรงหมายถึงแม่น้ำเจ้าพระยา

9.4 สภาพพื้นที่

สภาพพื้นที่ของเขตคลองสานส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ มีลำคลองสายหลัก คือ คลองสาน คลองบางลำพูล่าง และคลองตันไทร เป็นคลองออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา และมีลำคลองสาขาพาดผ่านอีกหลายสาย ในอดีตเขตคลองสานจึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำสวนผลไม้ มีผลไม้เลื่องชื่อ เช่น ลางสาด มังคุด กระท้อน และเงาะ นอกจากนี้ที่ริมฝั่งแม่น้ำก็เป็นทำเลที่เหมาะสมต่อการขนส่งสินค้า และจอดพักเรือเพื่อการค้าขายอย่างดี

มีข้อสันนิษฐานว่าในอดีตริมฝั่งแม่น้ำบริเวณนี้มีต้นไม้ชายน้ำ เช่น ต้นลำพู ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก จนเป็นที่มาของชื่อ บางลำพูล่าง อันเป็นชื่อชุมชนในบริเวณนี้มาแต่โบราณเช่นเดียวกับการเรียกชุมชนที่อยู่เหนือขึ้นมามีบริเวณป้อมพระสุเมรุว่า บางลำพูหรือบางลำพูบน

ต่อมา มีการสร้างสะพานเชื่อมกับฝั่งพระนคร ได้แก่ สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ สะพานกรุงเทพ สะพานตากสิน และสะพานพระปกเกล้าตามลำดับ ความเจริญสมัยใหม่ที่เข้ามาถึงได้สะดวก อีกทั้งความต้องการใช้พื้นที่เพื่อเศรษฐกิจ พื้นที่คลองสานจึงแปรสภาพจากย่านสวนผลไม้กลายเป็นตึกรวมบ้านช่องและชุมชนเมืองหนาแน่นที่สุดในที่สุด

9.5 ประวัติการปกครอง

เมื่อเริ่มมีการปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่นในสมัยรัชกาลที่ 5 พื้นที่เขตคลองสานเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอบางลำพูล่าง ซึ่งจัดเป็นอำเภอชั้นในของพระนคร ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อปี พ.ศ. 2458 มีการจัดแบ่งการปกครองใหม่ พื้นที่บริเวณนี้จึงได้รับการจัดตั้งเป็นอำเภอบุปผาราม ขึ้นกับจังหวัดธนบุรี โดยครอบคลุมพื้นที่ 3 ตำบล คือ ตำบลบ้านสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตำบลคลองสาน และตำบลพระปรางค์เหลือง ตั้งที่ว่าการอำเภออยู่ที่หน้าวัดทองนพคุณ ตำบลคลองสาน ต่อมาทางราชการเห็นว่าชื่ออำเภอไม่ตรงกับชื่อที่ตั้งอำเภอจึงได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น อำเภอคลองสาน ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาลงวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2459

ในปี พ.ศ. 2481 ทางราชการเห็นว่าการคมนาคมระหว่างอำเภอสะดวกขึ้น อำเภอบางอำเภอมีประชากรน้อย ปริมาณงานไม่มาก จึงมีนโยบายยุบรวมอำเภอเข้าด้วยกัน ครั้งนั้นอำเภอคลองสานจึงถูกลดฐานะเป็นกิ่งอำเภอคลองสาน ขึ้นกับอำเภอบางยี่เรือ ซึ่งในปี พ.ศ. 2482 อำเภอบางยี่เรือได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอธนบุรี

ต่อมาในปี พ.ศ.2500 มีพระราชกฤษฎีกาตั้งอำเภอคลองสานขึ้นอีกครั้งด้วยเหตุผลว่า กิ่งอำเภอคลองสาน อำเภอธนบุรี จังหวัดธนบุรี มีประชากรหนาแน่นขึ้น สมควรส่งเสริมท้องที่ให้มีความเจริญยิ่งขึ้น โดยสร้างที่ว่าการอำเภอใหม่ที่ถนนลาดหญ้า บริเวณบ่อมบ้องปัจจามิตร ตำบลคลองสาน

ครั้งถึงปี พ.ศ.2514 จังหวัดธนบุรีถูกรวมเข้ากับจังหวัดพระนครเป็น “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” และเปลี่ยนเป็น “กรุงเทพมหานคร” ในปี พ.ศ.2515 โดยมีการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองท้องที่จาก “อำเภอ” มาเป็น “เขต” ในปี พ.ศ.2518 อำเภอคลองสานจึงเปลี่ยนเป็น “เขตคลองสาน” ขึ้นกับกรุงเทพมหานครมาจนถึงปัจจุบัน

9.6 ที่มาของชื่อ “คลองสาน”

ชื่อเขต “คลองสาน” มาจากชื่อคลองสาน คลองสายหลักในพื้นที่เชื่อมระหว่างคลองบางลำไ้กับแม่น้ำเจ้าพระยา มีความยาวประมาณ 2 กิโลเมตร ตัดผ่านคลองเล็กหลายคลอง เช่น คลองจั่น คลองวัดทองธรรมชาติ คลองวัดทองนพคุณ คลองลาดหญ้า (ปัจจุบันคลองช่วงที่ขนานกับถนนสมเด็จพระเจ้าตากสินมีชื่อว่า คลองสมเด็จพระเจ้าตากสิน)

ที่มาของชื่อ “คลองสาน” ยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจนแน่นอน มีข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับที่มาของชื่อคลองดังนี้ คือ

1. มาจากคำว่า “ประสาน” หมายความว่า เป็นคลองที่เชื่อมประสานเส้นคลองต่าง ๆ กับแม่น้ำเจ้าพระยา

2. มาจากคำว่า “สาน” หมายถึงเส้นทางลำคลองที่เกาะเกี่ยวสอดประสานกันเนื่องจากบริเวณนี้มีลำคลองจำนวนมากหลายสายตัดผ่านกัน

3. มาจากคำว่า “ศาล” เนื่องจากในอดีตเคยมีศาลเจ้าเล็ก ๆ อยู่ปากคลอง จึงเรียกว่าคลองศาล แต่มาเขียนเป็น “คลองสาน” ในภายหลัง

ชื่อ “คลองสาน” เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้นเมื่อทางราชการก่อตั้งโรงพยาบาลเพื่อรักษาผู้ป่วยทางจิตเมื่อปี พ.ศ.2432 ใช้ชื่อว่า โรงพยาบาลคนเสียจริต โดยใช้ตึกเดิมของพระยาภักดีภักทร (เจ้าสัวเก่งซัว) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณปากคลองสานเป็นที่ตั้งโรงพยาบาล ชาวบ้านจึงนิยมเรียกชื่อโรงพยาบาลนี้ว่า โรงพยาบาลปากคลองสาน

พื้นที่ศึกษา แขวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

แขวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นหนึ่งในสี่แขวงของเขตคลองสาน มีลักษณะเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมขนาด 1.16 ตารางกิโลเมตรมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ จดแม่น้ำเจ้าพระยา

ทิศใต้ จดถนนลาดหญ้า

ทิศตะวันออก จดถนนท่าดินแดง

ทิศตะวันตก จดถนนประชาธิปไตยเชื่อมเขตธนบุรี

มีประชากรรวมทั้งสิ้น 18,047 คน (เดือนเมษายน 2549) (สำนักงานเขตคลองสาน .

2549 : ออนไลน์)

การคมนาคม

1. ทางรถยนต์

โดยใช้เส้นทางถนนสมเด็จพระเจ้าอยุธยา ผ่านด้านหน้าวัดอนงคารามและวัดพิชัยญาติการาม ด้านถนนพญาไท เชื่อมไปเขตธนบุรีทางด้านใต้สะพานพุทธ และด้านถนนท่าดินแดงเชื่อมกับแขวง คลองสาน

2. รถประจำทาง

บริษัท ขนส่งมวลชนกรุงเทพ จำกัด มีบริการรถโดยสารประจำทางผ่านถนนสมเด็จพระเจ้าอยุธยา คือ สาย 6, 43, 88 ถนนท่าดินแดง สาย 20 , 57

3. ทางน้ำ

มีท่าเรือข้ามฟากบริเวณท่าดินแดง เขตคลองสาน ไปท่าราชวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ และมี บริการเรือท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานคร แวะจุดจอดเรือบริเวณศาลเจ้ากวนอู

ชุมชน

1. ชุมชนสวนสมเด็จพระเจ้า
2. ชุมชนหลังวัดพิชัยญาติ
3. ชุมชนซอยสารภี 1
4. ชุมชนซอยช่างนา-สะพานยาว

ความสำคัญทางประวัติศาสตร์

1. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กับชุมชนย่านวัดอนงคาราม

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หรือสมเด็จย่าของชาวไทย พระนามเดิมว่า สว่างฉาย เสด็จพระราชสมภพที่เมืองนนทบุรี ในวันอาทิตย์ที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2443 เป็นบุตรคนที่ 3 ของพระ ชนกชและพระชนนีคำ มีพระอนุชา 1 ท่าน ชื่อว่าคุณถมยา

เมื่อสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงจำความได้นั้น ครอบครัวของท่านได้ย้ายมาอยู่ที่ชุมชนย่านวัดอนงคาราม ธนบุรี พระชนกชประกอบอาชีพช่างทอง ซึ่งเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ใน ตระกูลช่างนาและช่างทองในสมัยนั้น

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงดำรงพระชนม์ชีพช่วงทรงพระเยาว์อยู่ในย่านวัดอนงคาราม เมื่อทรงเจริญวัยทรงเข้าเรียนครั้งแรกกับสมเด็จพระเจ้าพระพุฒาจารย์นวม เจ้าอาวาสวัดอนงคาราม ณ โรงเรียนอุดมวิทยายัน ซึ่งเป็นโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงที่อยู่ภายในวัดอนงคาราม ก่อนจะย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนศึกษานารีเมื่อพระชนมายุได้ 7 พรรษา จึงอาจกล่าวได้ว่าวัดอนงคารามเป็นสถานที่

ที่พระองค์ทรงผูกพันมาแต่ทรงพระเยาว์ ภายหลังเมื่อทรงดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระบรมราชชนนีแล้ว ยังทรงกลับมาบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดอนงคารามแห่งนี้อยู่เสมอ

2. ขุนนางตระกูลขุนนาค

ขุนนางในตระกูลขุนนาคเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแถบคลองสานบริเวณย่านสมเด็จพระยาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 นับเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญในพื้นที่นี้ เพราะขุนนางตระกูลนี้มักรับราชการในกรมท่าจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการค้าของประเทศ เช่นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ทัต หรือสมเด็จพระยาองค์น้อย) สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง ขุนนาค) เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (แพ) และด้วยเหตุที่ขุนนางตระกูลขุนนาคมีอำนาจหน้าที่ในการกำกับราชการกรมพระคลังและกรมท่า ซึ่งรับผิดชอบด้านการค้าและการต่างประเทศ จึงทำให้มีพ่อค้าเข้ามาติดต่อค้าขายในย่านสมเด็จพระยาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเรือกำปั่นของชาวต่างชาติที่เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ทั้งด้านการค้าและเจริญสัมพันธไมตรี

ดังนั้นคลองสานจึงเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของบรรดาพ่อค้าต่างชาติที่เดินทางเข้ามาค้าขายกับสยาม ซึ่งต่อมาพ่อค้าส่วนหนึ่งได้พัฒนามาเป็นเจ้าภาชีนายอากร รับไปจัดเก็บผลประโยชน์ให้กับทางราชการ พื้นที่บริเวณสมเด็จพระยาสมัยนั้นจึงเต็มไปด้วยผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ มีเรือนรับรองราชทูตและบ้านพักชาวต่างชาติ ส่วนบริเวณวัดอนงคารามก็เป็นที่ตั้งโกดังสินค้าและที่อยู่อาศัยของชาวจีน อินเดีย ตลอดจนข้าราชการกรมท่าทั้งชายและหญิง ซึ่งมีหน้าที่ตรวจตราสินค้าและกำกับดูแลชาวต่างชาติตามหน้าที่

ในย่านสมเด็จพระยามีวัดสำคัญที่ขุนนางในตระกูลขุนนาคสร้างและปฏิสังขรณ์ขึ้นเป็นวัดประจำตระกูลอยู่หลายวัดด้วยกัน เช่น วัดประยูรวงศาวาส วัดพิชัยญาติการาม วัดอนงคาราม ซึ่งภายหลังได้ถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ 3

3. ชาวจีนย่านสมเด็จพระยา

ช่วงปลายราชวงศ์ชิง (ตรงกับรัชกาลที่ 1-3) ในประเทศจีนเกิดภาวะข้าวยากหมากแพง อันเนื่องมาจากทุพภิกขภัยต่อเนื่องกันหลายครั้งหลายหน ทำให้ชาวจีนจำนวนมากหลั่งไหลอพยพออกนอกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศสยามซึ่งเป็นดินแดนอุดมสมบูรณ์ และมีนโยบายของราชสำนักที่เอื้อต่อการเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน ด้วยเขตคลองสานเป็นที่ตั้งของแหล่งจ้างงานขนาดใหญ่ จึงเป็นจุดดึงดูดให้ชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในเมืองไทยช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เข้ามาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพ ระยะแรกส่วนใหญ่มักเข้ามาเป็นแรงงาน เช่น กู้ลิในโรงสี โรงเลื่อย คนลากรถ คนงานในอุ้งต่อเรือ บ้างก็เริ่มต้นประกอบอาชีพค้าขายตามกำลังทุนทรัพย์

- ชาวจีนฮกเกี้ยน ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาแถบโกดังสินค้าย่านตึกขาว ตึกแดง และสรวงจุยโล่ง กลุ่มนี้มักนิยมประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการค้า ถือเป็นชาวจีนกลุ่มแรก ๆ ที่เข้า

มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในย่านนี้ โดยมีหลักฐานสำคัญคือ ศาลเจ้ากวนอู ซึ่งเป็นศาลเจ้าที่เก่าที่สุดในคลองสาน

- ชาวจีนแคะหรือฮากกา เป็นกลุ่มที่มีจำนวนน้อย มีความถนัดในการทำเครื่องหนังและกิจการที่เกี่ยวข้องกับการฟอกหนัง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป มักอาศัยอยู่แถบถนนท่าดินแดง ถนนเจริญนคร และถนนเจริญรัตน์ มีศาลเจ้าซำในเก้งที่ท่าดินแดง เป็นศาลเจ้าจีนแคะที่เก่าที่สุดในกรุงเทพฯ

4. แหกมลายูและแขกจาม

ในแขวงสมเด็จพระยามะเจ้าพระยาธิบดีแหกมลายูอาศัยอยู่ที่ตึกแดง เป็นพ่อค้าที่ค้าขายกับกรมท่าขวา โดยเป็นกลุ่มที่สมเด็จพระยามะบรมมหาราชพิชัยญาติ ครั้งดำรงตำแหน่งพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา กวาดต้อนขึ้นมาจากเมืองสุโขทัยปัตตานี แคว้นไทรบุรี และได้ให้ผู้ที่ฝีมือในการผสมและผลิตเครื่องโลหะนามมาตั้งรกรากอยู่ใกล้กับจวนของท่าน ให้เป็นช่างทำทอง ทำนาให้กับหลวง บริเวณที่อยู่อาศัยของช่างเหล่านี้จึงเป็นที่มาของชื่อซอยช่างทอง และซอยช่างนา

ต่อมาท่านได้ยกตึก (อิฐ)แดงซึ่งเคยเป็นสำนักงานพระคลังสินค้าของท่านให้แขกกลุ่มนี้สร้างเป็นมัสยิด จึงเรียกมัสยิดหลังนี้ว่า **มัสยิดตึกแดงหรือมัสยิดกุฎิลอิสลาม**

5. ชาวอินเดีย

ในช่วงก่อนจะมีการตัดถนนเจริญกรุงทางฝั่งพระนคร ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในย่านตึกขาวมีโกดังข้าว โรงเก็บสินค้า และร้านค้าขายผ้าแพรพรรณ เพชรพลอย เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนเครื่องใช้ที่นำเข้าจากอินเดียตั้งอยู่หนาแน่นยาวไปจนถึงย่านตึกแดง

ชาวอินเดียในเขตคลองสานเป็นคนในบังคับของอังกฤษที่เข้ามาหลังการทำสนธิสัญญาบาวริงในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยมาตั้งถิ่นฐานทำการค้าในแถบบ้านแขกและย่านตึกขาวใกล้กับย่านตึกแดง ชาวอินเดียเหล่านี้อาจจำแนกตามลักษณะการนับถือศาสนา ได้แก่

- มุสลิมชีอะห์ กลุ่มดาวูตีโบห์รา ที่ตึกขาว เป็นกลุ่มพ่อค้าชาวอินเดียเชื้อสายอาหรับที่เข้ามาค้าขายในบางกอกในสมัยรัชกาลที่ 4 ในปีอิหฺเราะห์ศักราชที่ 1305 (พ.ศ.2428) ผู้นำทางศาสนาที่อินเดียได้ส่งผู้แทนทางศาสนาเข้ามายังบางกอก ต่อมาสัปบุรุษและพ่อค้าได้ร่วมกันสร้างมัสยิดขึ้นมาสำหรับเป็นศูนย์กลางในการประกอบศาสนพิธี ชื่อว่า มัสยิดเซฟี ตัวมัสยิดอยู่ในบริเวณย่านตึกโกดังสินค้าสีขาวของเจ้าพระยารัตนบดินทร์ (รอด กัลยาณมิตร) ชาวบ้านจึงเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า มัสยิดตึกขาว

- มุสลิมสุนี่ ที่ตึกแดง หลังจากสมเด็จพระยามะบรมมหาราชพิชัยญาติได้บริจาคที่ดินบริเวณตึกพระคลังสินค้าของท่านให้กับชาวมุสลิมจากไทรบุรี สร้างมัสยิดกุฎิลอิสลาม ต่อมาได้มีกลุ่มพ่อค้าชาวอินเดียจากเมืองสุรัตเข้ามาประกอบกิจการค้าขายสินค้าจำพวกผ้าแพร ดินเงินดินทอง เครื่องเพชร

พลอย แพรพรรณ จนประสบความสำเร็จและมีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณตึกแขกภายในหมู่บ้านประตู่แขกหลังวัดอนงคาราม โดยมีศูนย์กลางในการประกอบศาสนพิธีอยู่ที่มัสยิดกุฎีตูล หลายตระกูลมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี เช่น ตระกูลนานา ตระกูลวงศ์อารยะ

10. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นอกจากแนวคิด ทฤษฎีดังกล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยยังได้นำผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาสนับสนุนการศึกษาในเรื่องนี้ ดังนี้

ประหยัด ตะคอนทรัพย์ (2544) ศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษาตลาดริมน้ำดอนหวาย จังหวัดนครปฐม พบว่า ปัจจัยสำคัญของตลาดน้ำดอนหวายที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว คือ รสชาติอาหารและความเป็นเอกลักษณ์ของตลาดริมน้ำ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว คือ ปัญหาด้านบริการการท่องเที่ยวและเกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะแหล่งน้ำธรรมชาติ ในด้านปัญหาการบริหารและจัดการการท่องเที่ยวขององค์กรชุมชนได้แก่ การขาดการบริหารจัดการที่ดี การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบไม่ชัดเจน ปัญหาการจัดเก็บผลประโยชน์ ปัญหาด้านงบประมาณ การขาดประสานงานกับองค์กรอื่น ๆ และปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน โดยผู้วิจัยได้เสนอแนะการจัดองค์กรในการแก้ปัญหา ให้องค์กรบริหารส่วนตำบลบางกระทึก ร่วมกับคณะกรรมการที่ได้รับการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย เป็นองค์กรดำเนินงานโดยการออกข้อบังคับและระเบียบที่ชัดเจน ใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ และยังได้เสนอแนะให้เชื่อมโยงการท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวข้างเคียงรวมทั้งวางแผนการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงความสมดุลของสภาพแวดล้อมตามหลักการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

อิทธิพล ไทยกมล (2545) ทำการศึกษาเรื่อง ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาชุมชนตำบลบางหญ้าแพรก จังหวัดสมุทรสาคร พบว่า ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าสนใจ ได้แก่ ป่าชายเลน ป่าอ่าวมหาชัย แหล่งดูนก และดอนหอยแครง ซึ่งนับเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถสร้างโอกาสเรียนรู้ ประสบการณ์และความประทับใจให้นักท่องเที่ยว แต่ยังขาดการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในทุก ๆ ด้าน อาทิ ที่พักในแหล่งท่องเที่ยวทางเดินศึกษาธรรมชาติ ร้านค้า โทรศัพท์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดด้านการขาดความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ดังนั้นจึงควรให้ความสำคัญในด้านวิถีชีวิตของประชาชนท้องถิ่นซึ่งมีความกลมกลืนของวัฒนธรรมของชาวไทย จีน และรวมกันรวมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมการร่วมพักอาศัยในครัวเรือน ส่วนในด้านกิจกรรมและกระบวนการเป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พบว่าชุมชนมีความสามารถในการจัดกิจกรรมค่อนข้างดี แต่ชุมชนยังขาดความรู้ในการจัดกิจกรรมที่ไม่ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ

และภาคเอกชนในการพัฒนาระบบหรือกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้งเชื่อมโยงการท่องเที่ยวในแหล่งต่าง ๆ ในท้องถิ่นและชุมชนใกล้เคียง และเน้นให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการดำเนินการ

มยุรี สุภังคนาข (2545) ทำการศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อมจังหวัดนนทบุรี โดยมุ่งศึกษาบุคคล 3 กลุ่ม คือ บุคคลทั่วไปในชุมชน กลุ่มของครู อาจารย์ พระสงฆ์ในพื้นที่ และกลุ่มของบุคคลภายนอกพื้นที่ศึกษา อาทิ ข้าราชการ นักวิชาการ อาจารย์ นักศึกษา เป็นต้น โดยพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ค่านิยมและทัศนคติในการอนุรักษ์โบราณสถาน และคุณค่าความสำคัญของตัวโบราณสถาน รวมไปถึงการเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาในประเทศไทย เพื่อให้เห็นถึงข้อดีของการมีส่วนร่วม พบว่าคนในชุมชนไม่ได้มีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของตน รวมทั้งการที่ชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักในการเป็นเจ้าของ ดังนั้นแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น ควรให้ความสำคัญกับคนในชุมชนด้วย เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึก สร้างความสามารถเบื้องต้นในการดูแลรักษากายภาพของโบราณสถาน และการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับชุมชนของตนเอง อันเป็นการสนองต่อนโยบายการกระจายอำนาจ และเสริมสร้างศักยภาพให้กับชุมชนได้สามารถดูแลรักษาและบริหารจัดการโบราณสถานของตนเอง

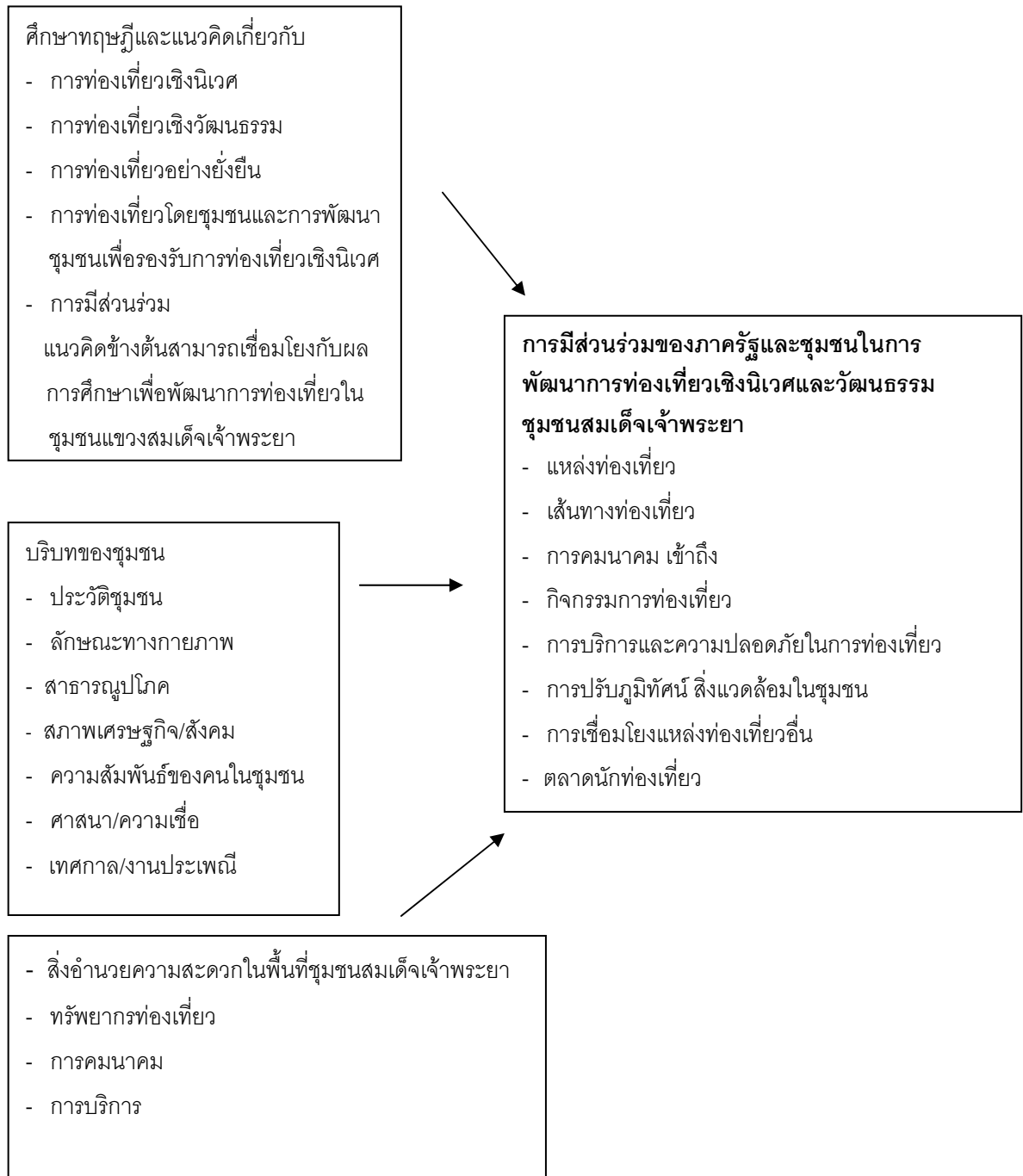
ฉัตรชัย ดั่งวงจาด (2545) ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาความคิดเห็นชุมชนคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี พบว่า ประชาชนริมคลองบางกอกน้อยมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ในระดับสูง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการให้คุณค่าต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยผู้วิจัยได้เสนอแนะว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศและหน่วยงานภาครัฐในระดับท้องถิ่น เช่น อบต. ควรส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเห็นคุณค่าและความสำคัญของสถานที่ท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตน และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่น เช่น ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติ เพื่อช่วยดูแลแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน รวมทั้งให้ประชาชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มาก โดยเริ่มจากการปลูกฝังจากครอบครัวให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้นำในการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น

ชวิศสุมน ทัพพะรังสี (2546) ทำการศึกษาเรื่อง การพิจารณาคุณค่าเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์ในเมือง กรณีศึกษา ย่านพาณิชยกรรม ถนนพานิช เทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา โดยศึกษาจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ 2 กลุ่ม คือผู้ครอบครองอาคารเก่า และผู้ไม่ได้ครอบครองอาคารเก่า พบว่า ผู้ครอบครองอาคารส่วนใหญ่ พิจารณาเกณฑ์คุณค่าในการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์ย่านถนนพานิชที่ความเป็นตัวแทนแบบแผนทางวัฒนธรรมทางการค้าของเมืองเป็นสำคัญ ขณะที่ผู้ไม่ได้ครอบครองอาคารให้ความสำคัญกับเกณฑ์คุณค่าด้านความงามของอาคารตึกแถวแบบเก่า หรือนั่นคุณค่าทางด้านความงามเชิงสัญลักษณ์ ส่วนการวิเคราะห์การพิจารณาคุณค่าของชุมชนประวัติศาสตร์ในเมืองเพื่อการอนุรักษ์พบว่า คุณค่าที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 2 กลุ่มเห็นด้วยเหมือนกันส่วนใหญ่ได้แก่ คุณค่าทางด้านสังคมและคุณค่าด้านองค์ความรู้ โดยเห็นว่าการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์ย่านถนนพานิช ทำให้อ่านนี้มีความเป็นเอกลักษณ์ คงบรรยากาศความคุ้นเคยใกล้ชิดสนิทสนมของผู้อยู่อาศัย ทำให้เกิดการหวงระลึกถึงวันเก่าในอดีต และมีคุณค่าในการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมือง ดังนั้นกระบวนการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์ในเมืองจึงควรเริ่มจากการยกระดับคุณค่าด้านความงามโดยส่งเสริมให้สาธารณะชนมาสนใจมากขึ้น และควรมีมาตรการเพิ่มแรงจูงใจในการดูแลบูรณะอาคารเก่าเพื่อเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้จะสามารถรักษาความสำคัญทางวัฒนธรรมของย่านประวัติศาสตร์ได้อย่างแท้จริง

สุชาดา รัตนภูมิพงษ์ (2546) ศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมชุมชนในฐานะเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว :ศึกษากรณีแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา โดยศึกษาจากกลุ่มผู้อาศัยอยู่ในชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และนักท่องเที่ยวชาวไทย พบว่า ชาวบ้านปราสาทมีวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งปรากฏตามหลักฐานทางโบราณคดีเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักที่ทำให้บ้านปราสาทมีฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยว และทำหน้าที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้ตัดสินใจเข้ามาท่องเที่ยวที่บ้านปราสาท รวมทั้งเป็นสัญลักษณ์สะท้อนให้นักท่องเที่ยว ได้เข้าใจวัฒนธรรมของชาวบ้านปราสาทในอดีต และมีวัฒนธรรมปัจจุบัน 3 ด้านคือ ด้านการผลิต ความเชื่อ การอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เป็นวัฒนธรรมรองรับทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนการท่องเที่ยวในชุมชน ส่วนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเห็นว่าบ้านปราสาทมีหลุมขุดค้นทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์เป็นสิ่งดึงดูดใจที่สำคัญที่สุด การพัฒนาการท่องเที่ยวที่บ้านปราสาทต้องอาศัยพื้นฐานวัฒนธรรมเป็นหลัก ดังนั้นชาวบ้านควรให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชนโดยเน้นให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาและทบทวนแนวคิด ทฤษฎี รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้ว ผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบแนวคิดวิจัยเรื่องนี้อย่างต่อไปนี้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชนสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ซึ่งชุมชนได้มีการปรับตัวไปบ้างแล้วจากการที่ภาครัฐได้เริ่มเข้ามาส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชน และผู้วิจัยเห็นควรว่าสามารถนำการเรียนรู้หรือการปรับตัวมาดำเนินการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมได้ โดยที่ประชาชนเจ้าของพื้นที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมร่วมกับภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพดีที่สุดและเกิดประโยชน์กับพื้นที่มากที่สุด

การศึกษาข้อมูลในการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative perspective) ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากกลุ่มตัวอย่างในชุมชนแบบเจาะจง เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนในด้านต่าง ๆ ที่สามารถเป็นปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมได้ ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพสามารถช่วยค้นหาข้อสรุปจากข้อมูลเพื่อนำมาสู่การอธิบายตีความปรากฏการณ์สังคมจากสภาพแวดล้อมตามความจริงในทุกมิติ และยังให้ความสำคัญต่อข้อมูลทางด้านความรู้สึกนึกคิด การให้ความหมายหรือคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนค่านิยมอุดมการณ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์นั้น ๆ โดยรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนสมเด็จพระเจ้าพระยา เป็นข้อมูลที่เกิดจากการสำรวจทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งที่ตั้ง ลักษณะทั่วไป สภาพและปัญหาของทรัพยากรท่องเที่ยวตลอดจนลักษณะเด่นของทรัพยากรท่องเที่ยว
2. ศึกษาการมีส่วนร่วมของภาครัฐ และชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา
3. ศึกษาความคิดเห็นของบุคลากรภาครัฐ ผู้นำชุมชน และประชาชน ในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชนสมเด็จพระเจ้าพระยา เป็นข้อมูลที่ได้ศึกษาและเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตและแบบสัมภาษณ์ จากประชากรและเจ้าหน้าที่ภาครัฐในพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา

พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษา ได้แก่ ชุมชนสวนสมเด็จย่า และชุมชนช่างนาค-สะพานยาว แขวงสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งพื้นที่นี้มีประวัติความเป็นมาทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมยาวนาน เป็นชุมชนประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าในการศึกษา เรียนรู้ สามารถพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้กับนักท่องเที่ยวในประเทศและต่างประเทศได้เป็นอย่างดี

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

การเลือกประชากรและกลุ่มเป้าหมายนั้น ได้กำหนดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ การศึกษาโอกาสและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในอนาคต ดังนั้น ประชากรและกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการศึกษามีดังนี้

1. เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และนักการเมืองท้องถิ่น ได้แก่ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน สำนักงานเขตคลองสาน หัวหน้างานประชาสัมพันธ์และนักพัฒนาการท่องเที่ยว กองการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร เจ้าหน้าที่สำนักผังเมือง เจ้าหน้าที่สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร และสมาชิกสภาเขตคลองสาน รวม 8 คน
2. ผู้นำชุมชน และผู้นำองค์กร ได้แก่ ประธานชุมชนหรือผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส ผู้จัดการศาสนสถาน รวม 8 คน
3. ประชาชน ได้แก่ ผู้อาวุโสที่มีบทบาทในชุมชน และเลือกตัวแทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ตั้งแต่ตัวแทนกลุ่มคนรุ่นบุกเบิกหรือผู้อาวุโสของพื้นที่ ตัวแทนของกลุ่มคนที่มีอายุวัยกลางคน กลุ่มวัยทำงาน และกลุ่มวัยรุ่น จำนวน 8 คน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
4. นักท่องเที่ยว ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวจำนวน 8 คน เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีประกอบกัน คือ

1. การศึกษาจากเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ งานศึกษาและวิจัยด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเขตคลองสาน หรือ ฝั่งธนบุรี เช่น หนังสือตำนานถิ่นฐานธนบุรี หนังสือเผยแพร่เขตคลองสาน แผนที่ฝั่งธนบุรี รายงานข้อมูลการท่องเที่ยว จุลสารการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร เอกสารการพัฒนาพื้นที่และท่องเที่ยวเขตคลองสาน รายงานการสัมมนา ซึ่งจะเป็นส่วนที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถ

เข้าใจพื้นฐานและสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อม ของพื้นที่เขตคลองสานมากขึ้น

2. การสำรวจพื้นที่เบื้องต้น ศึกษาสภาพกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้น เพื่อเป็นข้อมูลที่จะให้ผู้วิจัยสามารถจับสภาพพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสามารถสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมายและง่ายต่อการวางแผนการวิจัยในพื้นที่ ซึ่งจะช่วยให้ได้ข้อมูลของประชากรในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ความคิดเห็น การเปลี่ยนแปลง การประกอบอาชีพ ความรู้ความสามารถและลักษณะประชากร โดยเครื่องมือที่จะใช้ในการสำรวจคือ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) เป็นการพูดคุยเกี่ยวกับลักษณะการประกอบอาชีพ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมตลอดจนการพัฒนาการท่องเที่ยวจากอดีตถึงปัจจุบัน

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

3.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) ได้แก่ การสังเกตที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับแบบแผนพฤติกรรม ประเพณี สถานการณ์ต่าง ๆ ในชุมชน เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมตักบาตรเทโวในวันออกพรรษาที่วัดพิชัยญาติ การเข้าร่วมประเพณีจีนที่ศาลเจ้ากวนอูและศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นต้น

3.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) ได้แก่ การที่ผู้วิจัยเฝ้าสังเกตอยู่ภายนอก โดยไม่เข้าไปร่วมในกิจกรรมที่ชาวบ้านกระทำอยู่ ได้แก่ การเก็บข้อมูลทางกายภาพของชุมชน เช่น ลักษณะชุมชน ตำแหน่งที่ตั้งของวัด ศาสนสถาน ที่ตั้งของร้านค้าที่ให้บริการด้านการท่องเที่ยว ลักษณะการค้าขายของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน หรือคนในชุมชน เป็นต้น

4. การสัมภาษณ์ เป็นการพูดคุยระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ต้องการ โดยใช้การสัมภาษณ์รูปแบบต่าง ๆ กัน ดังนี้

4.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เป็นการสัมภาษณ์แบบง่าย ๆ ไม่มีพิธีรีตอง ไม่เคร่งครัดในเรื่องขั้นตอนและลำดับของข้อคำถาม รวมทั้งเป็นการเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้วิจัยกับคนในชุมชน ผู้วิจัยจะใช้การสัมภาษณ์ในลักษณะนี้ตลอดทุกช่วงของการเก็บข้อมูล ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยกลุ่มเป้าหมายของผู้ที่จะสัมภาษณ์เป็น เจ้าอาวาส ผู้ดูแลศาสนสถาน ผู้อาวุโสในชุมชน ชาวบ้านในชุมชน

4.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth interview) คือการสัมภาษณ์หรือสนทนาโดยมีทิศทาง (Guided conversation) เพื่อให้ได้ประเด็นตามกรอบการวิจัย มีการกำหนดโครงสร้างของคำถามโดยขณะสัมภาษณ์จะไม่เป็นการสอบถามโดยตรง แต่เป็นการสนทนาที่พยายามปรับบรรยากาศให้เป็นกันเองกับผู้ถูกสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์อาจมีประเด็นที่หลากหลายกว้างขวางซึ่งผู้สัมภาษณ์จำเป็นต้องควบคุมการสนทนาให้อยู่ในประเด็นที่ต้องการทราบเท่านั้น การสัมภาษณ์แบบ

เจาะลึกในครั้งนี้มีกลุ่มเป้าหมายที่จะสัมภาษณ์เป็นการเฉพาะเจาะจงเพราะผู้ตอบนั้นมีข้อมูลที่ดี ลึกซึ้ง กว้างขวางเป็นพิเศษ เหมาะสมกับความต้องการของผู้วิจัย เรียกว่าผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) คือ ประธานชุมชน เจ้าหน้าที่กองการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร เจ้าหน้าที่สำนักผังเมือง เจ้าหน้าที่สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน สำนักงานเขตคลองสาน สมาชิกสภาเขตคลองสาน การสัมภาษณ์จะทำหลังจากที่มีการสำรวจและเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเรียบร้อยแล้ว เพราะจะทำให้ผู้วิจัยสามารถชี้แจงคำถามได้กระจ่างชัดมากขึ้น

โดยปกติจะไม่ถือว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นตัวแทนของกลุ่มที่เรากำลังเก็บข้อมูล แต่ถือว่าเขาเป็นสมาชิกคนหนึ่งกระแสหลัก (Mainstream) ของชุมชน วิธีการแสวงหาผู้ให้ข้อมูลสำคัญอาจทำได้ โดยให้ชาวบ้านช่วยกันระบุชื่อผู้รู้ในชุมชนและเอาชื่อที่ถูกระบุซ้ำกันบ่อยที่สุดเป็นจุดเริ่มต้นของการกำหนดตัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

วิธีการต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น ไม่ว่าจะเป็นการสังเกต หรือการสัมภาษณ์ จะทำควบคู่กันไป ระหว่างการเก็บข้อมูล โดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์ต่าง ๆ ขณะที่ออกเก็บข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้หลักการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงพรรณนา คือ เป็นการพรรณนาที่มุ่งจะให้ภาพของความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของคนกลุ่มต่างๆในชุมชน โดยชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการการท่องเที่ยวในช่วงต่าง ๆ มีการจำแนกตัวแทนกลุ่มคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กัน ซึ่งหมายถึงรวมถึงผลของความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างรัฐ และชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน อันจะทำให้มองเห็นภาพของชุมชนอย่างเคลื่อนไหวและเห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงในสถานะความเป็นจริง

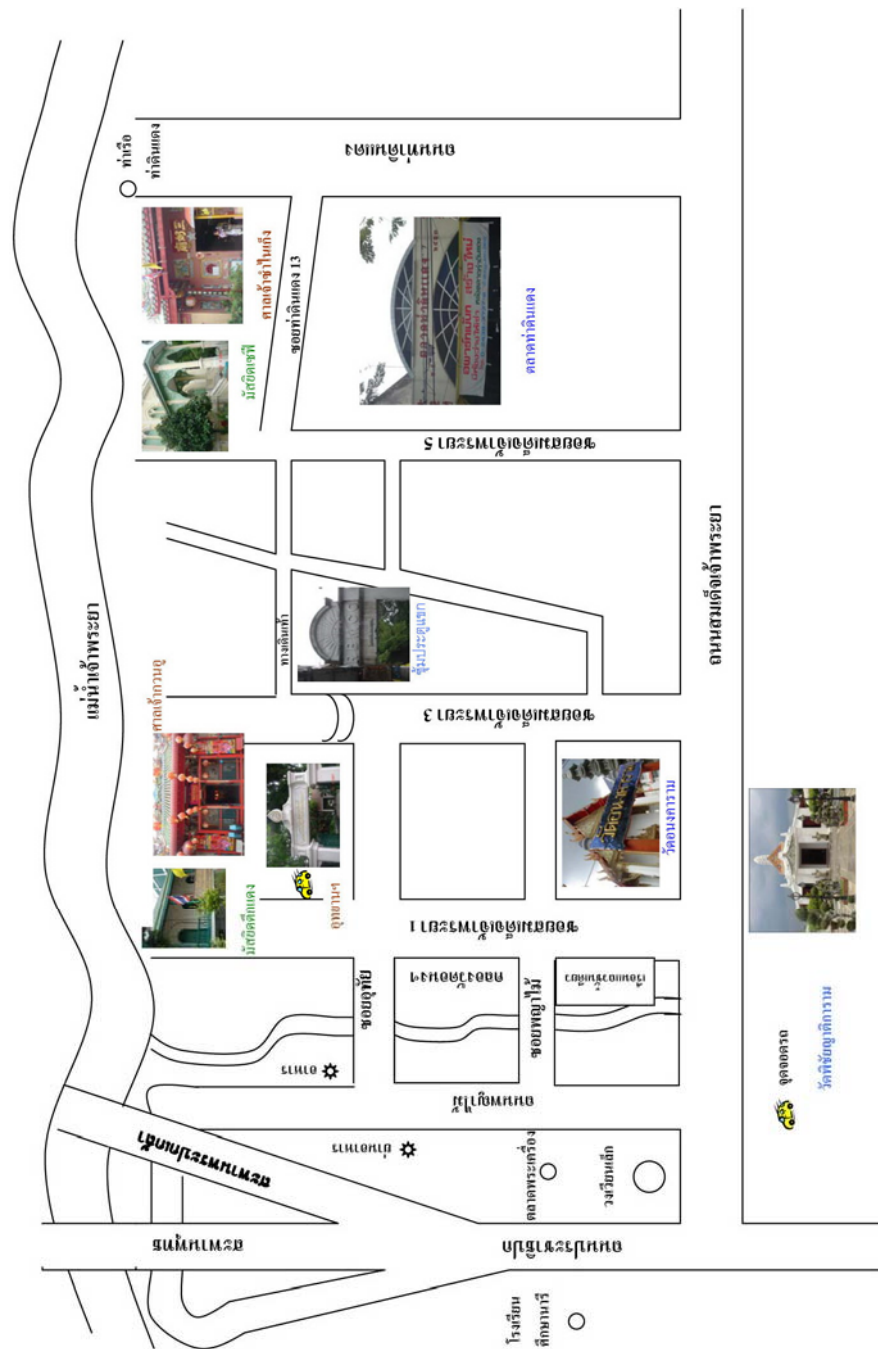
จากหลักการที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น

ข้อมูลที่ได้มาแต่ละวันจะถูกลำเลียงรวบรวมและแยกตามหมวดหมู่ พร้อมกับมีการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละวัน เพื่อค้นหาความหมายต่าง ๆ ของข้อมูลที่ได้มาในแต่ละวัน ซึ่งได้มาจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การรับฟัง การสนทนากลุ่มธรรมชาติ โดยได้ตรวจสอบข้อมูลของแต่ละคนหรือในแต่ละเรื่องว่ามีความสมบูรณ์และมีความละเอียดพอสำหรับการวิเคราะห์แล้วหรือไม่ หากข้อมูลไม่ชัดเจนก็จะมีที่ตั้งคำถามใหม่ เพื่อหาข้อจุดบกพร่อง แก้ไข ปรับปรุงข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น สำหรับที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลในวันต่อไป การวิเคราะห์ข้อมูลลักษณะนี้เป็นกระบวนการที่ทำซ้ำกลับไปกลับมา ระหว่างการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งนี้เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่เก็บมา

2. การวิเคราะห์ข้อมูลรวม

เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมตามขั้นตอนต่าง ๆ ซึ่งได้ข้อค้นพบเบื้องต้น มาวิเคราะห์และปรับแนวทางสร้างกระบวนการวางแผนไปพร้อม ๆ กัน เป็นการสร้างความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลที่เก็บมากับหลักการและทฤษฎี โดยนำข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดมาตีความแยกส่วน หรือจัดหมวดหมู่ ภายใต้พื้นฐานของความเป็นไปได้และความเหมาะสม รวมทั้งจะขอความร่วมมือกับชุมชนในการร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลด้วย เพื่อให้เกิดการตรวจสอบข้อมูลและเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการสร้างกระบวนการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมต่อไป

ภาพประกอบ 3 แสดงที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา
ที่มา: ผู้วิจัยสร้างเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2551

บทที่ 4

การนำเสนอผลการวิจัย

ตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยการรวมการชุมชน พ.ศ. 2535 ได้แบ่งชุมชนในแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ออกเป็น 4 ชุมชน และชุมชนที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ยาวนาน เป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ได้แก่ ชุมชนสวนสมเด็จพระเจ้า และชุมชนช่างนาค-สะพานยาว ซึ่งมีอาณาเขตพื้นที่ติดต่อกัน และประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ครั้งอดีต ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอทั้ง 2 ชุมชนในชื่อ ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา และมีผลการวิจัยดังต่อไปนี้

4.1 ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ประวัติศาสตร์ ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา

ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา ถือเป็นชุมชนเก่าแก่ขนาดใหญ่ที่สุดของเขตคลองสาน โดยความเจริญรุ่งเรืองของพื้นที่ชุมชน เริ่มในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงโปรดให้ขยายเขตพระบรมมหาราชวัง ทำให้ขุนนางในตระกูลขุนนาคที่เคยตั้งบ้านเรือนอยู่ท้ายพระบรมมหาราชวังต้องโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยขณะนั้นพื้นที่ของแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยายังเป็นพื้นที่สวนผลไม้กว้างขวาง มีผู้คนอาศัยไม่หนาแน่น

ต่อมาในช่วงปลายรัชกาลที่ 2 จนถึงต้นรัชกาลที่ 5 ขุนนางในตระกูลขุนนาคได้มีบทบาทสำคัญสูงสุดในราชการบ้านเมือง จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “สมเด็จพระเจ้าพระยา” ถึง 3 ท่าน คือ

๑. สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ (ดิศ บุนนาค)
๒. สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค)
๓. สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

พื้นที่ย่านนี้จึงถูกเรียกตามยศบรรดาศักดิ์ว่า “ย่านบ้านสมเด็จพระเจ้า” และนับจากการทำสนธิสัญญาบาวริงในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการเปิดการค้าเสรีกับชาติตะวันตกเป็นต้นมา ทำให้มีชาวต่างชาติซึ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษ เช่น ชาวอินเดีย เข้ามาทำการค้าปะปนกับชาวจีนในพื้นที่เดิม และด้วยเหตุที่ขุนนางตระกูลขุนนาคมีอำนาจหน้าที่ในการกำกับราชการกรมพระคลังและกรมท่า ซึ่งรับผิดชอบด้านการค้าและการต่างประเทศ จึงทำให้มีพ่อค้าเข้ามาติดต่อดำขายในย่านบ้านสมเด็จพระเจ้าเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเรือกำปั่นของชาวต่างชาติที่เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ทั้งด้านการค้าและเจริญสัมพันธไมตรี จะต้องมาจอดที่บริเวณหน้าจวนของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ เพื่อให้พนักงานดูแลควบคุมได้

ดังนั้นพื้นที่บริเวณย่านบ้านสมเด็จจึงเป็นที่ตั้งเรือนรับรองราชทูตและบ้านพักชาวต่างชาติรวมทั้งเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของบรรดาพ่อค้าต่างชาติที่เดินทางเข้ามาค้าขายกับสยาม ซึ่งต่อมาพ่อค้าส่วนหนึ่งได้พัฒนามาเป็นเจ้าภาษีนายอากร รับไปจัดเก็บผลประโยชน์ให้กับทางราชการ โดยบางคนเข้ารับราชการเป็นขุนนาง หากเป็นขุนนางชาวจีน มีตำแหน่งสำคัญคือ โชฎิกราชเศรษฐี รับผิดชอบกรมท่าซ้าย ส่วนขุนนางที่เป็นแขกอยู่ในกรมท่าขวา ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีโดยขุนนางเหล่านี้ล้วนขึ้นตรงกับพระคลังสินค้า

ในอดีตบริเวณพื้นที่ย่านริมแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งนี้ จึงเป็นชุมชนอยู่อาศัยและแหล่งค้าขายที่เจริญรุ่งเรืองมาก เป็นแหล่งการค้าที่คึกคักไม่น้อยไปกว่าย่านสำเพ็ง ราชวงศ์ ที่อยู่ฝั่งตรงข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา และยังเป็นย่านอุตสาหกรรมสมัยใหม่ มีโรงเลื่อย โรงสีข้าว และโกดังสินค้าขนาดใหญ่ของบรรดาเจ้าสัวจีนและพ่อค้าฝรั่งตั้งเรียงรายอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำเป็นจำนวนมาก

สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์กับการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่

ปี พ.ศ. 2474 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ เพื่อเชื่อมการคมนาคมระหว่างฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรี เมื่อสะพานสร้างเสร็จได้แบ่งพื้นที่ที่เป็นถิ่นฐานของบ้านสมเด็จเจ้าพระยาของตระกูลขุนนาออกเป็นสองฝั่ง และได้มีการตัดถนนในพื้นที่ฝั่งธนบุรีเพิ่มขึ้นอีก 11 สาย อันรวมถึงถนนสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งเป็นโครงการขยายการคมนาคมจากฝั่งพระนครมาสู่ฝั่งธนบุรีทั้งสิ้น เริ่มมีรถประจำทางวิ่งผ่าน ทำให้บริเวณเชิงสะพานพุทธกลายเป็นชุมทางคมนาคมที่สำคัญที่สุดของฝั่งธนบุรี

ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา มีผู้คนอพยพจากที่ต่าง ๆ เข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณย่านสมเด็จเจ้าพระยามากขึ้น มีตลาดบ้านสมเด็จเป็นแหล่งการค้าขนาดใหญ่ของฝั่งธนบุรี ทั้งยังเป็นที่ตั้งของวิกลิเก โรงจิว แหล่งบันเทิงของชาวบ้าน ตลอดจนตลาดมืดค้าของเก่า ตลาดพระเครื่อง ที่มีผู้คนหนาแน่นคึกคัก ส่งผลให้บริเวณวงเวียนเล็กใกล้เคียงมีร้านอาหารมากมายรองรับผู้คน ถือเป็นศูนย์อาหารการกินทั้งกลางวันและกลางคืนที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น

แต่จากสภาพที่มีผู้คนเข้ามาอาศัยในพื้นที่มากขึ้น จึงก่อให้เกิดปัญหาความแออัดตามมา ผู้อยู่อาศัยดั้งเดิมเริ่มย้ายไปอยู่ที่อื่น คนต่างถิ่นย้ายเข้ามาอยู่อาศัยปะปนกับคนพื้นที่เดิม และเมื่อเกิดเพลิงไหม้ตลาดบ้านสมเด็จครั้งใหญ่ จนต้องปิดกิจการและรื้อไปในปี พ.ศ. 2537 มีการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ขึ้นมาแทนที่พื้นที่ตลาดเดิม จำนวนผู้คนจากแหล่งอื่นจึงเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ถือเป็นช่วงเวลาเริ่มต้นแห่งความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

แล้วการเปลี่ยนแปลงของชุมชนครั้งใหญ่ได้เกิดขึ้น เมื่อมีการก่อสร้างสะพานพระปกเกล้าขึ้นเคียงข้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ และเปลี่ยนเส้นทางเดินรถประจำทางใหม่ จึงทำให้สภาพความคึกคัก รุ่งเรืองของพื้นที่ เปลี่ยนแปลงจนหมดไปในที่สุด ชีวิตความเป็นอยู่ในชุมชนเป็นเพียง

แหล่งพักอาศัยในเมือง มีร้านค้าที่จำเป็นสำหรับชุมชน การคมนาคมใช้การขนส่งทางบกเป็นหลัก ทำเรือเดิมที่มีอยู่มากมาย ทั้งทำเรือข้ามฟากและทำขนส่งสินค้าก็หมดไป คงเหลือเพียงตลาดพระเครื่องวงเวียนเล็ก และตลาดทางฝั่งท่าดินแดง ที่ยังเป็นหลักฐานว่าย่านนี้เคยเป็นแหล่งการค้าที่คึกคัก และมีชีวิตชีวาแต่ก่อน

4.2 สภาพทั่วไปของชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา

4.2.1 สภาพทางกายภาพ

ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ จด แม่น้ำเจ้าพระยา

ทิศใต้ จด ถนนสมเด็จเจ้าพระยา

ทิศตะวันออก จด ถนนท่าดินแดง

ทิศตะวันตก จด ถนนพญาไม้

มีถนนสมเด็จเจ้าพระยาเป็นถนนสายหลักผ่านหน้าชุมชน และเชื่อมต่อไปยังถนนประชาธิปไตยด้านขวาจากสะพานพระปกเกล้า

จากการที่มีการตัดถนนสมเด็จเจ้าพระยาเมื่อครั้งสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ในอดีต ทำให้วัดพิชัยญาติการาม และเขตสังฆาวาสส่วนหนึ่งของวัดอนงคารามต้องแยกไปตั้งอยู่ริมฝั่งถนนสมเด็จเจ้าพระยาด้านตรงข้ามชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน ซึ่งจะถือว่าเป็นพื้นที่ท้องที่เดียวกัน และมีคุณค่าต่อการพัฒนาเช่นเดียวกัน

ภาพประกอบ 4 แสดงการคมนาคมรอบชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา

ที่มา: สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว. (2551). (ออนไลน์)

4.2.2 โครงสร้างชุมชน

ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา ที่ประกอบด้วยชุมชนสวนสมเด็จเจ้า และชุมชนช่างนาค-สะพานยาว มีลักษณะชุมชน ดังนี้คือ

4.2.2.1 ชุมชนสวนสมเด็จเจ้า ได้รับการประกาศเป็นชุมชน เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2538 ตามระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ.2534

มีลักษณะเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ พื้นที่โดยประมาณ 30 ไร่ สภาพบ้านเรือนเป็นอาคารพาณิชย์ ปลุกสร้างเป็นระเบียบ บางส่วนเป็นเรือนแถวไม้ มีจำนวนประชากร 2,400 คน, จำนวนครอบครัว 620 ครอบครัว และจำนวนหลังคาเรือน 591 หลังคาเรือน

4.2.2.2 ชุมชนซอยช่างนาค-สะพานยาว เป็นชุมชนนำร่องของการจัดการชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2528 นับรวมได้ 20 ปีเศษ และเป็นชุมชนแรกของเขตคลองสานที่มีกรรมการชุมชน และคณะกรรมการชุมชนที่มาจากการเลือกตั้ง

ชุมชนมีพื้นที่ประมาณ 40 ไร่ ที่ดินส่วนใหญ่เป็นของวัดกัลยาณมิตร บางส่วนเป็นของ นายเล็ก นานาและเอกชนรายอื่น เป็นชุมชนที่มีอายุเก่าแก่มากที่สุดของเขตคลองสาน

ลักษณะเป็นชุมชนแออัดขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ มีสภาพเก่า และบางส่วนเป็นบ้านเดี่ยวมีรั้วรอบขอบชิดเป็นระเบียบ มีจำนวนประชากร 1968 คน, จำนวนครอบครัว 589 ครอบครัว และจำนวนหลังคาเรือน 491 หลังคาเรือน

ทั้งสองชุมชนบริหารจัดการและได้รับงบประมาณตามระเบียบราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2534 ว่าด้วยกรรมการชุมชน ขึ้นตรงกับฝ่ายพัฒนาชุมชน เขตคลองสาน มีคณะกรรมการชุมชนมาจากการเลือกตั้งจำนวน 25 คน และคณะกรรมการชุมชนร่วมกันเลือกประธานชุมชน 1 คน เพื่อเป็นผู้นำบริหารจัดการชุมชน

4.2.3 การคมนาคม

4.2.3.1 การคมนาคมภายนอกชุมชน

- ทางบก จากลักษณะทางกายภาพที่มีถนน 3 สาย โอบล้อมพื้นที่ชุมชนไว้ ทำให้สามารถเดินทางเข้าสู่ชุมชนได้อย่างสะดวก โดยมีรถประจำทางผ่านหลายสาย คือ สาย 20 (ท่าดินแดง – ป้อมพระจุล) สาย 6 (พระประแดง – สนามหลวง) สาย 43 (เทเวศร์ – ปิ่นทอง) สาย 42 (เสาชิงช้า – คลองสาน)

และยังมีถนนด้านประชาธิปไตยจากสะพานพระปกเกล้าเป็นถนนใกล้เคียง สามารถเดินเท้าสู่ชุมชนได้ มีรถประจำทางผ่านหลายสาย ได้แก่ สาย 4, 9, 37, 40 , 56, 82

- ทางน้ำ สามารถเดินทางข้ามเรือข้ามฟากท่าดินแดง – ราชวงศ์ ระหว่างตลาดท่าดินแดง กับ ย่านการค้าชาวจีน เช่น ยาวราช ทรงวาด เจริญกรุง และสามารถเดินทางโดยรถไฟฟ้า

BTS มาลงที่สถานีสาทร แล้วต่อเรือด่วนเจ้าพระยามาขึ้นที่ท่าเรือราชวงศ์ข้ามฟากต่อมายังท่าดินแดง

นอกจากนี้ยังมีท่าเรือใกล้เคียงบริเวณใต้สะพานพุทธข้ามฟากระหว่าง สะพานพุทธ – วัดกัลยาณ์ แล้วเดินเท้าเข้ามาสู่ชุมชนได้

ภาพประกอบ 5 แสดงภาพการเดินทางด้วยเรือข้ามฟากที่ท่าเรือท่าดินแดง

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มกราคม 2551

4.2.3.2 การคมนาคมภายในชุมชน

ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา มีซอยที่แยกจากถนนที่อยู่รอบชุมชนซึ่งสามารถใช้สัญจรในชุมชนดังนี้

เส้นทางที่ 1 ซอยสมเด็จเจ้าพระยา 1 เป็นถนนคอนกรีตหลัก รถยนต์สามารถใช้สัญจรได้ โดยจัดการเดินทางเดียว คือ ใช้ออกจากชุมชนสู่ถนนสมเด็จเจ้าพระยาเท่านั้น

เส้นทางที่ 2 ซอยสมเด็จเจ้าพระยา 3 (วัดอนงคาราม) รถยนต์สามารถใช้สัญจรได้ จัดการเดินทางเดียว คือ วิ่งจากถนนสมเด็จเจ้าพระยาเข้าสู่ชุมชน และ ยังสามารถแยกเข้าเชื่อมต่อซอยสมเด็จเจ้าพระยา 1 รวมทั้งเดินเท้าเชื่อมต่อย่อยสมเด็จเจ้าพระยา 5, 7 และซอยท่าดินแดง 13

เส้นทางที่ 3 ซอยสมเด็จเจ้าพระยา 5 (ช่างนาคน), ซอยสมเด็จเจ้าพระยา 7 รถยนต์สามารถใช้สัญจรได้ โดยเดินทางได้ทางเดียว สามารถเดินเชื่อมต่อกับซอยท่าดินแดง 13 ได้

เส้นทางที่ 4 ซอยท่าดินแดง 13 (สะพานยาว) อยู่ติดตลาดท่าดินแดง สามารถเดินเท้าต่อไปยังซอยสมเด็จเจ้าพระยา 3, 5, 7 และ 9

เส้นทางที่ 5 ทางเดินเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่ติดท่าเรือท่าดินแดง เป็นเส้นทางเดินเก่าแก่ของประชาชนที่อยู่อาศัยในอดีต แต่เป็นที่ดินเอกชน ทางสำนักงานเขตคลองสานได้ประสานกับเจ้าของที่ดิน ขอเปิดทางและปรับปรุงให้เป็นเส้นทางจักรยานท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

ภาพประกอบ 6 แสดงภาพทางเดินเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยา
ที่มา:ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มกราคม 2551

จากการสำรวจเส้นทางดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีลักษณะเส้นทางเหมือนใยแมงมุม สามารถเดินเชื่อมต่อกันไปมาได้ทั่วทั้งชุมชน และสามารถเชื่อมต่อสู่ถนนภายนอกชุมชน และย่านการค้าท่าดินแดงได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีการติดตั้งป้ายสัญลักษณ์บอกทางเดินรถและกระบอกโค้งเพื่อความปลอดภัยในการเดินรถในชุมชนอีกด้วย

ภาพประกอบ 7 แสดงภาพทางเดินหลักในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มกราคม 2551

ภาพประกอบ 8 แสดงภาพป้ายสัญลักษณ์การเดินรถในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มกราคม 2551

4.2.4 สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

4.2.4.1 ไฟฟ้า

ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีไฟฟ้าใช้แล้วทั้งหมด อยู่ในพื้นที่บริการของการไฟฟ้า นครหลวง เขตวัดเลียบ กรุงเทพมหานคร

4.2.4.2 ไฟส่องทางสาธารณะ

ปัจจุบันพื้นที่ทั้งหมดในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีโคมแสงจันทร์ติดบนเสาไฟฟ้า ตลอดเส้นทางสัญจรของรถยนต์ในชุมชน ส่วนในพื้นที่ที่เป็นทางเดินเท้าทั่วไปต้องใช้แสงสว่างจาก บ้านเรือนริมทางเท้าแทน

4.2.4.3 ประปา

ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีน้ำประปาใช้แล้วทั้งหมด ไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องน้ำไม่ ไหล การให้บริการอยู่ในพื้นที่บริการของ สำนักงานประปา สาขาตากสิน กรุงเทพมหานคร

4.2.4.4 โทรศัพท์

ในพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีสายโทรศัพท์พาดผ่านในชุมชน สามารถ ให้บริการโทรศัพท์ได้เพียงพอ เป็นการให้บริการขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย และผู้รับ สัมปทานบริการโทรศัพท์ของเอกชน

4.2.4.5 ท่อระบายน้ำ

ในพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีถนนคอนกรีตเป็นถนนสายหลักในชุมชน ซึ่งมี ท่อระบายน้ำและรางวูอยู่ทั้งสองฝั่งถนน

4.2.4.6 การกำจัดขยะ

ปัจจุบันกรุงเทพมหานครให้บริการเก็บขยะมูลฝอยในชุมชน โดยผู้อยู่อาศัยมีหน้าที่ ต้องผูกถุงขยะมูลฝอยแล้วนำมาวางทิ้งไว้บริเวณหน้าบ้านของตน และเจ้าหน้าที่ของ กรุงเทพมหานครจะจัดพนักงานเข้ามาเก็บวันเว้นวัน

4.2.4.7 การป้องกันอัคคีภัย และอุปกรณ์ป้องกันอัคคีภัย

ภายในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา มีอุปกรณ์การป้องกันอัคคีภัย ประกอบด้วยถัง ดับเพลิงเคมีชนิดแห้ง ขนาด 15 ปอนด์ กระจายอยู่ทั่วชุมชน และมีจุดหัวจ่ายน้ำดับเพลิงอยู่ บริเวณที่ทำการชุมชน

ปัจจุบันผู้อยู่อาศัยในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา เฉพาะชุมชนซอยช่างนาคร – สะพานยาว มีการรวมตัวกันเป็นรุ่น ๆ เพื่อดูแลป้องกันอัคคีภัย และมีการอบรมให้ความรู้และ ฝึกซ้อมดับเพลิงอย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันอัคคีภัยในชุมชน รวมทั้งมีหน่วยบรรเทาสาธารณภัย 2 แห่ง ในชุมชน เพื่อเก็บรักษาอุปกรณ์ดับเพลิง และเป็นศูนย์กลางบรรเทาสาธารณภัยในชุมชน

4.2.4.8 การรักษาความปลอดภัยในชุมชน

ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา มีการรวมการและอาสาสมัครชุมชนคอยสอดส่องดูแลรักษาความปลอดภัยในพื้นที่ชุมชน โดยจะมีการชี้แจงรายละเอียดเฉพาะในเวลากลางคืน มีการจัดตั้งศูนย์รักษาความปลอดภัยชุมชนเพื่อเป็นศูนย์กลางในการรับแจ้งเหตุร้าย และวางแผนรักษาความปลอดภัยในชุมชน ซึ่งที่ผ่านมาถือว่าสถิติการโจรกรรมทรัพย์สินในบ้านเรือนชุมชนอยู่ในเกณฑ์น้อยมาก

4.2.4.9 การป้องกันน้ำท่วม

ในอดีตพื้นที่ของชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาเป็นพื้นที่ที่น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาท่วมถึง โดยเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่เมื่อปี พ.ศ.2538 ท่วมสูง 110 เซนติเมตรนานกว่า 1 เดือน หน่วยงานภาครัฐและผู้อยู่อาศัยจึงได้ร่วมกันดำเนินการป้องกันน้ำท่วมตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยปัจจุบันบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ทางทิศเหนือของชุมชน ได้มีกำแพงกันน้ำสูงจากระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาประมาณ 1.20 เมตรตลอดแนว สามารถป้องกันน้ำล้นจากแม่น้ำเจ้าพระยาได้ แต่ก็ยังมีปัญหาอยู่บ้างในช่วงฤดูน้ำหลากของทุกปี (ประมาณเดือนตุลาคม – พฤศจิกายน) ซึ่งน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาจะมีระดับสูงขึ้นมาก ทำให้บางส่วนไหลล้นเข้ามาด้านในบริเวณริมเขื่อน ทางสำนักงานเขตคลองสานได้ติดตั้งเครื่องสูบน้ำไว้ในบริเวณดังกล่าว เพื่อให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนได้ใช้สูบน้ำออกด้วย

4.2.4.10 โรงเรียนและสถานศึกษา

ปัจจุบันชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีโรงเรียนอยู่ 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนบำรุงวิชา และโรงเรียนสตรีวุฒิสึกษา เปิดสอนทั้งนักเรียนชายและหญิง ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสตรีวุฒิสึกษาเป็นโรงเรียนเอกชนในความดูแลของวัดอนงคาราม เนื่องจากเจ้าของโรงเรียนเดิมได้อุทิศโรงเรียนแห่งนี้ให้แก่วัดอนงคาราม ในอดีตชุมชนยังมีโรงเรียนเลิศศิลป์พิทยาก็อีกแห่งหนึ่ง แต่ต่อมาได้ประสบปัญหาด้านการบริหารและการเงิน จึงได้ปิดการให้บริการไป

ภาพประกอบ 9 แสดง

ภาพโรงเรียนในชุมชน

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 11 มีนาคม 2551

ภาพประกอบ 10 แสดง

ภาพโรงเรียนในชุมชน

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 11 มีนาคม 2551

นอกจากนี้ ทุกวันอาทิตย์ ทางวัดอนงคารามได้เปิดการสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ อบรมด้านพุทธศาสนา สอนภาษาอังกฤษ และจัดกิจกรรมรำไทย ซึ่งผู้ปกครองได้ส่งลูกหลานเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตลอดมา

ในบริเวณรอบ ๆ ชุมชนยังเป็นที่ตั้งของสถานศึกษามากมายหลายแห่ง เช่น โรงเรียนวัดพิชัยญาติ , โรงเรียนศึกษานารี บริเวณเชิงสะพานพระปกเกล้าฝั่งธนบุรีและโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ตั้งอยู่บริเวณเชิงสะพานพุทธฝั่งพระนคร

4.2.4.11 ศาสนสถาน

- วัดอนงคาราม เป็นวัดที่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนไปทำกิจกรรมทางศาสนา มากที่สุด
- วัดพิชัยญาติการาม อยู่ฝั่งตรงข้ามชุมชนด้านถนนสมเด็จพระยา เป็นวัดที่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนนิยมไปทำกิจกรรมทางศาสนาเหมือนกัน
- มัสยิดกุฎิลอิสลาม ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา
- มัสยิดเซฟี อยู่คู่ชุมชนมาตั้งแต่เป็นย่านตึกขาวในอดีต
- ศาลเจ้ากวนอู ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นศาลเจ้าที่เก่าแก่ที่สุด และผู้อยู่อาศัยในชุมชนมักนิยมไปทำกิจกรรมตามประเพณีจีน
- ศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นศาลเจ้าที่อยู่คู่ชุมชนมานาน ผู้อยู่อาศัยในชุมชนให้นิยมไปทำกิจกรรมตามประเพณีมากเช่นกัน
- ศาลเจ้าขำโนเก็ง เป็นศาลเจ้าเก่าแก่ย่านท่าดินแดง

- ศาลเจ้าแม่ทับทิม ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา

4.2.4.12 สาธารณสุขชุมชนและโรงพยาบาล

ปัจจุบันในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา มีการจัดตั้งศูนย์สุขภาพชุมชน ผู้อยู่อาศัยในชุมชนสามารถขอเบิกยาสามัญประจำบ้านได้ และมีพยาบาลมาประจำสัปดาห์ละ 1 ครั้ง รวมทั้งมีการจัดอบรมผู้สูงอายุเป็นรุ่น ๆ ด้วย

หน่วยงานของรัฐที่เข้ามาดูแลเรื่องสาธารณสุขในชุมชนโดยตรง คือ ศูนย์บริการสาธารณสุขที่ 28 ซึ่งจัดการอบรมให้แก่กรรมการชุมชน และอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน โดยให้ความรู้การดูแลสุขภาพเบื้องต้น การทำแผลและการจ่ายยาสามัญประจำบ้าน และเมื่อผู้อยู่อาศัยในชุมชนมีความจำเป็นต้องพบแพทย์ มักจะไปที่ศูนย์บริการสาธารณสุขที่ 28 และโรงพยาบาลตากสิน ที่อยู่ใกล้ชุมชนมากที่สุด

4.2.4.13 การจอดยานพาหนะ

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่มีพื้นที่ในที่พักรถยนต์เพียงพอจะจอดรถยนต์ในที่พักรถ แต่ผู้อยู่อาศัยที่ไม่มีพื้นที่จอดรถ จะจอดรถยนต์บริเวณสองข้างทางสัญจรสาธารณะ ซึ่งตลอดทุกซอยในชุมชนจะพบรถยนต์จอดสองข้างทางเป็นจำนวนมาก ส่วนผู้อยู่อาศัยที่ใช้รถจักรยานยนต์ส่วนใหญ่จะจอดในบริเวณบ้านพักของตน

4.2.4.14 การรักษาความสะอาดในชุมชน

บริเวณถนนสาธารณะในชุมชนทั้งหมดจะมีพนักงานรักษาความสะอาดของกรุงเทพมหานครมาดูแล กวาดทำความสะอาดทุกเช้า ส่วนบริเวณรอบที่พักรถยนต์ ผู้อยู่อาศัยมีหน้าที่ต้องดูแลรักษาความสะอาดกันเอง

4.2.4.15 การประชาสัมพันธ์ข่าวสารในชุมชน

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนสามารถรับรู้ข่าวสารในชุมชน ผ่านหอกระจายข่าวชุมชนที่ติดตั้งอยู่ด้านบนเสาไฟ ปัจจุบันสามารถประชาสัมพันธ์ครอบคลุมพื้นที่ร้อยละ 70 ของพื้นที่ชุมชน

นอกจากนี้ยังมีบอร์ดประชาสัมพันธ์ ซึ่งทำจากเหล็กแผ่น ใช้ติดข้อมูลข่าวสารประชาสัมพันธ์อยู่ที่บริเวณศูนย์สุขภาพชุมชนด้วย

4.2.5 สภาพทางเศรษฐกิจ

4.2.5.1 อาชีพและรายได้หลักของประชากรในชุมชน

ปัจจุบันผู้อยู่อาศัยในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนที่มีอาชีพค้าขาย ทั้งประเภทร้านค้าและอุตสาหกรรมขนาดเล็ก รายได้ส่วนใหญ่มาจากการประกอบอาชีพค้าขาย และรับจ้างทำงานในอุตสาหกรรมดังกล่าว นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มคนรุ่นใหม่มีความนิยมทำงานในบริษัทเอกชนใหญ่ ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น สาทร และสีลมด้วย

4.2.5.2 ค่าใช้จ่ายและหนี้สินส่วนใหญ่ของประชากรในชุมชน

ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เป็นค่าใช้จ่ายด้านค่าครองชีพ และสาธารณูปโภค ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต้องใช้บริการ แต่ก็ยังมีปัญหาที่สำคัญของคนในสังคมเมือง นั่นคือ ค่าใช้จ่ายด้านความสะดวกสบาย ซึ่งนำไปสู่การเป็นสมาชิกบริษัทสินค้าเงินผ่อน ซึ่งถือได้ว่า เป็นหนี้สินสำคัญของผู้อยู่อาศัยในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา ทำให้มีเงินออมต่อบุคคลน้อยมาก หรือไม่สามารถมีเงินออมได้เลย

4.2.5.3 กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

ชุมชนสวนสมเด็จพระเจ้า และชุมชนช่างนาคร – สะพานยาว เป็นชุมชนเมืองตามระเบียบกรุงเทพมหานคร ได้รับการอนุมัติเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองตามนโยบายของรัฐบาลเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2544 จำนวนเงิน 1,000,000 บาทต่อหนึ่งชุมชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้สมาชิกชุมชนกู้ยืมเป็นทุนในการประกอบธุรกิจ การดำเนินการบริหารเงินกองทุนดังกล่าวมีคณะกรรมการเงินกองทุนของชุมชนเป็นผู้ดูแล และอนุมัติการกู้ ปัจจุบันทั้งสองชุมชนได้อนุมัติเงินกู้ไปแล้วทั้งหมด

การชำระหนี้ของผู้กู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านประสบปัญหาบ้าง ทั้งจากการนำเงินไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ของเงินกองทุน และไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามเวลาที่กำหนดไว้ ซึ่งคณะกรรมการกองทุนได้ร่วมหาแนวทางแก้ไขคือ ใช้วิธีให้ผู้กู้ผ่อนปรนชำระเป็นรายวันในวันที่สามารถให้ได้ไปเรื่อย ๆ ก่อนจนสามารถชำระคืนได้หมด ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาการไม่ชำระหนี้ได้ในระดับหนึ่ง

4.2.5.4 การฝึกอบรมอาชีพ

ในการฝึกอบรมอาชีพของชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาได้รับการส่งเสริมจากหลายหน่วยงาน เช่น สำนักพัฒนาชุมชนเขตคลองสาน, ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนเขตคลองสาน และมูลนิธิต่าง ๆ โดยประสานงานผ่านทางกรรมการชุมชน ให้เป็นผู้ประชาสัมพันธ์กับผู้อยู่อาศัย

กิจกรรมในการฝึกอบรมอาชีพ มีทั้งการวางแผนโบราณ การทำขนมไทย การทำอาหารคาว – หวาน รวมทั้งยังมีกิจกรรมที่ทางอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมาชนนี้ ได้มีการจัดอบรมเป็นประจำ เช่น การเขียนผ้าบาติก การสอนวาดรูป การจัดดอกไม้ เป็นต้น

4.2.6 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

4.2.6.1 ลักษณะและความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีสภาพแบบชุมชนเมือง ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว มีสมาชิกไม่เกิน 5 คน วันเสาร์-อาทิตย์ จะเป็นวันที่ครอบครัวอยู่พร้อมหน้าพร้อมตา ไปทำกิจกรรมและพักผ่อนหย่อนใจนอกบ้านร่วมกัน

4.2.6.2 ความสัมพันธ์ในชุมชน

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ด้านเครือญาติกัน โดยแยกครอบครัวเดี่ยวออกไปพักอาศัยในบริเวณใกล้เคียง มีจำนวนผู้สูงอายุในชุมชนค่อนข้างมากจนสามารถจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุสวนสมเด็จย่าไว้เป็นที่พบปะสังสรรค์กันได้

ถึงแม้สภาพสังคมเมืองที่ทำให้ต่างคนต่างอยู่ แต่ก็จะมีการรวมตัวของคนในชุมชนตามเทศกาลสำคัญ ๆ เช่น เทศกาลปีใหม่ วันเด็ก วันสงกรานต์ กิจกรรมถวายพระพรวันเฉลิมพระชนมพรรษา การทอดผ้าป่าของชุมชนที่วัดกัลยาณมิตรและวัดอนงคาราม เป็นต้น

การพบปะสังสรรค์ของผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่เป็นประโยชน์อย่างหนึ่งคือการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการวัดอนงคาราม ศาลเจ้าพ่อกวนอู ศาลเจ้าพ่อเสือ เพื่อร่วมบริหาร จัดการศาสนสถาน

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มรักษุชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2547 มาจากสมาชิกในชุมชนรวมตัวกันเพื่อร่วมพัฒนาชุมชนบ้านเกิด ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในชุมชนมาก สมาชิกกลุ่มหลายคนได้ร่วมเข้าเป็นคณะกรรมการชุมชนในเวลาต่อมา

4.2.6.3 ศาสนา

ผู้อยู่อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีบางส่วนนับถือศาสนาอิสลาม

4.2.6.4 เทศกาล งานประเพณีในชุมชน

จากการที่ในพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีศาสนสถานอยู่หลายแห่ง และมีชาวไทย ชาวจีนอาศัยอยู่ร่วมกัน มีความกลมกลืนทางศาสนาและวัฒนธรรม จึงเกิดกิจกรรมในพื้นที่ตลอดทั้งปีที่สำคัญ คือ

- วัดอนงคาราม มีประเพณีทำบุญในเทศกาลเข้าพรรษาถึงออกพรรษาสืบทอดมาตั้งแต่ยุคสมเด็จพระพุฒาจารย์(นวม)
- วัดพิชัยญาติการาม มีพิธีที่สำคัญ คือการตักบาตรเทโวในวันออกพรรษา โดยนิมนต์พระภิกษุในวัดเดินลงจากพระปรางค์ประธานมารับของใส่บาตร เป็นการระลึกถึงพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ในวันออกพรรษา เทศกาลสารทเดือนสิบ มีพิธีกวนข้าวทิพย์ งาน

ประเพณีชิงเปรต ประเพณีอุปสมบทหมู่วันเฉลิมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ รวมทั้งพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา

ภาพประกอบ 11 แสดงภาพพระภิกษุสงฆ์วัดพิชัยญาติการามเดินลงมา

รับบาตรในวันออกพรรษา

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 27 ตุลาคม 2550

- มัสยิดกุฎิลอิสลาม และมัสยิดเซฟี มีการทำละหมาด สวดขอพรจากพระผู้เป็นเจ้าวันละ 5 ครั้ง และสวดมนต์ทำบุญในวันตรุษและวันสำคัญทางศาสนา เช่น ในค่ำของวันนิจฟูชะบาน ก่อนวันถือศีลอด 15 วัน วันตรุษอีฎิลฟิตรี วันรุ่งขึ้นจากเทศกาลถือศีลอด และวันเมาลิดินนบีฉลองวันคล้ายวันประสูติของพระศาสดา

ส่วนชาวจีนที่นับถือศาสนาพุทธ นอกจากจะร่วมทำบุญรักษาศีลที่วัดสำคัญทั้ง 2 แห่งแล้ว ในวันตรุษสารท งานประจำปี และทุกวันพระตามวันทางจันทรคติของจีน ก็จะไปเซ่นไหว้ทำบุญทำทานยังศาลเจ้าเก่าแก่ในชุมชนทั้ง 4 แห่ง คือ ศาลเจ้ากวนอู ศาลเจ้าพ่อเสือ ศาลเจ้าแม่ทับทิมและศาลเจ้าข้าโนเก็ง

4.2.6.5 การพักผ่อนหย่อนใจ

กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจของผู้อยู่อาศัยในชุมชน ได้แก่การออกกำลังกายที่อุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบรมราชชนนี การอ่านหนังสือที่ห้องสมุดประชาชนวัดอนงคาราม และการเล่นกีฬาที่ลานกีฬาใต้สะพานพระปกเกล้า

ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุในชุมชนมักจะพบปะพูดคุยกันตามศาลเจ้าในชุมชน อุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ และศูนย์สุขภาพชุมชน ซึ่งเป็นการพักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญและทำให้ผู้สูงอายุมีความสุข

4.2.7 สภาพทางสิ่งแวดล้อม

4.2.7.1 ภูมิทัศน์ชุมชน

พื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยามีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาบด้วยถนนสายหลักรอบชุมชน 3 ด้าน และติดแม่น้ำเจ้าพระยาด้านทิศเหนือของชุมชน บริเวณด้านหน้าพื้นที่ชุมชนโดยรอบมีลักษณะเป็นอาคารแบบตึกแถวร้านค้า ด้านในชุมชนเป็นเรือนแถวไม้และบ้านพักอาศัยแบบมีรั้วรอบขอบชิด มีถนนสายหลักที่ใช้สัญจรเข้า-ออกชุมชนเป็นถนนคอนกรีต 4 สาย และมีซอยเชื่อมแยกจากถนนสายหลัก 3 สาย และมีซอยเดินเท้าแยกจากถนนสายหลักทะลุไปมาได้ โดยส่วนใหญ่ถนนที่ยานพาหนะสัญจรได้ ผู้อยู่อาศัยจะจอดยานพาหนะของตนตลอดแนวถนน

ด้านในชุมชนช่วงบ้านพักอาศัยแบบมีที่ว่างในบ้าน จะมีการปลูกต้นไม้ในบ้าน และปลูกต้นไม้ให้ร่มเงาธรรมชาติเพื่อให้เกิดความร่มรื่น โดยการดูแลตกแต่งต้นไม้ใหญ่หน้าบ้านเป็นหน้าที่ของผู้อยู่อาศัย ซึ่งถ้ากิ่งไม้สูงมากจนพันสายไฟได้จะแจ้งให้กรรมการชุมชนทราบ เพื่อดำเนินการตกแต่งต่อไป

ที่ตั้งของศาสนสถานกระจายอยู่โดยรอบชุมชน กล่าวคือ ด้านนอกของชุมชนมีวัดอนงค์าราม วัดพิชัยญาติการาม ศาลเจ้าซำโง่เก็ง ถัดมาด้านในชุมชนมีศาลเจ้าพ่อเสือ มัสยิดเซฟี และด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยามีสถาเจ้ากวนอู และมัสยิดกุฎิลอิสลาม

บริเวณด้านในชุมชนมีสวนสาธารณะใหญ่ คือ อุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หรือเรียกติดปากคนในชุมชนว่า “สวนสมเด็จพระเจ้า” เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญของผู้อยู่อาศัยในชุมชน ปัจจุบันบริเวณด้านหลังอุทยานฯ ติดศาลเจ้ากวนอูริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่ดินของตระกูลนานาที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ ได้มีการปลูกสร้างเพิงไม้หลังเล็ก ๆ หลายหลังเป็นที่อยู่อาศัย และเก็บของจากการรับซื้อของเก่า ทำให้บริเวณนี้เต็มไปด้วยสิ่งของเก่า ซากอิฐปูนและมีต้นไม้ใหญ่ที่ปลูกอยู่แล้วในที่ว่างเดิม เป็นที่ลับตา อันตรายต่อการสัญจรไปมา

4.2.7.2 ปัญหาด้านมลพิษ

- มลพิษทางเสียง

ถนนพญาไม้ ถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา ถนนท่าดินแดง มีการจราจรที่หนาแน่น ไม่ประสบปัญหาการติดขัด และพื้นที่ชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในซอยที่ไม่มีการสัญจรของพาหนะมากนัก จึงไม่มีปัญหาเรื่องมลพิษทางเสียง

ในด้านตติริมแม่น้ำเจ้าพระยา แม้จะมีการสัญจรทางน้ำตลอดวัน แต่เนื่องจากเป็นแม่น้ำที่กว้างใหญ่ และพื้นที่ชุมชนอยู่ด้านใน จึงไม่มีเสียงรบกวนผู้อยู่อาศัยในชุมชน

- มลพิษทางน้ำ

บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงพื้นที่ชุมชนยังคงสะอาด และมีแนวเขื่อนกั้นน้ำ ล้นตลอดริมน้ำ จึงไม่มีปัญหาน้ำล้นท่วมขัง ไม่เกิดกลิ่น

แต่พบปัญหาอยู่บ้าง บริเวณคลองสมเด็จเจ้าพระยาในซอยสมเด็จเจ้าพระยา 1 ที่มีลักษณะเป็นน้ำเสีย ดำ มีกลิ่นเหม็นแต่ไม่มาก ซึ่งน่าจะเกิดจากการที่น้ำไม่หมุนเวียนและมีผู้อยู่อาศัยทิ้งขยะ และเศษอาหารลงไปในคลอง แต่ด้วยความที่เป็นคลองเล็ก ๆ จึงไม่ส่งกลิ่นเหม็น ที่ทำความเดือดร้อนกับผู้อยู่อาศัยมากนัก

- มลพิษทางอากาศ

พื้นที่ของชุมชนเป็นพื้นที่ติดกับริมแม่น้ำเจ้าพระยา ไม่มีอาคารสูงในพื้นที่จึงทำให้ชุมชนมีลมพัดถ่ายเทอากาศ ลดปัญหาเรื่องกลิ่น ควน และอากาศเป็นพิษได้ดี

4.3 ทรัพยากรท่องเที่ยว

ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาเป็นชุมชนที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย ในฐานะเป็นชุมชนที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หรือพระนามเดิมว่า สักวาฬ ได้ประทับอยู่กับครอบครัวเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ และทรงเข้าเรียนครั้งแรกกับสมเด็จพระพุฒาจารย์นวม เจ้าอาวาสวัดอนงคารามจนพระชนมายุได้ 7 พรรษา อาจกล่าวได้ว่าวัดอนงคารามเป็นสถานที่ที่พระองค์ทรงผูกพันมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์

นอกจากนี้ ในอดีตบริเวณพื้นที่ชุมชนยังเป็นที่จอดเรือสินค้ามากมาย มีजनของสมเด็จพระเจ้าพระยาที่กำกับดูแลพระคลังสินค้าและการค้าขายกับต่างชาติ จึงมีพ่อค้าทั้งแขก จีน ฝรั่ง ที่เข้ามาค้าขายนิยมมาตั้งรกรากและประกอบการค้า มีกิจการน้อยใหญ่มากมาย โดยส่วนหนึ่งยังคงปรากฏร่องรอยให้เห็นได้ในปัจจุบัน และสามารถเรียนรู้ผ่านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้

อุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ที่ซอยสมเด็จเจ้าพระยา 3

ลักษณะทั่วไป เป็นอุทยานที่สร้างขึ้นสนองกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2536 เพื่ออนุรักษ์อาคารเก่าในย่านนิเวศสถานเดิมครั้งทรงพระเยาว์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ให้เป็นพิพิธภัณฑ์เฉลิมพระเกียรติ และพัฒนาพื้นที่ซึ่งนายแดง นานา และนายเล็ก นานา ผู้ถือกรรมสิทธิ์ ได้พร้อมใจน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายจำนวน

4 ไร่ ในบริเวณชุมชนหลังวัดอนงคาราม ให้เป็นสวนสาธารณะระดับชุมชน โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มูลนิธิชัยพัฒนาเป็นเจ้าของที่ดิน

ภาพประกอบ 12 แสดงภาพทางเข้าอุทยานเฉลิมพระเกียรติ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 23 มิถุนายน 2550

ภายในอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้แบ่งสัดส่วนการใช้พื้นที่เป็น 2 ส่วน คือ

1. บริเวณสวนพักผ่อนทั่วไป จัดให้เป็นสวนสาธารณะระดับชุมชน แวดล้อมด้วยไม้หลากหลายพันธุ์ โดยเฉพาะพันธุ์ไม้ไทยกลิ่นหอม เช่น ชำมะนาด พุดจิบ ปีบ ลั่นทม ฯลฯ เพื่อให้ประชาชนทุกเพศทุกวัยใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ พื้นฟูสุขภาพ ร่วมชุมนุมประกอบพิธีหรือกิจกรรมตามเทศกาลต่าง ๆ และเป็นแหล่งศึกษาพันธุ์ไม้ รวมถึงเป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการ อบรมงานศิลปะ และงานฝีมือ โดยจัดผสมกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ

ภาพประกอบ 13 แสดงภาพบริเวณภายในอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 21 ตุลาคม 2550

2. บริเวณอนุรักษประกอบด้วย

- เรือนจำลอง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จำลอง “บ้านเดิม” ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ครั้งเคยประทับเมื่อทรงพระเยาว์ที่ชุมชนแห่งนี้ ตกแต่งภายในแบบเรียบง่ายตามหนังสือ “แม่เล่าให้ฟัง” พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

ภาพประกอบ 14 แสดงภาพบริเวณเรือนจำลองภายในอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 21 ตุลาคม 2550

- ศาลาทรงแปดเหลี่ยม สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองในวโรกาสครบ 8 รอบ วันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

- อาคารพิพิธภัณฑ์หลังที่ 1 เป็นการบูรณะอาคารโบราณเพื่อปรับใช้เป็นอาคารพิพิธภัณฑ์ จัดแสดงเกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระตำหนักวัง ตลอดจนที่ประทับครั้งทรงพระเยาว์ และประมวลเหตุการณ์ในพระราชพิธีพระบรมศพและประวัติชุมชนย่านวัดอนงคารามที่ผู้คนหลายเชื้อชาติ ศาสนา ทั้งไทย จีน อิสลาม และลาว อยู่ร่วมกันอย่างสันติ

- อาคารพิพิธภัณฑ์หลังที่ 2 จัดแสดงพระราชกรณียกิจ พระราชจริยาวัตร และงานศิลปะหัตถ์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีคอมพิวเตอร์ระบบจอสัมผัสเป็นแหล่งข้อมูลให้ศึกษา

- ศูนย์ศิลปศรีพิพัฒน์ (แพ บุญนาค) เป็นอาคารเก่าที่ปรับปรุงจากเรือนครัวเดิมของบ้านเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี (แพ บุญนาค) อธิบดีกรมพระคลังสินค้าในสมัยรัชกาลที่ 5 ปัจจุบันมีการต่อเติมเพื่อใช้เป็นห้องอ่านหนังสือ และศูนย์ศิลปสำหรับจัดแสดงนิทรรศการทางศิลปะและศิลปวัฒนธรรมไทย โดยหมุนเวียนการจัดแสดงผลงานตลอดทั้งปี

- ทิมบริวาร เป็นส่วนหนึ่งของอาคารสถาปัตยกรรมแบบจีนซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เดิมเป็นที่อยู่อาศัยของข้าทาสบริวารเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี (แพ บุญนาค)

- แผ่นหินแกะสลัก เป็นงานประติมากรรมแกะสลักแผ่นหินขนาดใหญ่แบบนูนต่ำตั้งอยู่กลางอุทยาน เป็นหินทรายสีเขียวนำมาจากโคราชแสดงพระราชกรณียกิจ และภาพรั้วกระบวนแห่ให้วสาแม่ฟ้าหลวงของชาวล้านนา

- ปานะศาลา เป็นเรือนจำหน่ายน้ำดื่ม น้ำสมุนไพร ของที่ระลึกอุทยานฯ และสินค้าจากโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา หรือสิ่งของที่ผลิตโดยเจ้าหน้าที่อุทยานฯ และบุคคลในชุมชน

อุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้จัดกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ขึ้นเกือบทุกเดือน เพื่อสืบทอดพระราชปณิธานของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่เคยตรัสว่า “เวลาเป็นของมีค่า” ประชาชนจะได้รับความรู้และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยเข้าร่วมกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ เช่น อบรมฝึกอาชีพ ศิลปะกลางแจ้ง โยคะ กิจกรรมเด็ก และเยาวชน รวมทั้งกิจกรรมรื่นเริงตามเทศกาลและวันสำคัญต่าง ๆ เป็นต้น

และในวันที่ 21 ตุลาคม ของทุกปี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จะมีงานน้อมรำลึกถึงสมเด็จพระย่า ภายในงานจะมีกิจกรรม การแสดงและการละเล่นแบบไทย มีมัคคุเทศก์น้อยเล่าเรื่อง นำชมพิพิธภัณฑ์และบริเวณรอบอุทยานฯ

ภาพประกอบ 15 แสดงภาพงานนิมรำลึกถึงสมเด็จพระย่า
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 21 ตุลาคม 2550

ภาพประกอบ 16 แสดงภาพกิจกรรมงาน
วันนิมรำลึกถึงสมเด็จพระย่า
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 21 ตุลาคม 2550

ภาพประกอบ 17 แสดงภาพกิจกรรม
วันนิมรำลึกถึงสมเด็จพระย่า
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 21 ตุลาคม 2550

การเข้าถึง นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้าสู่อุทยานฯ ได้โดยยานพาหนะส่วนตัว หรือโดยสารรถประจำทางลงที่ปากซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 3 แล้วเดินเท้าเข้าสู่อุทยานฯ หรือนั่งเรือท่องเที่ยวลงที่ท่าศาลเจ้ากวนอู แล้วเดินเท้าเข้าสู่อุทยานฯ ได้เช่นกัน

สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการนักท่องเที่ยว

มีชุมประทูแสดงทางเข้าอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ ด้านถนนพญาไม้ และปากซอยสมเด็จพระยา 3 รวมทั้งมีป้ายชี้ทางไปอุทยานฯ ภายในชุมชนตลอดเส้นทาง เมื่อถึงบริเวณอุทยานฯ มีลานจอดรถ อาคารบริการข้อมูลนักท่องเที่ยว โดยมีเจ้าหน้าที่คอยอำนวยความสะดวก รวมทั้งมีบริการวิทยากรบรรยาย นำชมสถานที่ในกรณีทีประสงค์เยี่ยมชมเป็นหมู่คณะ นอกจากนี้ทางอุทยานฯ ยังมีบริการร้านจำหน่ายสินค้าโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดาไว้บริการนักท่องเที่ยว

ภายในอุทยานฯ มีบริการห้องสุขาชาย-หญิงจำนวนหลายห้อง มีความสะอาดไม่มีกลิ่นเหม็น และพบป้ายสื่อความหมายในหลายจุด เช่น ป้ายอธิบายความเป็นมาของอุทยานฯ โดยย่อ ป้ายแสดงพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ป้ายแสดงอาคารสถานที่ เป็นต้น

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร เขตคลองสาน

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ในภายในวัดอนงคาราม ริมถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา

ลักษณะทั่วไป พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร เกิดขึ้นจากการริเริ่มของกรุงเทพมหานครโดยสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นแหล่งรวบรวมและเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาของผู้คนในท้องถิ่น และเผยแพร่แก่ประชาชนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ และเป็นนโยบายของกรุงเทพมหานครที่จะพัฒนาให้เป็นมหานครแห่งวัฒนธรรม

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร เขตคลองสาน ได้รวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประวัติศาสตร์ สถานที่สำคัญ และชุมชนหลากหลายวัฒนธรรมไว้ โดยได้จัดแสดงในรูปแบบนิทรรศการทั้งหมด 7 ชุม คือ ภาพรวมกรุงเทพมหานคร ย่านการค้ายุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้คนที่คลองสาน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สถาปนากรุงธนบุรีและสังคมกับอุตสาหกรรมยุคแรก ศาสนสถานในเขตคลองสาน ของดีและแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งสามารถเป็นจุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวและเรียนรู้ในท้องถิ่นได้ด้วยแผนที่และข้อมูลเส้นทางการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

พิพิธภัณฑ์ฯ เปิดทำการวันพุธ – วันอาทิตย์ ตั้งแต่เวลา 8.30 – 16.30 น.

ภาพประกอบ 18 แสดงภาพภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเขตคลองสาน
ที่มา: พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร. (2550). (ออนไลน์)

การเข้าถึง เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นฯ ตั้งอยู่ในวัดอนงคารามริมถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา การเดินทางที่สะดวกที่สุดคือ ใช้บริการรถประจำทางสาธารณะลงที่ป้ายรถหน้าวัดอนงคารามแล้วเดินเท้าเข้าสู่วัดอนงคาราม หรือสามารถจอดรถส่วนตัวด้านในวัดพิชัยญาติการามแล้วข้ามถนนสมเด็จพระเจ้าพระยามายังวัดอนงคาราม

สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการนักท่องเที่ยว เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ฯ เป็นเพียงพื้นที่เล็ก ๆ จึงพบสิ่งอำนวยความสะดวกไม่มากนัก มีเพียงป้ายบอกทางเข้าถึงด้านริมถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา มีบริการเจ้าหน้าที่นำเยี่ยมชมและให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว และมีบริการห้องสุขา 1 ห้อง

ห้องสมุดประชาชนกรุงเทพมหานคร

ที่ตั้ง อยู่ในเขตวัดอนงคาราม ริมถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา

ลักษณะทั่วไป ห้องสมุดประชาชนกรุงเทพมหานคร เป็นอาคาร 2 ชั้น เปิดบริการให้กับประชาชนในชุมชนและบริเวณใกล้เคียงมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2509 อยู่ในความดูแลของฝ่ายพัฒนาชุมชน สำนักงานเขตคลองสาน

ห้องสมุดประชาชนฯ เปิดทำการวันอังคาร – วันอาทิตย์ ตั้งแต่เวลา 09.00 – 17.00 น.

ภาพประกอบ 19 แสดงภาพทางเข้าห้องสมุดประชาชนกรุงเทพมหานคร
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มีนาคม 2551

การเข้าถึง สามารถเดินทางมาห้องสมุดประชาชนกรุงเทพมหานครได้สะดวกที่สุด คือ การเดินเท้าเข้ามาในวัดดอนงคาราม โดยอาจจะโดยสารรถประจำทางสาธารณะมาลงป้ายรถหน้าวัด หรือการจอดรถในบริเวณวัดพิชัยญาติการามแล้วข้ามถนนสมเด็จพระยามหาจักรีวงศ์มาวัดดอนงคาราม

สิ่งอำนวยความสะดวก และการบริการนักท่องเที่ยว การบริการที่สำคัญที่สุดของห้องสมุด คือ การยืม-คืนหนังสือ ที่มีทั้งหนังสือด้านวิชาการ และความบันเทิง มีเจ้าหน้าที่จำนวน 2 ท่านคอยให้บริการนักท่องเที่ยว มีบริการค้นหาด้วยอินเทอร์เน็ต มีบริการสุขาจำนวน 1 ห้อง และด้านหน้าวัดดอนงคารามมีป้ายแสดงทางเข้าห้องสมุดอยู่ด้วย

วัดพิชัยญาติการาม

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ริมถนนสมเด็จพระยามหาจักรีวงศ์ และมีทางเข้าจากด้านถนนประชาธิปไตย

ลักษณะทั่วไป เดิมเป็นวัดร้าง ต่อมาในปี พ.ศ. 2384 (หนังสือวัดพิชัยญาติการาม: 2550) สมเด็จพระยามหาจักรีวงศ์ (ทัต บุนนาค) ได้บูรณะขึ้นใหม่ทั้งวัด แล้วถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ 3 โดยได้รับพระราชทานนามว่า วัดพระยาญาติการาม ต่อมาในรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดพิชัยญาติการาม

ในครั้งบูรณะนั้น เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติมีเรือกำปั่นค้าขายกับต่างประเทศอยู่หลายลำ จึงหาซื้อวัสดุก่อสร้างส่วนใหญ่มาจากเมืองจีน ถาวรวัตถุที่ก่อสร้างขึ้นจึงมีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบจีน อุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ไม่มีข้อฟ้าใบระกา หลังคาเก่งแบบจีน มีเสาศาโลศลากลมรอบอาคาร ฐานของเสาโลศลัทธิเป็นรูป 3 กักด้วยฝีมืองดงาม หน้าบันทั้ง 2 ด้านเป็นลายปูนปั้นมังกรสอดสีประดับกระเบื้อง, เพดานตามระเบียงเขียนลายดอกไม้สดสี บานประตูหน้าพระอุโบสถเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเชือกวงเหี้ยบสิงโต บานประตูกลางเป็นลายรดน้ำรูปเทวดาถือพระขรรค์เหี้ยบราชสีห์ ภายในพระอุโบสถฝาผนังและเสาภายในมีภาพจิตรกรรมลายดอกไม้ ผนังบานหน้าต่างด้านนอกเขียนรูปต้นไม้ สวรรค์ต่าง ๆ เช่น ต้นนารีผลและต้นกัลปพฤกษ์ พระประธานเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิที่อัญเชิญมาจากวัดพระวิหารหลวงเมืองพิษณุโลก ชื่อว่า พระสิทธิารถ หลังพระประธานเขียนเป็นรูปขุมเรือนแก้ว

จุดเด่นของวัด คือ พระปรางค์สามองค์สร้างขึ้นบนฐานสูงกว้างใหญ่ โดยมีพระอุโบสถเป็นจุดนำสายตาสู่องค์ปรางค์ขนาดใหญ่ที่เป็นปรางค์ประธาน ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นสีองค์หันพระพักตร์ไปยังทิศทั้งสี่ ส่วนพระปรางค์องค์เล็กขนานสองข้างนั้น องค์ทิศตะวันออกประดิษฐานรูปพระศรีอารียะและพระโพธิสัตว์ ส่วนองค์ทิศตะวันตกประดิษฐานรอยพระพุทธรูปหินจำลองสี่รอย เป็นวัดที่ได้รับการยกย่องว่ามีการจัดวางรูปแบบพื้นที่ได้สวยงามวัดหนึ่งในกรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 20 แสดงภาพวัดพิชัยญาติการาม

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 23 มิถุนายน 2550

เทศกาลงานประเพณีที่สำคัญของวัด ได้แก่ งานสารทไทยและเทศน์มหาชาติ พิธีกวนข้าวทิพย์ “ข้าวมธุปายาส” เทศกาลเข้าพรรษา พิธีตักบาตรเทโวในวันออกพรรษา พิธีบวชอุปสมบทเฉลิมพระเกียรติ 12 สิงหาคม และ 5 ธันวาคมของทุกปี

ภาพประกอบ 21 แสดงภาพงานวันออกพรรษาที่วัดพิชัยญาติการาม
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 27 ตุลาคม 2550

นอกจากนี้วัดพิชัยญาติการามวรวิหารยังเปิดอบรมปฏิบัติธรรมหลักสูตรระยะสั้นเสาร์-อาทิตย์ สำหรับประชาชน (2วัน 1คืน) ที่เรือนปฏิบัติธรรม โดยมีแม่ชีทศพรร่วมเป็นผู้นำการปฏิบัติธรรมในบางครั้ง ซึ่งได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไปและลูกศิษย์แม่ชีทศพร เข้าร่วมปฏิบัติธรรมเป็นประจำทุกสัปดาห์

โรงเรียนสุขุมาลัย อยู่ในบริเวณเดียวกับวัดพิชัยญาติการาม เป็นอาคารแบบประเพณีนิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระนางเจ้าสุโขทัยมหาราช พระอัครราชเทวีในรัชกาลที่ 5 ทรงสร้างเป็นโรงเรียนสอนภาษาบาลีกับภาษาไทยสำหรับพระสงฆ์และเยาวชนชายถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในคราวเดียวกันนั้น รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทรัพย์ 10 ซึ่งร่วมกับผู้อื่นโดยเสด็จพระราชกุศลพร้อมกับสร้างตึกมีชื่อว่า “กุฎิทรงช่วย” ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ภาพประกอบ 22 แสดงภาพโรงเรียนสุขุมาลัย
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มีนาคม 2551

ภาพประกอบ 23 แสดงภาพกุฏิทรงช่วย
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มีนาคม 2551

การเข้าถึง สามารถเดินทางเข้าสู่วัดพิชัยญาติการามได้โดยสะดวกทั้งการโดยสารรถประจำทางสาธารณะลงที่ถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา และถนนประชาธิปไตยจากสะพานพระปกเกล้า รวมทั้งสามารถเดินทางโดยใช้ยานพาหนะส่วนตัวจอดในบริเวณวัดที่มีจุดจอดรถมากมายเพียงพอต่อนักท่องเที่ยวจำนวนมากได้

สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการนักท่องเที่ยว ด้านถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา มีป้ายบอกทางเข้าถึงวัด และสามารถสังเกตเห็นวัดได้จากพระปรางค์สามยอดซึ่งบ่งชี้ว่าถึงวัดแล้ว จากด้านทางเข้าวัดจนถึงภายในบริเวณวัดสามารถพบเห็นป้ายสื่อความหมายตลอดเส้นทางซึ่งสามารถเรียนรู้ข้อมูลได้ด้วยตนเอง ภายในบริเวณวัดมีความสะอาดสวยงาม มีบริการศูนย์ข้อมูลนักท่องเที่ยว มีร้านให้เช่าพระผง พระเครื่องเพื่อบูชา มีร้านจำหน่ายเครื่องดื่มให้บริการ มีห้องสุขาชาย-หญิงให้บริการจำนวนไม่มาก อาจจะไม่เพียงพอสำหรับนักท่องเที่ยวจำนวนมาก และมีพื้นที่ให้บริการจอดรถส่วนตัวจำนวนมากรอบบริเวณวัด

วัดอนงคาราม

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ริมถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา ระหว่างซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 1 และ 3

ลักษณะทั่วไป เดิมเรียกว่า วัดน้อยชำแถม เพราะท่านผู้หนึ่งน้อย ภรรยาสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติเป็นผู้สร้างขึ้นในสวนกาแปของท่านเมื่อปี พ.ศ.2393 คู่กันกับวัดพิชัยญาติแล้วถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ 3 ส่วนคำว่า “ชำแถม” นั้นมาจากนามเดิมของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ชำ) ซึ่งเป็นผู้สร้างเพิ่มเติมให้ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า วัดอนงคาราม พระวิหารของวัดนี้เป็นสถาปัตยกรรมแบบสมัยต้นรัตนโกสินทร์ คือมีเสาย่อมุมไม้สิบสอง บัวหัวเสาประดับด้วยกลีบบัวยาว มีคันทวยโดยรอบวิหาร สิ่งสำคัญคือพระประธานสมัยสุโขทัยองค์ใหญ่เกือบเต็มวิหาร หล่อด้วยโลหะลงรักปิดทอง มีพุทธลักษณะงดงามนามว่า พระพุทธจุลนาถ นอกจากนี้วัดอนงคารามยังมีหมู่กุฏิที่สวยงามอยู่หลายหลังเป็นสถาปัตยกรรมแบบที่เรียกว่า เรือนมนิลา ประดับลวดลายขนมปังขิงที่นิยมสร้างในสมัยรัชกาลที่ 6-7

วัดอนงคารามแห่งนี้เป็นสถานศึกษาแห่งแรกในวัยเยาว์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ท่านทรงมีความผูกพันและเสด็จมาประกอบพระราชกุศลที่วัดแห่งนี้เสมอ

ปัจจุบันพื้นที่วัดอนงคารามทั้งหมดได้แบ่งออกเป็น 2 ฝั่งชนาปคูถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา โดยฝั่งหนึ่งเป็นเขตสังฆาวาส กุฏิสงฆ์ และอีกฝั่งหนึ่งเป็นบริเวณพุทธาวาส ประกอบศาสนิก รวมทั้งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนพุทธศาสนาวัดอาทิตย์

ภาพประกอบ 24 แสดงภาพวัดอโณงคาราม
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 23 มิถุนายน 2550

ภาพประกอบ 25 แสดงภาพกุฏิเก่าอาคารสมณนิยม
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 23 มีนาคม 2551

การเข้าถึง วัดอนงคารามตั้งอยู่ริมถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา สามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจน โดยสามารถใช้บริการรถประจำทางสาธารณะลงป้ายหน้าวัด หรือจอดยานพาหนะส่วนตัวที่บริเวณ เขตสังฆาวาสวัดอนงคาราม และวัดพิชัยญาติการาม แล้วข้ามถนนสมเด็จพระเจ้าพระยามายังฝั่ง พุทธาวาสวัดอนงคารามได้

สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวสามารถ สังเกตเห็นหลังคาอุโบสถของวัดอนงคารามได้ชัดเจนจากริมถนนสมเด็จพระเจ้าพระยาอันเป็นสิ่งที่บ่งชี้ ว่าเป็นจุดท่องเที่ยวได้อย่างดี แต่เนื่องจากวัดใช้พื้นที่ในการปฏิบัติกิจสงฆ์ หรือประกอบพิธีทาง ศาสนาพุทธมากกว่าการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงไม่พบป้ายสื่อความหมาย ป้ายชี้ทางเดิน ศูนย์ข้อมูลนักท่องเที่ยว ร้านอาหารและเครื่องดื่ม ลานจอดรถ บริการนำเที่ยวชม และห้องสุขา ทำ ให้ค่อนข้างลำบากในการเที่ยวชมบริเวณวัด

มัสยิดกูตลอิสลามหรือสุเหร่าตึกแดง

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ติดศาลเจ้ากวนอู

ลักษณะทั่วไป เป็นมัสยิดที่เกิดขึ้นจากกลุ่มชาวมุสลิมไทรบุรีจากเมืองสุโขทัยปัตตานี และกลุ่มพ่อค้ามุสลิมจากเมืองสุพรรณบุรีในอินเดีย ที่เข้ามาตั้งรกรากทำมาหากินอยู่ในย่านตึกแดงได้ รวมตัวกันก่อตั้งสุเหร่า เพื่อประกอบศาสนกิจขึ้นที่ตึกแดง ซึ่งเป็นอาคารคลังสินค้าของสมเด็จพระ เจ้าพระยาองค์น้อย (ทัต บุนนาค) จากนั้นได้เชิญครูสอนศาสนาจากไทรบุรีมาเป็นผู้นำศาสนาของ ชุมชนแห่งนี้ ซึ่งมีหลายท่านที่เป็นต้นตระกูลสาสนิกุล เช่น ศาสน์ ประพฤติชอบ เป็นต้น ภายใน มัสยิดมีอักษรจารึกที่ขุมประตูป็นภาษาอารบิก ที่แปลว่า มัสยิดหลังนี้สร้างขึ้นในปีฮิจเราะห์ศักราช 1280 (ตรงกับ พ.ศ.2403)

มุสลิมไทรบุรีจากเมืองสุโขทัยปัตตานี เป็นกลุ่มคนที่มีความสามารถในการทำนาได้เข้า มาตั้งถิ่นฐานย่านตึกแดง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนกลุ่มพ่อค้ามุสลิมจาก อินเดียได้เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยเปิดห้างจำหน่ายสินค้าในย่านเดียวกันและบางท่านได้ทำ หน้าที่เป็นล่ามภาษาต่างประเทศ ในกรมพระคลังสินค้าของสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย ท่านผู้นั้น คือ อาลีบาย นานา หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า เสมียนอาลี ผู้ซึ่งเป็นต้นตระกูลนานา ต่อมาได้รับ บรรดาศักดิ์เป็น พระพิเชษฐสุรรพพานิช นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าอินเดียอีกตระกูลหนึ่งที่เข้ามาค้าขาย ตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ ก่อนย้ายไปอยู่สี่แยกบ้านแขกในเวลาต่อมา คือตระกูลวงศ์อารยะ

ปัจจุบันมีผู้อยู่อาศัยในชุมชนเข้าร่วมปฏิบัติกิจทางศาสนาอิสลาม คือ การทำละหมาด วันละ 5 ครั้ง และทำละหมาดเพิ่มทุกวันศุกร์ เวลา 12.30 น.

เทศกาลและงานประเพณีของมัสยิดกุวตลอิสลาม ได้แก่

1. วันฉลองพิธีเสร็จสิ้นศีลอด ถือว่าเป็นวันที่สำคัญที่สุด จัดขึ้นทุกเดือน 9 ของศาสนาอิสลาม (เดือนรอมฎอน) มีพิธีทานข้าวซูโฮหลังพระอาทิตย์ตก บรรยายศาสนธรรม ในวันนี้จะมีศาสนิกชนเข้าร่วมพิธีอย่างอบอุ่น เป็นเสมือนการรวมญาติทั้งตระกูลวงศ์อารยะ ศาสนิกุล เชื้อศาสน์และตระกูลอื่น ๆ
2. วันฉลองพิธีเสร็จสิ้นการแสวงบุญ
3. วันทำบุญผู้ล่วงลับ วันเกิด โกงผมไฟ
4. งานเมาริดประจำปี

ภาพประกอบ 26 แสดงภาพมัสยิดกุวตลอิสลามริมน้ำ
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 23 มิถุนายน 2550

ภาพประกอบ 27 แสดงภาพอาคารเก่าของเสมียนอาลีติดกับมัสยิดกุฎิลอิสลาม

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 23 มีนาคม 2551

การเข้าถึง สามารถเดินเท้าจากซอยสมเด็จพระยา 1 เข้าสู่ซอยเล็กข้างอาคารพาณิชย์เพื่อออกสู่ด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยา จะพบมัสยิดอยู่ด้านซ้ายมือ และด้านขวาเป็นอาคารเสมียนอาลี หรือนั่งเรือท่องเที่ยวขึ้นท่าศาลเจ้ากวนอูแล้วเดินไปด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีป้ายบอกทางเข้าหน้าซอย

สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการนักท่องเที่ยว พบป้ายบอกทางเข้าถึงในซอยสมเด็จพระยา 1 บางจุด มีป้ายแสดงประวัติความเป็นมาของมัสยิดอยู่ด้านหน้าทางเข้า และสามารถติดต่อนัดหมายล่วงหน้าในการจัดนำเที่ยวชม

มัสยิดเซฟีหรือมัสยิดตึกขาว

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ถัดจากทางเดินเลียบบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาในชุมชน และอยู่ติดกับอาคารโกดังเซ่งกี

ลักษณะทั่วไป เมื่อ พ.ศ.2446 นายอับดุลการดอร์ ฮูเซ็น อาลี และนายซุยาอุดดิน โมฮัมหมัดอาลี พ่อค้ามุสลิมเชื้อสายอินเดีย ร่วมกับสัปบุรุษชาวอินเดียสายมุสลิมชื่ออะห์ อีสมาอีลี ไตเย็บปี ดาวุดา โบห์รา ได้ร่วมสร้างมัสยิดเซฟี หรือมัสยิดตึกขาว เพื่อประกอบศาสนกิจของชาวอินเดียที่อาศัยอยู่ในย่านนี้ซึ่งเป็นแหล่งการค้าและที่อยู่อาศัยอย่างหนาแน่น มีโกดังข้าว โรงเก็บ

ศาลเจ้ากวนอู

ที่ตั้ง ด้านหน้าศาลเจ้าหันหน้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ตัดมัสยิดกวดิลอิสลาม

ลักษณะทั่วไป ศาลเจ้ากวนอูริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา เป็นศาลเจ้ากวนอูที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย มีตำนานเล่าสืบกันมาว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะเสด็จมาสักการะ ก่อนกรีธาทัพไปทำสงครามทุกครั้ง ตามประวัติกล่าวไว้ว่า เดิมเมื่อ 200 กว่าปีก่อน ที่ตรงปัจจุบันนี้เป็นแหล่งที่เรือสำเภาจีนแทบทุกลำต้องมาจอดเทียบท่า ชาวจีนโพ้นทะเลที่ล่องเรือมาค้าขายยังกรุงสยาม ได้สร้างศาลเจ้าไม้เล็ก ๆ ขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปองค์พระแกะด้วยไม้แทนองค์เทพเจ้ากวนอูที่ตนนับถือติดเรือมาด้วย เพราะเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ว่าจะช่วยคุ้มครองระหว่างการเดินทางในทะเล ต่อมาชาวจีนฮกเกี้ยนอีกกลุ่มหนึ่งได้อัญเชิญรูปเจ้าพ่อองค์เล็กที่สุดลงเรือจากมณฑลฮกเกี้ยนมาเมืองไทยเมื่อปี พ.ศ. 2279 แล้วสร้างเก๋งเล็ก ๆ ไว้ที่ริมแม่น้ำ (เอกสารแผ่นพับศาลเจ้ากวนอู :2550)

ในปี พ.ศ. 2345 ได้มีผู้อัญเชิญเจ้าพ่อองค์กลางเพิ่มขึ้นอีก 1 องค์ พร้อมกับสร้างศาลให้ใหญ่ขึ้น ติดตั้งป้ายชื่อเก๋งว่า กวง ตี โกว เปีย (ป้ายแผ่นนี้ยังเก็บไว้เป็นหลักฐานอยู่ในเก๋ง) ศาลเจ้าแห่งนี้เป็นที่เคารพอย่างยิ่งของชาวฮกเกี้ยนในประเทศไทย จนถึงปี พ.ศ.2365 นายคองเส็งซึ่งเป็นเจ้าสัวประกอบกิจการค้าขายระหว่างไทยกับจีน ได้บูรณะศาลให้ใหญ่โตสวยงามขึ้น พร้อมกับได้อัญเชิญเจ้าพ่อกวนอูองค์ที่ 3 มาประดิษฐานร่วมกับสององค์แรก รวมทั้งได้หล่อระฆังไว้ด้วย

ในปี พ.ศ. 2509 ได้เกิดเหตุการณ์ประหลาดขึ้นในศาลเจ้า คือ โต๊ะหมู่บูชาที่เป็นที่ตั้งกระถางธูป ถ้วยน้ำชา แจกันดอกไม้ ได้สั่นและโคลงเคลงไปมาเป็นเวลาติดต่อกันนานถึง 4 เดือน โดยที่สิ่งของบนโต๊ะไม่แตกหักเสียหาย แม้แต่น้ำชาก็ไม่กระหกหกเลอะเทอะ เหตุการณ์ครั้งนั้นเป็นที่กล่าวขวัญถึงความมหัศจรรย์ มีสาธุชนมากกราบไหว้บูชาอย่างเนืองแน่น โดยมีสื่อมวลชนและเจ้าหน้าที่ทางการเข้าร่วมตรวจสอบเหตุการณ์ และลงความเห็นว่าได้หลอกลวงประชาชน แต่เป็นเหตุการณ์ที่แปลกประหลาดและมหัศจรรย์จริง ๆ

ศาลเจ้าแห่งนี้ได้รับการซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดให้คงสภาพตลอดมา จนกระทั่งปี พ.ศ. 2536 หลังศาลรั่วตรงกับองค์เจ้าพ่อ จึงมีการรื้อหลังสร้างใหม่ และปิดทององค์เจ้าพ่อทั้งหมด พร้อมทั้งจัดพิธีแห่เจ้าพ่อขึ้นเป็นครั้งแรก นอกจากนี้ยังเริ่มสร้างเก๋งจีนริมแม่น้ำ 3 ชั้นแทนโรงจั่วเดิมซึ่งทรุดโทรมมาก

งานประจำปีของศาลเจ้าปีหนึ่งมี 4 งาน

1. งานวันจ้งวันเซียว เดือนจีน เดือน 1 วันที่ 13 -14 – 15 ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์
2. งานวันเกิดเจ้าพ่อ เดือนจีน เดือน 5 วันที่ 13 – 14 ตรงกับเดือนมิถุนายน
3. งานเทศกาล เดือนจีน เดือน 7 วันที่ 3 – 4 ตรงกับเดือนสิงหาคม

4. งานขอขอบคุณเจ้าพ่อ เดือนจีน เดือน 11 วันที่ 3-4-5 ตรงกับเดือนธันวาคม และเป็นที่น่ายินดีว่าในปีล่าสุด พ.ศ.2551 ศาลเจ้ากวนอูได้รับรางวัลการบริหารศาลเจ้าดีเด่น ในระดับกรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 29 แสดงภาพศาลเจ้ากวนอู
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 23 มีนาคม 2551

การเข้าถึง วิธีที่สะดวกที่สุด คือการนั่งเรือท่องเที่ยวลงที่ท่าศาลเจ้ากวนอู หรือจอดยานพาหนะส่วนตัวที่บริเวณข้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ แล้วเดินเท้ามาทางด้านหลังศาลเจ้า หรือสามารถเดินเท้าจากถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน และถนนท่าดินแดงเข้าสู่พื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าตากสิน แล้วเดินไปทางริมแม่น้ำเจ้าพระยา

สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการนักท่องเที่ยว สามารถพบเห็นป้ายบอกทางเข้าศาลเจ้าตลอดซอยสมเด็จพระเจ้าตากสิน 1 และ 3 เมื่อเห็นอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ ให้เดินไปด้านหลังจะสังเกตเห็นอาคารศาลเจ้ากวนอู มีป้ายสื่อความหมายแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว มีเจ้าหน้าที่บริการแนะนำการกราบไหว้องค์เจ้าพ่อกวนอู มีห้องสุขารองรับนักท่องเที่ยว 1 ห้อง และนักท่องเที่ยวสามารถนั่งชมทิวทัศน์ของแม่น้ำเจ้าพระยาได้ที่บริเวณม้านั่งด้านติดท่าเรือศาลเจ้ากวนอู

ศาลเจ้าพ่อเสือ

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ติดกับอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบุรี

ลักษณะทั่วไป ในอดีตบริเวณศาลเจ้าพ่อเสือเป็นหลุมหลบภัยในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ภายหลังสงครามสิ้นสุดลง ในเวลาต่อมาก็พบศาลไม้เล็ก ๆ มีเพียงต้นไม้ปกคลุมและปรากฏองค์เจ้าพ่อเสือตั้งอยู่องค์เดียว ชาวบ้านในชุมชนได้ให้ความเคารพ ศรัทธาในองค์เจ้าพ่อเสือมาก และเป็นที่น่าประหลาดใจในเวลาต่อมา เมื่อครั้งที่เกิดไฟไหม้ใหญ่ตลาดสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบุรีที่ติดกับศาลไม้ขององค์เจ้าพ่อ ไฟได้ลุกลามเผาไหม้บ้านเรือนจำนวนมาก แต่กลับไม่สามารถเผาต้นมะขามด้านหลังศาล และตัวศาลที่มีองค์เจ้าพ่อเสือพร้อมผ้าแพรห่มอยู่ได้เลย ซึ่งเป็นที่เล่าขานของผู้อยู่อาศัยในชุมชนมาจนทุกวันนี้

เมื่อปี พ.ศ.2536 (เอกสารสมาคมศาลเจ้าพ่อเสือ: 2550) ชาวบ้านในชุมชนและกรรมการศาลเจ้าพ่อเสือได้ร่วมสร้างเก๋งครอบองค์เจ้าพ่อใหม่ เป็นลักษณะเก๋งเปิด ลมสามารถพัดถ่ายเทอากาศได้ เนื่องจาก เชื่อกันว่าองค์เจ้าพ่อเสือชอบเก๋งรูปแบบนี้

งานประจำปีของศาลเจ้า มี 2 งานคือ

1. งานวันเกิดเจ้าพ่อ ประมาณเดือน พฤษภาคม – มิถุนายน ของทุกปี
2. งานประจำปี ช่วงเดือนธันวาคมของทุกปี มีजू 4 วัน หนึ่งกลางแปลง 2 วัน

นอกจากนี้ โดยทั่วไป ชาวบ้านในชุมชนจะเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีจีนเป็นประจำทุกวันพระจีน ตรุษจีน สารทจีน

ภาพประกอบ 30 แสดงภาพศาลเจ้าพ่อเสือ

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มีนาคม 2551

การเข้าถึง สามารถเดินเท้าเข้าชอยสมเด็จเจ้าพระยา 1 ผ่านแยกชอยอุทัยแล้วเลี้ยวขวามายังบริเวณด้านอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ จะพบศาลเจ้าพ่อตั้งอยู่ติดกับรั้วอุทยาน

สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการนักท่องเที่ยว เนื่องจากศาลเจ้าพ่อล้อมีบริเวณพื้นที่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะมีเพียงคนในชุมชนเข้ามากราบไหว้ จึงไม่พบสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการนักท่องเที่ยว

ศาลเจ้าชำในเก็ง

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ริมถนนท่าดินแดง ใกล้กับท่าน้ำท่าดินแดง

ลักษณะทั่วไป ศาลเจ้าชำในเก็งเป็นศาลเจ้าใหญ่ย่านตลาดท่าดินแดง เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนเชื้อสายจีนในย่านนี้ เดิมอยู่ริมน้ำ ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนได้ย้ายมาริมถนนท่าดินแดง ด้านหลังศาลเจ้าเคยเป็นลานย้อมผ้าด้วยมะเกลือ

ศาลเจ้าชำในเก็งนับว่าเป็นศาลเจ้าจีนแคะที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ตามประวัติกล่าวไว้ว่า ในปีที่ 27 แห่งราชวงศ์ซิง ที่เมืองกวางตุ้ง อำเภอิ่งฝัว ประเทศจีน มีสัตว์ร้ายจากบึงน้ำใหญ่ในเมืองอาละวาดเที่ยวไล่กัดกินผู้คนจนเดือดร้อนไปทั่ว แล้วมีพี่น้องร่วมสาบาน 3 คน ชื่อว่า เจินฟูเหียน หลินฟูเหียน และหลี่ฟูเหียน อาสาปราบสัตว์ร้ายจนเป็นผลสำเร็จ เป็นที่ยกย่องของผู้คน ต่อมาชาวบ้านได้สร้างศาลเจ้าและองค์เซียนทั้งสามนี้ไว้เพื่อกราบไหว้บูชาและคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ภายหลังชาวฮากกาอยู่ฝัวได้สร้างองค์จำลองและอัญเชิญมาไว้ที่เมืองไทย ณ บริเวณท่าน้ำท่าดินแดง(เอกสารศาสนสถานในเขตคลองสาน: 2550)

เมื่อศาลเจ้าริมแม่น้ำท่าดินแดงทรุดโทรมผุพังลง ประกอบกับรัฐบาลได้สร้างถนนสู่ท่าน้ำ จึงมีการตั้งศาลเจ้าขึ้นใหม่ ณ ที่ตั้งปัจจุบัน และสมาคมฮากกาแห่งประเทศไทยเข้ามาเป็นผู้ดูแล ตลอดจนระดมเงินบริจาคเพื่อบูรณะศาลเจ้าจนมีความสวยงามเช่นปัจจุบัน

ภาพประกอบ 31 แสดงภาพศาลเจ้าข้าในเก็ง
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 23 มีนาคม 2551

การเข้าถึง มีรถประจำทางสาธารณะขนส่งมวลชนกรุงเทพฯสาย 20 ผ่านหน้าศาลเจ้าข้าในเก็ง และสามารถใช้บริการเรือข้ามฟากจากท่าราชวงศ์ ผังเยาวราช มาลงที่ท่าเรือท่าดินแดง แล้วเดินเท้ามาประมาณ 100 เมตร

สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการนักท่องเที่ยว มีป้ายบอกทางเข้าถึงบริเวณริมถนนท่าดินแดง มีบริการเจ้าหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกในการกราบไหว้ นักท่องเที่ยวสามารถรับทราบประวัติความเป็นมาได้จากป้ายสื่อความหมายด้านหน้าศาลเจ้า และเนื่องจากศาลเจ้าตั้งอยู่ในย่านตลาดท่าดินแดง อันเป็นตลาดสดขนาดใหญ่ จึงมีบริการร้านค้า ร้านอาหารต่าง ๆ ไว้รองรับนักท่องเที่ยวมากมาย

ศาลเจ้าแม่ทับทิม

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ติดกับทางเดินเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยา

ลักษณะทั่วไป เป็นศาลเจ้าของชาวจีนไหหลำที่มีการบูรณะขึ้นมาใหม่ สร้างขึ้นตามความเชื่อในอดีตว่าเจ้าแม่ทับทิมจะช่วยคุ้มครองการออกเรือไปประกอบอาชีพ ปัจจุบันยังคงเป็นที่เคารพ ศรัทธาของชาวบ้านในชุมชน ทุกวันพระในประเพณีจีน จะมีการจัดอาหารมาถวายบูชาองค์เจ้าแม่

ภาพประกอบ 32 แสดงภาพศาลเจ้าแม่ทับทิม

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 23 มีนาคม 2551

การเข้าถึง วิธีที่สะดวกที่สุด คือการใช้ทางเดินเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยาจากจุดเริ่มต้นบริเวณท่าน้ำท่าดินแดง แล้วเดินมาตามทางจะพบศาลเจ้าด้านซ้ายมือ หันหน้าออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยา

สิ่งอำนวยความสะดวก และการบริการนักท่องเที่ยว เนื่องจากเป็นศาลเจ้าเล็ก ๆ จึงไม่พบสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการนักท่องเที่ยว

ประตู่แขก 1913 R B M C O

เป็นซุ้มประตูสีขาวขนาดใหญ่ อักษรดังกล่าวย่อมาจากคำว่า Randery Braramakran Company ซึ่งเป็นบริษัทร่วมทุนที่ก่อตั้งในปี พ.ศ.2456 (เอกสารของดีเขตคลองสาน: 2550)โดยนายมุฮะหมัด อาลี นานา พ่อค้าชาวอินเดีย ได้ร่วมทุนกับบรรดาพ่อค้าตั้งบริษัทนี้ขึ้นมาดำเนินธุรกิจซื้อและให้เช่าที่ดิน และทายาทในตระกูลนี้ได้ไปครอบครองที่ดินย่านสุขุมวิทเป็นจำนวนมากจนเป็นที่มาของชื่อซอยนานา

ภายในอาณาบริเวณของประตู่แขกในอดีตถือเป็นศูนย์กลางอาณาจักรของพ่อค้าอินเดียจากเมืองสุรัต ประกอบไปด้วยห้างสรรพสินค้าจากต่างประเทศ ย่านคฤหาสน์ที่อยู่อาศัย โกดังและร้านค้าให้เช่า

ปัจจุบันเป็นซุ้มประตูที่สร้างขึ้นใหม่ทดแทนของเดิมที่ชำรุดลง เมื่อครั้งสร้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชมราชชนนี และด้วยตำแหน่งที่ตั้งอยู่หน้าอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ จึงเปรียบเสมือนเป็นสัญลักษณ์แสดงทางเข้าอุทยานฯ ที่สามารถสังเกตเห็นได้

ภาพประกอบ 33 แสดงภาพประตูแขก
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มีนาคม 2551

โรงน้ำปลาทั้ง่วนสะข้างศาลเจ้ากวนอู

ที่ตั้ง ติดด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยา และศาลเจ้ากวนอู

ลักษณะทั่วไป เป็นโรงน้ำปลาที่สร้างจากชาวจีนที่เดินทางจากประเทศจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ลงทุนทำธุรกิจโรงงานน้ำปลา โดยซื้อเรือไทยหลังหนึ่ง และเก๋งจีนหลังหนึ่ง อาศัยประกอบอาชีพสืบมาจนปัจจุบัน เดิมผลิตน้ำปลาบรรจุไหส่งขายทั้งในประเทศและประเทศทางใต้ของประเทศไทย โดยใช้เส้นทางขนส่งทางเรือ ปัจจุบันโรงน้ำปลานี้ใช้ชื่อทางการค้าว่า โรงน้ำปลาทั้ง่วนสะ เป็นของตระกูลทั้งสมบัติ ซึ่งเป็นครอบครัวชาวจีนจากตำบลเอี้ยวเพ็ง มณฑลแต้จิ๋ว ที่เข้ามาเมืองไทยแล้วประกอบอาชีพเดินเรือค้าขายระหว่างกรุงเทพฯ กับอยุธยา โดยมีบ้านพักอาศัยอยู่ที่ตลาดน้อย จากนั้นจึงมาซื้อโรงน้ำปลาแห่งนี้เพื่อคองน้ำปลาขาย แต่ปัจจุบันมี

โรงงานผลิตอยู่ที่จังหวัดสมุทรสงครามส่งมาบรรจุขวดที่นี่ ใช้การขนส่งทางบก ส่งไปขายภาคอีสาน และส่งออกไปขายถึงประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์ สหรัฐอเมริกา และแคนาดา โดยการขนส่งทางบก ไปลงเรือที่ท่าเรือคลองเตย ปัจจุบันยังคงรักษาสภาพสิ่งก่อสร้างเดิมอันได้แก่ ตึกไม้สองชั้นริมน้ำ และแก่งหินโบราณไว้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบ 34 แสดงภาพโรงน้ำปลาข้างศาลเจ้ากวนอู
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 16 กุมภาพันธ์ 2551

การเข้าถึง สามารถใช้บริการเรือท่องเที่ยวมาลงที่ท่าเรือศาลเจ้ากวนอูแล้วเดินมาทางด้านซ้ายมือติดทางเข้าศาลเจ้ากวนอู หรือเดินเท้าเข้าซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 3 ผ่านอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ ทะลุมาด้านหน้าศาลเจ้ากวนอู จะพบประตูทางเข้าโรงน้ำปลาด้านซ้ายมือ

อาคารโรงเกลือแหลมทอง

ในอดีตเขตคลองสานเป็นที่ตั้งของโรงเกลือถึง 5 โรง แต่ในปัจจุบันโรงเกลืออื่น ๆ ถูกรื้อไปเพื่อสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ คงเหลือแต่อาคารโรงเกลือแหลมทองเพียงแห่งเดียวในบริเวณที่เรียกว่า หมู่โกดังสินค้าตึกขาว ในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา

โรงเกลือแหลมทองเป็นโรงเกลือที่ดำเนินการมานานกว่าโรงเกลืออื่น ๆ ตัวอาคารทำด้วยไม้ทั้งหลัง เดิมเป็นบ้านของขุนนางในตระกูลไกรฤกษ์สมัยรัชกาลที่ 5 โดยเมื่อ 50 ปีที่แล้ว พ่อค้าเชื้อสายจีนท่านหนึ่งได้ซื้อต่อและปรับปรุงเป็นโรงงานแปรรูปเกลือสมุทร โดยขนส่งเกลือเม็ดใส่เรือโยงลากมาจากมหาชัย ผ่านเส้นทางคลองด่านและคลองบางกอกใหญ่มายังโรงงานเพื่อล้างและไม่เป็นเกลือปนด้วยเครื่องมือที่แสดงถึงภูมิปัญญาอันน่าทึ่งของนักอุตสาหกรรมยุคบุกเบิก

แล้วจึงบรรจุกระสอบส่งไปขายยังประเทศเพื่อนบ้านอันได้แก่ มาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ และ บรูไน

ภาพประกอบ 35 แสดงภาพอาคารโรงเกลือแหลมทอง
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 23 มีนาคม 2551

โกดังเซ่งกี

ในอดีตบริเวณย่านสินค้าตีขาว เป็นแหล่งของโรงงานและโรงเก็บสินค้าเป็นส่วนใหญ่ มีกิจการทั้งโรงซัน โกดังข้าว โกดังน้ำตาล ลานมะเกลือ ลานครามสำหรับย้อมผ้า และการค้าหนังสัตว์ ซึ่งปัจจุบันกิจการดังกล่าวได้ปิดและรื้อถอนอาคารไปหมดแล้ว คงเหลือเพียงกลุ่มโกดังสินค้าที่ยังคงใช้ประโยชน์จนทุกวันนี้ เรียกว่า โกดังเซ่งกี หรือ S.K. BUILDING ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มีลักษณะเป็นโรงเก็บสินค้าสองแถวยาวขนานจรดที่พักอาศัย ซึ่งเป็นตึกสองชั้นหันหน้าออกแม่น้ำ มีลานกว้างริมน้ำสำหรับเป็นท่าเทียบเรือขนส่งสินค้า โกดังแห่งนี้เป็นของบริษัทชาวจีนที่ชื่อว่า บริษัทเซ่งกี ดำเนินกิจการค้าของป่า ปัจจุบันชาวบ้านเรียกโกดังนี้ว่า โรงหนังวัวหนังควาย เนื่องจากมีการเก็บหนังวัวหนังควายที่นำมาจากโรงฆ่าสัตว์ โดยนำมาหมักเกลือเก็บไว้ก่อนจะขายต่อไปยังโรงงานฟอกหนัง และมีการนำขนหางวัวควายที่เป็นผลพลอยได้มาตากแห้งเพื่อนำไปเป็นวัตถุดิบในการทำขนแปรงทาสี นอกจากนี้ยังเป็นที่เก็บและคัดแยกขนสำหรับใช้ในอุตสาหกรรมผลิตน้ำมันยางด้วย

ภาพประกอบ 36 แสดงภาพโกดังเซ่งกี
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มีนาคม 2551

เรือนแถวชั้นเดียว

เป็นเรือนแถวที่อยู่บริเวณปากซอยสมเด็จพระยา 1 สร้างด้วยไม้ หลังคามุงด้วยกระเบื้องว่านอันเป็นที่นิยมในอดีต มีประมาณ 10 ห้อง รูปทรงย้อนหลังไปประมาณ 50 ปี มีประตูหน้าบ้านบานพับไม้สัก เนื้อไม้อายุกว่า 100 ปี

ภาพประกอบ 37 แสดงภาพเรือนแถวชั้นเดียวปากซอยสมเด็จพระยา 1
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 16 กุมภาพันธ์ 2551

ตลาดท่าดินแดง

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ริมถนนท่าดินแดง

ลักษณะทั่วไป เป็นแหล่งการค้าขนาดใหญ่ตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ คู่กับตลาดบ้านสมเด็จ เพราะตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา และคลองต่าง ๆ ที่เชื่อมต่อประสานกัน ภายหลังตลาดบ้านสมเด็จเกิดไฟไหม้หลายครั้ง จึงซบเซาและปิดกิจการไปในที่สุด คงเหลือเพียงตลาดท่าดินแดงที่เป็นแหล่งค้าขายที่คึกคัก และมีชื่อเสียงของเขตคลองสาน อุดมด้วยอาหารสด และอาหารคาว - หวานหลากหลายชนิด เช่น ห่านพะโล้ ข้าวคั่วทอด หมูสะเต๊ะ ขนมหวานเบ้าะเกี้ยว รวมทั้งขนมที่ใช้ในงานประเพณีของชาวจีน นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งจำหน่ายยาแผนโบราณที่เก่าแก่แห่งหนึ่งในฝั่งธนบุรี เช่น ร้านขายยาฮ่วยซุนเกาะ เชียงเฮงโอสถ เป็นต้น

ภาพประกอบ 38 แสดงภาพด้านหน้าตลาดท่าดินแดง

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มีนาคม 2551

การเข้าถึง สามารถเดินเท้าจากท่าน้ำท่าดินแดง ถนนสมเด็จพระเจ้าพระยาเข้าสู่ตลาดท่าดินแดงได้ และยังใช้บริการรถประจำทางสาธารณะขนส่งมวลชนกรุงเทพฯ สาย 20 ผ่านหน้าตลาดท่าดินแดง

สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการนักท่องเที่ยว มีป้ายชื่อตลาดขนาดใหญ่ติดอยู่ด้านหน้า ทำให้สามารถสังเกตเห็นได้ง่าย มีร้านค้า ร้านอาหารจำนวนมากตั้งเรียงรายสองฝั่งถนนท่าดินแดง มีห้องสุขาหลายห้องไว้บริการ ไม่มีที่จอดรถต้องอาศัยจอดติดฟุตบาทสองข้างถนน ตลาดท่าดินแดงถือเป็นตลาดที่มีภาพลักษณ์เป็นที่รู้จักกันดีของเขตคลองสานและย่านใกล้เคียง

ตรอกช่างนาก หรือ ซอยช่างนาค (สมเด็จพระเจ้าพระยา 5)

เป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นกลุ่มคนที่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติครั้งดำรงตำแหน่ง พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ไปกวาดต้อนชาวเขมลายุ้งขึ้นมาจากเมืองสุโขทัยปัตตานี และได้ให้ผู้มีฝีมือในการผสมโลหะนากมาตั้งรกรากใกล้กับจวนของท่าน ให้เป็นช่างทำทอง นากให้หลวง บริเวณที่อยู่อาศัยแถบนี้จึงเป็นที่มาของซอยช่างทอง ช่างนาก แต่เนื่องจากไม่ได้มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาแต่ครั้งอดีต จึงไม่มีเอกลักษณ์อันเป็นที่มาของชื่อซอยแห่งนี้หลงเหลืออยู่ มีเพียงสถาปัตยกรรม บ้านเรือนเก่าแก่ ที่พอจะบอกถึงอายุของชุมชนได้บ้าง

ภาพประกอบ 39 แสดงภาพบ้านพักคุณหลวงในซอยช่างนาค

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 12 เมษายน 2551

แม่น้ำเจ้าพระยา

ด้านทิศเหนือของชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีอาณาเขตติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาตลอดทั้งแนว ในแม่น้ำมีการสัญจรทางน้ำโดยเรือจำนวนมาก ทั้งเรือโดยสาร เรือท่องเที่ยว และเรือบรรทุก ผู้อยู่อาศัยในชุมชนมักนิยมมานั่งพักผ่อนหย่อนใจบริเวณริมน้ำ ซึ่งมีทัศนียภาพสบายตา สามารถมองเห็นสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ และสะพานพระปกเกล้าอยู่คู่กัน

บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยามีท่าจอดเรือที่สำคัญ คือ ท่าดินแดง เพื่อใช้ข้ามฟากไปยังท่าราชวงศ์ และท่าเทียบจอดเรือท่องเที่ยวหน้าศาลเจ้ากวนอู

ในเทศกาลลอยกระทงของทุกปี มีผู้อยู่อาศัยในชุมชนจำนวนมากมาร่วมลอยกระทงที่ทำน้ำท่าดินแดง ศาลเจ้ากวนอู มัสยิดกุฎิลอิสลาม และเจ้าของบ้านริมน้ำหลายหลังได้เปิดให้เข้าลอยกระทงร่วมกัน

ภาพประกอบ 40 แสดงภาพแม่น้ำเจ้าพระยาด้านท่าเทียบเรือศาลเจ้ากวนอู

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มีนาคม 2551

คลองสมเด็จเจ้าพระยา

ในอดีตเมื่อครั้งสร้างวัดพิชัยญาติการาม สมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อยได้ให้ขุดคลองจากคลองสาน ซึ่งไหลผ่านหน้าวัดตัดตรงออกแม่น้ำเจ้าพระยา (แนวเหนือ-ใต้ ของชุมชนในปัจจุบัน) เพื่อเป็นเส้นทางเรือบรรทุกวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างและหินสลักจากเมืองจีน มาประดับตกแต่งอาราม

คลองนี้ในยุคแรกเรียกคลองตลาดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพราะที่ปากคลองใกล้ออกแม่น้ำเจ้าพระยามีตลาด
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ต่อมาเรียกคลองสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือคลองวัดอนงค์คาราม

สภาพปัจจุบัน เป็นที่รับน้ำเสียจากบ้านเรือนมากกว่าจะเป็นแหล่งน้ำใช้สอยและสัญจร
เหมือนในอดีต

ภาพประกอบ 41 แสดงภาพคลองสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสภาพปัจจุบัน

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 ธันวาคม 2550

ถนนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

เริ่มจากคลองสานถึงวัดอมรินทร์ ตัดผ่านบริเวณที่เคยเป็นที่พำนักของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
ถึง ๔ พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปฐมบรมกษัตริย์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปฐมกษัตริย์
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปฐมกษัตริย์ และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์ศึก จึงตั้งชื่อถนนสายนี้ว่า
ถนนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพื่อเป็นอนุสรณ์ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้และระลึกถึงประวัติความเป็นมาของ
สถานที่แห่งนี้

ถนนท่าดินแดง

เป็นชื่อถนนที่เป็นอนุสรณ์แห่งสงครามไทยพม่าคราวสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
เมื่อครั้งทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกษัตริย์ศึกกับสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสีหนาท
กองทัพพม่าออกไปทางท่าดินแดง แขวงเมืองไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี พ.ศ. ๒๓๒๙

ปัจจุบันถนนท่าดินแดงเชื่อมระหว่างถนนสมเด็จพระเจ้าตากสินกับท่าน้ำท่าดินแดง ซึ่งสามารถข้ามฟากไปยังท่าราชวงศ์ เยาวราช สำเพ็งได้

ถนนท่าดินแดงเป็นย่านการค้าที่สำคัญ ตลอดสองฝั่งถนนมีตึกแถวร้านค้าเรียงยาวตลอดแนว มีตลาดท่าดินแดงเป็นศูนย์กลางการค้าขาย ในช่วงเย็นจะมีผู้คนมากมายทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชนมาจับจ่ายซื้อของ

วงเวียนเล็ก

สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อประมาณ 70 ปีที่แล้ว หลังจากสะพานพระพุทธยอดฟ้าได้เปิดใช้แล้ว เป็นผลทำให้ย่านนี้มีความเจริญมากขึ้น เพราะตัวสะพานฝั่งพระนครเชื่อมต่อย่านการค้าสำคัญในสมัยนั้น คือ พาหุรัด ซึ่งสามารถเดินทางไปยังย่านสะพานหัน สำเพ็ง ราชวงศ์ และทองหล่อได้สะดวก ย่านนี้จึงกลายเป็นจุดต่อรถโดยสารสำคัญที่จะข้ามไปยังฝั่งพระนคร จึงได้มีการสร้างวงเวียนขึ้น เรียกกันว่าวงเวียนเล็ก ครั้งแรกเป็นวงเวียนเล็ก ๆ มีแต่เพียงสนามหญ้า ไม่มีหอนาฬิกา สองข้างถนนจากสะพานพระพุทธยอดฟ้าลงมา เป็นเรือนแถวไม้สองชั้น หลังคาสังกะสี รอบ ๆ วงเวียนเปิดเป็นร้านขายของ มีรถประจำทาง รถสามล้อมาจอดรอผู้โดยสารที่จะข้ามไปยังฝั่งพระนคร ในเวลากลางคืนคึกคักมาก มีอาหารขายอยู่ริมทางเท้า ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง มีวงดนตรีมาเล่นในวันเสาร์ อาทิตย์ด้วย

ปัจจุบัน มีการสร้างสะพานพระปกเกล้าขึ้นเคียงคู่สะพานพระพุทธยอดฟ้า การเดินทางจากฝั่งธนบุรีไปยังฝั่งพระนครส่วนใหญ่ใช้สะพานพระปกเกล้าเป็นหลัก เส้นทางเดินรถเปลี่ยนไป ทำให้บริเวณวงเวียนเล็กเป็นเพียงทางผ่านไป-มาของผู้สัญจร มีเพียงหอนาฬิกาเป็นสัญลักษณ์ รวมทั้งมีตลาดกลางคืนและตลาดพระเครื่องกลางวันที่ยังเป็นร่องรอยเตือนความทรงจำความคึกคักในอดีต

ตลาดพระเครื่องวงเวียนเล็ก

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ริมถนนพญาไท และถนนประชาธิปไตยด้านลงจากสะพานพระปกเกล้า

ลักษณะทั่วไป ตลาดพระเครื่องวงเวียนเล็ก เดิมชื่อ ตลาดพระเครื่องพญาไท นับเป็นตลาดพระเครื่องแห่งแรกและแห่งเดียว ซึ่งอยู่ในความดูแลของสำนักงานตลาด กรุงเทพมหานคร และเป็นตลาดพระเครื่องขนาดใหญ่ที่สุดในฝั่งธนบุรี

ตลาดพระเครื่องวงเวียนเล็ก เป็นศูนย์พระเครื่องและวัตถุโบราณที่มีการให้บริการด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระเครื่อง พระบูชา วัตถุโบราณ บริการใส่กรอบและรับเลี่ยมกรอบพระ นอกจากนี้ยังมีการจัดตลาดนัดพระเครื่องแผงจรทุกวันพฤหัสบดี วันเสาร์ และวันอาทิตย์

ภาพประกอบ 42 แสดงภาพตลาดพระเครื่องวงเวียนเล็ก
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 มีนาคม 2551

การเข้าถึง สามารถใช้บริการรถประจำทางสาธารณะลงที่บริเวณถนนประชาธิปไตยและถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา แล้วเดินเท้ามายังบริเวณหอนาฬิกาวงเวียนเล็ก หรือสามารถจอดยานพาหนะส่วนตัวไว้ที่บริเวณวัดพิชัยญาติการามแล้วข้ามถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา มายังฝั่งตลาดซึ่งอยู่ริมถนนสามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจน

สิ่งอำนวยความสะดวก และการบริการนักท่องเที่ยว มีป้ายชี้ทางเข้าถึงตลาดด้านริมถนนพญาไท สามารถสังเกตเห็นร่มมากมายและผู้คนเดินไปมาอย่างคึกคักซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ว่าถึงจุดท่องเที่ยวแล้ว มีร้านอาหารเก่าแก่หลายร้านของชุมชนเปิดให้บริการนักท่องเที่ยวและคนในชุมชน

4.4 ที่พัก ร้านอาหาร ร้านค้า

4.4.1 ที่พักในเขตคลองสาน

ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา เป็นเพียงแขวงหรือตำบลเล็ก ๆ มีพื้นที่ไม่มาก พื้นที่ชุมชนเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชน จึงไม่มีที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว แต่ในบริเวณใกล้เคียง ด้านติดริมแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตคลองสาน มีที่พักซึ่งมีวิว ทิวทัศน์ดีหลายแห่งได้แก่

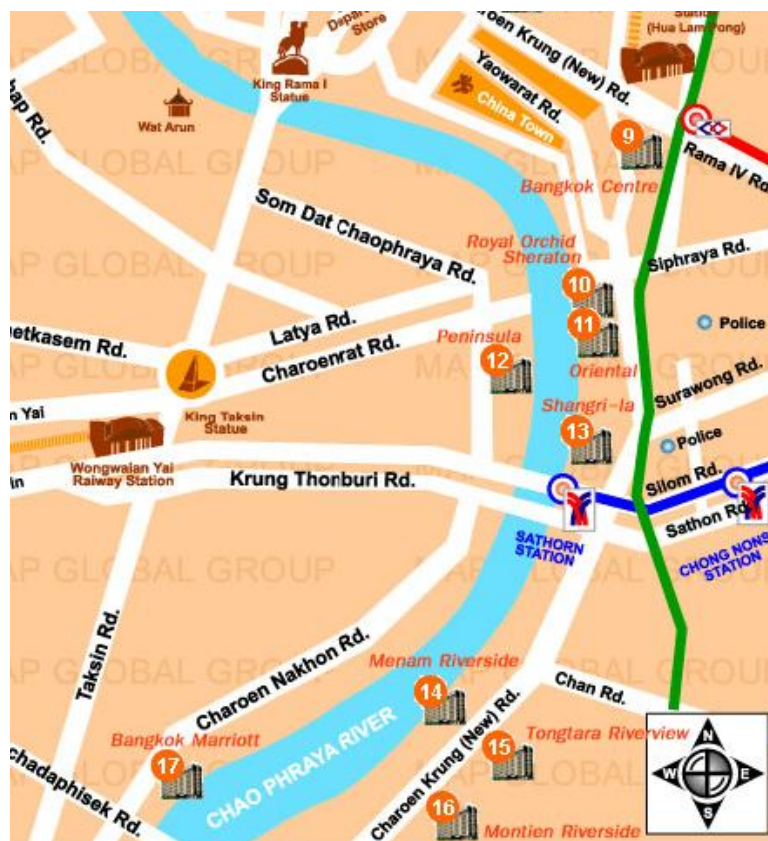
1. โรงแรมฮิลตัน มิลเลนเนียม กรุงเทพฯ (Hilton Millennium Bangkok) โดดเด่นด้วยอาคาร 32 ชั้น ด้านหน้าติดแม่น้ำกว้าง มีท่าจอดเรือส่วนตัว และสปา ตั้งอยู่เลขที่ 123 ถนนเจริญนคร เขตคลองสาน กรุงเทพฯ โทรศัพท์ 0 2442 2000

เว็บไซต์ www.bangkok.com/millenniumhilton.

2. โรงแรมเพนินซูล่า กรุงเทพฯ (Peninsula Bangkok) จุดเด่นของโรงแรมอยู่ที่การเดินทางที่สะดวก สามารถเดินทางทางบก เรือ หรืออากาศ มีลานจอดเฮลิคอปเตอร์ส่วนตัวที่ชั้นบนของโรงแรม ตั้งอยู่เลขที่ 333 ถนนเจริญนคร เขตคลองสาน กรุงเทพฯ โทรศัพท์ 0 2861 2888 เว็บไซต์ [http:// Bangkok.peninsula.com](http://Bangkok.peninsula.com).

3. โรงแรมแมริออท รอยัล การ์เด้นท์ (Marriot Royal Garden Hotel) ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาติดกับสะพานกรุงเทพ เลขที่ 257/1-3 ถนนเจริญนคร เขตคลองสาน กรุงเทพฯ โทร. 0 2476 0022 เว็บไซต์ www.marriott.com/property/propertypage/BKKTH.

4. โรงแรมรอยัล ออคิด เชอราตัน (Royal Orchid Sheraton) ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาติดกับท่าเรือสี่พระยาซึ่งอยู่ด้านตรงข้ามกับท่าหน้าคลองสาน เลขที่ 2 ซอยกัปตัน บุชเลน ถนนสี่พระยา เขตบางรัก กรุงเทพฯ โทร. 0 2266 0123 เว็บไซต์ www.royalorchidsheraton.com

ภาพประกอบ 43 แสดงภาพโรงแรมในเขตคลองสาน

ที่มา: ศูนย์ฝึกอบรมทรนเนอร์. (2551). (ออนไลน์)

4.4.2 ร้านอาหาร

ตลาดท่าดินแดงถือเป็นย่านอาหารที่สำคัญของชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา มีร้านอาหารที่มีชื่อเสียงด้านความอร่อยหลายร้าน ได้แก่

1. ร้านห่านพะไล ฉั่วเจียบง่วน เซลล์ชวนชิม ตันตำรับห่านพะไลท่าดินแดง เลขที่ 438 ถนนท่าดินแดง เขตคลองสาน กรุงเทพฯ โทรศัพท์ 0 2437 2089
2. ร้านห่านพะไล (เจ้าเก่า) ฉั่วคิมฮวด เป็บพิสดาร เลขที่ 430 ถนนท่าดินแดง เขตคลองสาน กรุงเทพฯ โทรศัพท์ 0 2437 2427
3. ร้านขนมโป๊ะเกียะ ไม่มีชื่อร้านแต่เป็นที่รู้จักกันดีในย่านตลาดท่าดินแดง ขายมากกว่า 20 ปี เปิดทุกวันตั้งแต่เวลา 17.00 น. เป็นต้นไป
4. ร้านต้มหุสะเต๊ะ หน้าตลาดเก่าท่าดินแดง เป็นร้านหุสะเต๊ะร้านแรกของตลาดท่าดินแดง สามารถมองเห็นหุสะเต๊ะที่ปิ้งเรียงรายขายอยู่หน้าร้าน

5. ร้าน ส.ราดหน้า หน้าซอยท่าดินแดง 13 เป็นร้านราดหน้า-ผัดซีอิ๊วเจ้าเก่าแก่ที่อยู่คู่ชุมชนมานาน

6. ร้านขนมปังพรมารีย์ (pormmaree) ต้นตำรับขนมปังตัวเล็ก จากตึกแถว 2 ห้อง ย่านตลาดท่าดินแดง ปัจจุบันวางขายและได้รับความนิยมในตลาดสี่ลม สาทรอย่างมาก

7. ร้านเจริญไทยโภชนา อาหารไทย-จีน เลขที่ 113 ปากซอยสมเด็จพระยา 5 เขตคลองสาน กรุงเทพฯ โทรศัพท์ 0 2863 0161-2

นอกจากตลาดท่าดินแดงแล้ว ในช่วงหัวค่ำเป็นต้นไป บริเวณซอยอุทัยในชุมชนแขวงสมเด็จพระยาจะมีร้านอาหารราคาไม่แพงเป็นจำนวนมาก เปิดขายเป็นย่านตลาดกลางคืน อาทิเช่น ราดหน้า 5 บาท, กระเพาะปลา, ขนมหวาน, ไอศกรีม เป็นต้น

ในบริเวณใกล้เคียงกับย่านตลาดกลางคืนซอยอุทัยยังมีตลาดอาหารวงเวียนเล็กที่ผู้เดินทางผ่านไปมานิยมมารับประทาน เพราะมีร้านอาหารเก่าแก่ที่มีชื่อเสียงตั้งแต่สมัยวงเวียนเล็กเป็นศูนย์รวมอาหารของฝั่งธนบุรี มาตั้งขายหลายร้าน อาทิเช่น ร้านบะหมี่ปูสะพานพุทธ ร้านข้าวหมูแดงพญาไม้ ร้านหอยทอด-ผัดไทย ร้านข้าวต้มไต้รุ่ง เป็นต้น

4.4.3 ร้านจำหน่ายสินค้า ของที่ระลึก

1. ร้านจำหน่ายสินค้าโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา ตั้งอยู่ภายในอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี

2. ร้านผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อความงาม แก้วบัวหลวง ตั้งอยู่เลขที่ 214 ถนนท่าดินแดง เขตคลองสาน กรุงเทพฯ โทรศัพท์ 0 2437 2753

3. ร้านขายยาแผนโบราณช่วยขุนเกาะ เชียงเฮงโฮสเทล หน้าตลาดท่าดินแดง

4. ร้านอุดมศิลป์เครื่องแบบนักเรียน ถนนสมเด็จพระยา เป็นร้านที่อยู่คู่ชุมชนมากกว่า 30 ปี

4.5 ทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียง

จากสภาพพื้นที่ของเขตคลองสานในอดีตที่เป็นถิ่นฐานของกลุ่มคนหลายเชื้อชาติ ทั้งคนไทยพื้นถิ่น ชาวมอญ ชาวลาว ชาวจีน และแขกจากไทรบุรีและอินเดีย รวมทั้งเป็นแหล่งการค้าสำคัญมาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในฝั่งธนบุรีและเป็นบ่อเกิดของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่ามากมาย ซึ่งนอกจากบริเวณชุมชนแขวงสมเด็จพระยาแล้ว ในแขวงคลองสานที่มีพื้นที่ติดกับชุมชนแขวงสมเด็จพระยายังมีทรัพยากรท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ดังนี้ คือ

วัดทองนพคุณ

วัดทองนพคุณเป็นวัดเก่าที่มีมาแต่โบราณ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าใครเป็นผู้สร้าง น.ณ ปากน้ำ สันนิษฐานว่าน่าจะมีมาตั้งแต่ครั้งอยุธยาตอนปลาย แต่ได้รับการบูรณะซ่อมแซมโดย พระยาไชยภักกราชเศรษฐี(ทองจีน) สกุลไกรฤกษ์ และถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ 3 ต่อมา พระครูกลินสังวร(มี) อดีตเจ้าอาวาสได้บูรณะและขยายพระอุโบสถให้กว้างขวางกว่าเดิม พร้อมทั้ง เจาะช่องหน้าต่างข้างผนังพระอุโบสถด้านละ 5 ช่องเป็นรูปวงรี บานหน้าต่างเขียนลายเข้ากับ ลวดลายปูนปั้น กรอบหน้าต่างเป็นรูปพัดยศ ภายในพระอุโบสถมีจิตรกรรมฝาผนังที่สวยงามและ แปลกตา เป็นฝีมือพระครูกลินสังวร(มี) ซึ่งเป็นศิษย์ของขรัวอินโข่ง จิตรกรเอกสมัยรัชกาลที่ 4 ที่คอ สองเหนือหน้าต่างเป็นภาพเขียนเรื่องมหาชาติ(พระเวสสันดรชาดก) ห้องระหว่างช่องหน้าต่างเขียน รูปจักร ผนังด้านหลังเขียนเป็นพระวิสูตร มีเหล่าทวยเทพทั้งซ้ายขวาคลี่พระวิสูตรออก ซึ่งวาดได้ เหมือนจริงมาก เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เสด็จพระราชดำเนิน มาถวายผ้าพระกฐิน ถึงกับทรงรับสั่งว่า “ทำไมถึงได้แขวนผ้ามานไวหหลังองค์พระประธาน” ส่วน ผนังหุ้มกลองด้านหน้าเขียนภาพเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกจารบนใบลาน อันมีพระวินัย พระสูตร และ พระอภิธรรม ห่อด้วยผ้าห่อคัมภีร์หลากสีตั้งอยู่บนตั้ง

ภายในวัดมีเรือสำเภาจำลองขนาดใหญ่ลำหนึ่ง โดยเจ้าสัวได้สร้างถวายให้เจ้าอาวาส องค์หนึ่ง ซึ่งมีชื่อเสียงเรื่องมานสมบัติ สามารถนั่งทางในอุดรกระดานกฐิ ท่านได้ช่วยเรือสำเภาที่ กำลังแล่นกลับจากเมืองจีนของเจ้าสัวให้รอดพ้นจากการอัปปาง ต่อมาเจ้าสัวจึงได้สร้างเรือสำเภา จำลองถวายให้ตั้งภายในวัด

ภาพประกอบ 44 แสดงภาพวัดทองนพคุณ

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 ธันวาคม 2550

วัดทองธรรมชาติ

วัดทองธรรมชาติเดิมชื่อ วัดทอง แต่เนื่องจากมีวัดทองอีกแห่งหนึ่งคือวัดทองนพคุณ ตั้งอยู่ใกล้กัน จึงเรียกวัดทองธรรมชาติว่า วัดทองบน และเรียกวัดทองนพคุณว่า วัดทองล่าง

วัดทองธรรมชาติเป็นวัดโบราณตั้งแต่ครั้งอยุธยา ในรัชกาลที่ 1 กรมหลวงนิรินทรวารี(เจ้าครอกวัดโพธิ์) หรือพระองค์เจ้าหญิงกุ ซึ่งเป็นพระชนิษฐาในรัชกาลที่ 1 ทรงมีศรัทธาร่วมกับกรมหมื่นนิรินทรวัดพิทักษ์ พระภักดา บุรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร เป็นแม่กองสานต่อจนแล้วเสร็จแล้วพระราชทานนามว่า วัดทองธรรมชาติ

พระอุโบสถของวัดทองธรรมชาติเป็นรูปแบบสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย บานประตูหน้าต่างด้านนอกลงรักปิดทองเป็นลายกลีบสองชั้น ภาพจิตรกรรมฝาผนังหลังพระประธาน แสดงชีวิตความเป็นอยู่และลักษณะชุมชนวังบูรพาภิรมย์ในอดีต ที่หน้าบันแกะสลักเป็นรูปเทพนมบนลานก้านขด บริเวณด้านหน้าพระอุโบสถมีสิ่งโดดเด่น 2 ตัววางประดับไว้

ภาพประกอบ 45 แสดงภาพวัดทองธรรมชาติ

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 ธันวาคม 2550

วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

ตั้งอยู่ในเขตธนบุรีซึ่งเดิมเป็นพื้นที่เดียวกับแขวงสมเด็จเจ้าพระยา เมื่อมีการก่อสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าจึงแบ่งพื้นที่และการปกครองแยกออกจากกันเป็นเขตธนบุรีและเขตคลองสาน วัดประยุรวงศาวาสวรวิหารสร้างโดยสมเด็จเจ้าพระยามหาประยุรวงศ์เมื่อ พ.ศ.2381 แล้วถวายเป็นพระอารามหลวงในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวบ้านนิยมเรียกชื่อว่า วัดรั้วเหล็ก อันเนื่องมาจากมีรั้วเหล็กเป็นกำแพงวัดอยู่บางช่วง รั้วเหล็กนี้สูงประมาณ 3 ศอกเศษ ทำเป็นรูปอาวูคือนอกดาบ ขวาน กล่าวกันว่าเดิมสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์สังรั้วเหล็กนี้มาจากประเทศอังกฤษ เพื่อทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้ล้อมเป็นกำแพงพระราชวัง แต่ไม่โปรด จึงขอรับพระราชทานมาใช้ล้อมเป็นกำแพงวัด

พระอุโบสถเป็นสถาปัตยกรรมทรงไทย หน้าบันเป็นลายดอกบุษราคัม ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติ มีพระพุทธรูปวิเศษฐาศาสดาเป็นพระประธาน รวมทั้งมีพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะสุโขทัย มีอายุกว่า 100 ปีเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ในพระอุโบสถ

ในบริเวณวัดประยุรวงศาวาส ยังมีพระบรมธาตุมหาเจดีย์ สันฐานทรงกลมซึ่งเป็นเจดีย์องค์ใหญ่และสูงที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์ และในปีพ.ศ.2550 ระหว่างการดำเนินงาน

บูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ ได้ขุดค้นพบพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นธาตุที่มีสี และมีฐานฐานคล้ายดอกมะลิตูม โดยปรากฏเป็นข่าวหน้า 1 ในหนังสือพิมพ์เกือบทุกฉบับ และมีประชาชนให้ความสนใจเข้ากราบไหว้เคารพบูชาเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันยังเปิดให้เข้าสักการะพระบรมสารีริกธาตุในพระอุโบสถทุกวัน

ภาพประกอบ 46 แสดงภาพพระบรมมหาธาตุเจดีย์ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 ธันวาคม 2550

สมาคมเผยแพร่คุณธรรม “เตกก่า” จีจันเกาะ

สมาคมแห่งนี้เป็นกุศลสถานที่ทำงานด้านการเผยแพร่นั่งสื่อธรรมะทั้งภาษาไทยและภาษาจีน ดำเนินกิจการสาธารณประโยชน์และกุศลสงเคราะห์ต่าง ๆ ตลอดจนงานประเพณีตามวัฒนธรรมความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีน ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ประกอบด้วยกลุ่มอาคารสถาปัตยกรรมแบบจีนประยุกต์ที่มีการจัดวางตำแหน่งสิ่งปลูกสร้างตามหลักฮวงจุ้ยอย่างสวยงาม พร้อมทั้งสอดแทรกหลักปรัชญาเต๋าในสถาปัตยกรรมและการตกแต่งอย่างลึกซึ้ง

สมาคมนี้ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2495 มีที่ทำการแห่งแรกอยู่ที่สมณนัมบริหาร สะพานขาว และได้ย้ายที่ทำการอีกหลายครั้ง กระทั่งได้จัดซื้อที่ดินริมแม่น้ำเจ้าพระยาในปี พ.ศ.2536 และได้สร้าง

ถาวรวัตถุที่สำคัญคือ เทววิหาร ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จเป็นองค์ประธานเปิดป้ายในปี พ.ศ.2536 และสร้างพระมหาธาตุเจดีย์พระจอมชาตรีไทยจีนเฉลิม ในวาระครบรอบ 50 ปีแห่งการก่อตั้งสมาคม เพื่อถวายเป็นพระราชากุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมงคลสมัยที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 72 พรรษา

ถาวรวัตถุของสมาคมแห่งนี้มีโครงสร้างและการตกแต่งด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนที่งดงามอ่อนช้อย ประดับด้วยงานจำหลักไม้ งานปูนปั้น งานสลักหิน ภาพวาดเขียนสี อักษรศิลป์ และประติมากรรมเทวรูปหล่อเนื้อทองสำริดฝีมือล้ำค่า

ภาพประกอบ 47 แสดงภาพสมาคมเตก่าจีจินเกาะ
ที่มา: สมาคมเตก่าจีจินเกาะ. (2551). (ออนไลน์)

ป้อมป้องปัจจามิตรเป็นป้อมที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้สร้างคือสมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์วิวงศ์(ช่วง บุนนาค) และบุตรชายคือ เจ้าพระยาสุรวงศ์ ไวยวัฒน์(วร บุนนาค) สาเหตุการสร้างเกิดจากพระราชดำริของรัชกาลที่ 4 ว่ากรุงเทพมหานครยังไม่มั่นคงพอที่จะสู้รบข้าศึกศัตรู จึงโปรดเกล้าฯให้สร้างป้อมขึ้นจำนวน 8 ป้อม โดยให้ชุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูเมืองชั้นนอก รวมทั้งสร้างป้อมพระนครเรียงรายขึ้นตามแนวคลองเป็นระยะ ในครั้งนั้นมีป้อมที่ปากคลองผดุงกรุงเกษม ชื่อว่า ป้อมปิดปัจฉิม และฝั่งตรงข้ามปากคลองผดุงกรุงเกษม พระราชทานชื่อว่า ป้อมป้องปัจจามิตร ซึ่งเป็นป้อมเพียงป้อมเดียวที่อยู่ในเขตฝั่งธนบุรี ต่อมาเมื่อมีการขยายพระนครมากขึ้น จึงมีการรื้อป้อมปราการต่าง ๆ ลง คงเหลือเพียงป้อมป้องปัจจามิตรเพียงป้อมเดียว

ลักษณะตัวป้อมมีรูปร่างเป็นແຄກคล้ายรูปดาว แบบโครงสร้างเป็นแบบยุโรป มีพื้นที่ทั้งหมด 6 ไร่ 1 งาน 58 ตารางวา ปัจจุบันพื้นที่ตัวป้อมเหลืออยู่ประมาณ 2 งาน 13 ตารางวา และได้มีการขุดพบปืนใหญ่ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นปืนที่ใช้ยิงสูงสุดในพิธีรับราชทูต กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติเมื่อปี พ.ศ.2492

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 ธันวาคม 2550

เสารงสัญญาณ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) กรมเจ้าท่ามีหน้าที่เกี่ยวกับการเดินเรือ ได้ใช้ป้อมป้องปัจจามิตรเป็นที่ตั้งเสารงสัญญาณสำหรับชักธงแจ้งข่าวเรือสินค้าเข้า-ออก ว่าเป็นเรือของบริษัทใด เนื่องจากบริเวณนี้เป็นท่าเลที่เรือสินค้าสามารถมองเห็นเสารงสัญญาณได้เป็นอย่างดี ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ย้ายเสารงสัญญาณบนป้อมป้องปัจจามิตรลงมาอยู่ด้านล่างบริเวณใกล้ตัวป้อม คือที่ตั้งในปัจจุบัน ต่อมาการเดินเรือสินค้าเข้า-ออก บริเวณนี้มีจำนวนน้อยลง กรมเจ้าท่าได้ย้ายการชักธงสัญญาณไปที่การทำเรือแห่งประเทศไทย

กรมศิลปากรพิจารณาเห็นว่าเสารงสัญญาณนี้เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ การเดินเรือของไทย จึงให้คงไว้จนถึงทุกวันนี้ เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของการเดินเรือค้าขายในสมัยก่อน

ฮวยจุงไถ้งและนิवासสถานของตระกูลหวังหลี่

ฮวยจุงไถ้งเป็นท่าเรือรถไฟของพระยาพิศาลศุภผล(ชื่น) ต้นตระกูลพิศาลบุตร ก่อนจะขายให้แก่เจ้าสัวตันลิบ้วยแห่งตระกูลหวังหลี่ ตัวอาคารเป็นสถาปัตยกรรมแบบจีน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยในขณะนั้นพระยาพิศาลศุภผลเป็นเจ้าของ “เรือไฟเคาเคนึง” ซึ่งเป็นเรือรถไฟเมล์ลำแรกของไทยที่วิ่งระหว่างกรุงเทพฯกับฮ่องกง ฮวยจุงไถ้งจึงเป็นท่าเรือรถไฟที่มีชาวจีนโพ้นทะเลซึ่งต้องการหางานทำในเมืองไทยเดินทางมาขึ้นที่ท่านี้จำนวนมาก และเป็นโกดังสินค้า ก่อนจะปรับเปลี่ยนเป็นอาคารสำนักงานของบริษัทหวังหลี่ในเวลาต่อมา

ภายในฮวยจุงไถ้งมีศาลเจ้าแม่ทับทิม เป็นที่ประดิษฐานรูปเจ้าแม่ทับทิม เทพเจ้าของชาวเรือที่เชื่อกันว่ามีผู้นำติดตัวมาเพื่อคุ้มครองเวลาเดินทางมาจากเมืองจีน และสร้างศาลไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำก่อนสร้างท่าเรือรถไฟ รูปเจ้าแม่ทับทิมนี้เป็นที่เคารพนับถือของคนในตระกูลหวังหลี่และบริวาร ตลอดจนชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแถบนั้น

ภาพประกอบ 49 แสดงภาพส่วนหนึ่งของฮวยจุงไฉ่

ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 ธันวาคม 2550

พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลสมเด็จพระยา

โรงพยาบาลสมเด็จพระยาหรือที่เรียกกันทั่วไปว่า หลังคาแดง ปากคลองสาน มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งนับจากปีก่อตั้ง 2432 ปัจจุบันมีอายุ 119 ปีแล้ว เป็นสถานบำบัดผู้วิกลจริตแห่งแรกของประเทศไทย

ที่มาของชื่อ “หลังคาแดง” และ “ปากคลองสาน” นั้นเพราะในอดีตอาคารโรงพยาบาลใช้กระเบื้องมุงหลังคาสีแดงและเป็นที่สังเกตได้อย่างชัดเจน ส่วนชื่อหลังก็เนื่องจากในชั้นแรกโรงพยาบาลตั้งอยู่ริมฝั่งเจ้าพระยาบริเวณปากคลองสาน ซึ่งเป็นที่ดินและอาคารเก๋งจีนขนาดใหญ่สามหลังของพระภักดีภัทรากร(เจ้าสัวโคงซัวหรือเกงซัว)ที่ตกเป็นของหลวงเพื่อไถ่ถอนหนี้สินกับทางราชการ เมื่อปรับปรุงแล้วได้เปิดเป็นโรงพยาบาลคนเสียจริตอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2432

ภายในโรงพยาบาลสมเด็จพระยามีลักษณะเป็นสวนป่าที่มีต้นไม้อายุหลายร้อยปีให้ความร่มรื่น ซึ่งเป็นป่าที่จงใจปลูกขึ้นเพื่อสร้างอารมณ์แจ่มใสในการฟื้นฟูจิตและสุขภาพของผู้ป่วย และยังมีแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญคือ พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลสมเด็จพระยาเป็นพิพิธภัณฑ์ทางจิตเวชศาสตร์และประสาทวิทยาศาสตร์แห่งแรกและแห่งเดียวของประเทศไทย เป็นอาคารแบบโคโลเนียลได้รับพระราชทานรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่นของสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ประจำปี 2530 จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อาคารมีการสร้างในลักษณะพิเศษ

ทางด้านสถาปัตยกรรม คือไม่มีเสาเข็ม แต่จะใช้ซุงไม้สักวางเรียงข้างใต้ การฉาบปูนผนังตึกใช้ปูนขาวผสมน้ำอ้อย และอาคารหลังนี้ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2538 โดยกรมศิลปากรออกแบบบูรณะตัวตึกและดูแลบริเวณอาคารโดยรอบ

ภายในพิพิธภัณฑสถานจัดแสดงประวัติการก่อตั้งโรงพยาบาลในสมัยเริ่มแรก วิวัฒนาการของโรงพยาบาล เรื่องราวการบำบัดผู้วิกลจริตจากอดีตสู่ปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้ได้รับทราบถึงการรักษาคอนไชน์แบบผสมผสานระหว่างการแพทย์แบบไทยและตะวันตก รวมทั้งข้าวของเครื่องใช้ที่แสดงถึงภูมิปัญญาแบบไทยของคนในสมัยก่อน

ภาพประกอบ 50 แสดงภาพอาคารพิพิธภัณฑสถานโรงพยาบาลสมเด็จพระยา
ที่มา: พิพิธภัณฑสถานโรงพยาบาลสมเด็จพระยา.(2551).(ออนไลน์)

ทำน้ำคลองสาน

เป็นท่าเรือข้ามฟากจากฝั่งคลองสานไปสี่พระยา บางรัก เจริญกรุง จึงเป็นท่าเรือที่ใหญ่และมีผู้ใช้บริการตลอดทั้งวันจำนวนมาก ปัจจุบันตลอดทางเดินเท้าเพื่อลงเรือข้ามฟากจะมีร้านค้ามากมายโดยเฉพาะในช่วงเย็นหลังเลิกงาน ผู้คนจำนวนมากได้เดินเลือกซื้อสินค้าทั้งเสื้อผ้าเครื่องประดับ รองเท้า ของใช้ รวมทั้งอาหารนานาชนิดทั้งคาว-หวาน มากมาย นับเป็นแหล่งการค้าที่มีเงินหมุนเวียนเข้า-ออกเป็นจำนวนมาก

ภาพประกอบ 51 แสดงภาพทางเข้าทำน้ำคลองสาน
ที่มา: ทำน้ำคลองสาน.(2551).(ออนไลน์)

4.6 โอกาสในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา

ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาสามารถพัฒนาให้เป็นชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้ โดยอาศัยปัจจัยที่นำมาสนับสนุนได้แก่

1. สภาพที่ตั้งดี มีความเหมาะสม

จากอาณาเขตของชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา ที่มีถนนสมเด็จเจ้าพระยา ถนนพญาไม้ ถนนท่าดินแดง ล้อมรอบชุมชน 3 ด้าน ทั้งยังมีแม่น้ำเจ้าพระยาที่เป็นแม่น้ำสายใหญ่ของกรุงเทพมหานคร อยู่ติดชุมชนทางด้านทิศเหนือ ทำให้การเดินทางเข้า-ออกพื้นที่ชุมชนเป็นไปโดยสะดวก มีรถประจำทางสาธารณะผ่านรอบพื้นที่ชุมชนหลายสาย รวมทั้งสามารถเดินทางโดยเรือโดยสารและเรือท่องเที่ยวได้

ในบริเวณพื้นที่ชุมชน ยังมีซอยคอนกรีตแยกจากถนนด้านนอกหลายซอย คือ ซอยสมเด็จเจ้าพระยา 1, 3 (ซอยวัดอนงค์), 5 (ซอยช่างนาคน), 7, 9 , ซอยท่าดินแดง 13(สะพานยาว) โดยเฉพาะซอยพญาไม้ และซอยอุทัยที่แยกมาจากถนนพญาไม้นั้น แบ่งพื้นที่ชุมชนเป็นบล็อก ๆ อย่างชัดเจน รวมทั้งพื้นที่ชุมชนทั้งหมดมีสาธารณูปโภคทุกอย่างครบถ้วน ทำให้สะดวกต่อการใช้พื้นที่ของชุมชน ทั้งด้านการเดินเท้า การใช้ยานพาหนะ แสงสว่าง ป้ายบอกทาง

การที่พื้นที่ชุมชนด้านนอกโดยรอบมีศาสนสถานทั้งวัดอนงคารามที่อยู่ติดริมถนนสมเด็จเจ้าพระยา ศาลเจ้ากวนอู มัสยิดกวดิลอิสลามอยู่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา และศาลเจ้าชำโนเก็ง อยู่ติดริมถนนท่าดินแดง จึงเป็นที่ตั้งที่สังเกตเห็นได้ง่าย เป็นที่รู้จักของประชาชนโดยทั่วไปในบริเวณใกล้เคียง

และเมื่อเข้ามาในบริเวณพื้นที่ชุมชน สิ่งปลูกสร้างส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยที่มีความสูงไม่มากนัก ประมาณ 2-3 ชั้น จึงไม่บดบังทัศนียภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทวัด ศาลเจ้า และมัสยิด รวมทั้งการที่ไม่มีตึกสูงในชุมชน ทำให้ลมจากด้านแม่น้ำเจ้าพระยา สามารถพัดถ่ายเทอากาศในชุมชนได้เป็นอย่างดี

2. มีแหล่งท่องเที่ยวประเภทเดียวกันในบริเวณใกล้เคียง

เนื่องจากพื้นที่ของเขตคลองสานในอดีต เป็นที่พำนักอาศัยของคนหลายเชื้อชาติ ทั้ง ไทย จีน แขก ลาว จึงมีมรดกทางวัฒนธรรมประเภทศาสนสถานตั้งกระจายอยู่ตามชุมชนต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีภูมิทัศน์สวยงาม และริมถนนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่สะดวกในการเดินทางซึ่งจะมีวัด ศาลเจ้า สมาคม มัสยิด เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ

นอกจากศาสนสถานที่หลากหลายอยู่ในบริเวณพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าตากสินแล้ว ในพื้นที่ติดกันด้านแขวงคลองสาน ยังมีวัดทองนพคุณ วัดทองธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมยุคสมัยเดียวกับวัดอนงคาราม วัดพิชัยญาติการาม และ สมาคมเตกเก้ จีจินเกาะที่มีความงดงามไม่แพ้ศาลเจ้ากวนอู บ่อมบ่อมปัจจามิตร ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์อันทรงคุณค่า รวมทั้งตลาดท่าดินแดงที่มีผู้คนคึกคักไม่แพ้ตลาดท่าน้ำคลองสาน

พื้นที่ที่สำคัญอีกด้านหนึ่งที่ติดกับชุมชนทางทิศตะวันตกถัดจากถนนประชาธิปไตย คือ วัดประยูรวงศาวาส วัดกัลยาณมิตร ในเขตธนบุรี ซึ่งสามารถเดินทางเชื่อมต่อกันได้โดยสะดวก ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทเดียวกัน สามารถเรียนรู้และสร้างความต่อเนื่องในการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

3. เป็นแหล่งการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่สำคัญในฝั่งธนบุรี

จากการที่พื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าตากสินในอดีต เป็นถิ่นพำนักอาศัยของขุนนางในตระกูลขุนนาง ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” ถึง 3 ท่านนั้น ได้นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่พื้นที่มากมาย มีการสร้างวัด มัสยิด เป็นศูนย์รวมจิตใจ มีจวนข้าหลวง โรงงาน โกดังสินค้า บ้านเรือนของพ่อค้า คหบดี มากมาย และมีตลาดบ้านสมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นศูนย์กลางการค้าของฝั่งธนบุรี ซึ่งถือว่าเป็นช่วงเวลาที่ชุมชนมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด และถึงแม้ว่ากาลเวลาจะทำให้สภาพชุมชนเปลี่ยนแปลงไป แต่ยังสามารถพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในรูปของโบราณสถาน และศาสนสถาน ที่สามารถเล่าเรื่องเมื่อครั้งอดีตให้คนยุคปัจจุบันได้ศึกษาเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ส่วนหนึ่งของพื้นที่ในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าตากสินเคยเป็นที่ประทับของ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ ซึ่งภายหลังได้มีการสร้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีขึ้น และมีการถ่ายทอดชีวิตความเป็นอยู่ผ่านเรือน

จำลองขององค์สมเด็จพระเจ้า การแสดงสภาพชุมชนในครั้งนั้นภายในพิพิธภัณฑ์ และมีการอนุรักษ์ บางส่วนของกำแพงตึกในอดีตได้อย่างกลมกลืน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นแหล่งการเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ได้อย่างดีที่สุด

4. ย่านการค้าและศูนย์กลางอาหาร

แม้ว่าพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาในอดีตจะเคยเป็นแหล่งการค้าที่ยิ่งใหญ่ โดยมีตลาดบ้านสมเด็จพระเจ้า และตลาดท่าดินแดง เป็นสองตลาดใหญ่เคียงคู่ชุมชน ซึ่งต่อมาตลาดบ้านสมเด็จพระเจ้าได้ถูกไฟไหม้และรื้อถอนไป แต่ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาก็ยังมีตลาดท่าดินแดงเป็นย่านการค้าที่สำคัญอยู่คู่ชุมชนมาโดยตลอด ซึ่งนอกจากจะให้บริการคนในชุมชนแล้ว ผู้อยู่อาศัยในชุมชนใกล้เคียงรวมถึงนักท่องเที่ยวมักนิยมมาเลือกซื้อของที่มีความแตกต่างจากตลาดอื่นในบริเวณใกล้เคียง อาทิเช่น ยาหอมแผนโบราณ ขนม-อาหารไหว้เจ้า ห่านพะไล อาหารทะเลสด ๆ ขนมโปะเกียะ รวมถึงหมูสะเต๊ะที่มีชื่อเสียงซึ่งรายการทีวีมาถ่ายทำเพื่อนำไปเผยแพร่แล้วหลายรายการ เป็นต้น

นอกจากตลาดท่าดินแดงแล้ว บริเวณวงเวียนเล็กติดกับชุมชนยังมีตลาดพระเครื่อง ภูเขาไม้ที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ผู้นิยมพระเครื่อง ทุก ๆ วันจะมีผู้คนเดินไปมาเพื่อชมเลือกดูพระเครื่อง วัตถุมงคลต่าง ๆ และในตอนเย็นพื้นที่บริเวณนี้ยังเป็นแหล่งอาหารการกินชั้นยอด มีทั้งร้านบะหมี่ปูสะพานพุทธ ข้าวหมูแดงภูเขาไม้ ข้าวต้มใต้รุ่ง ผัดไทย-หอยทอด รวมถึงยังมีตลาดกลางคืนบริเวณซอยอุทัย ที่ขายอาหารมากมายหลายประเภทในราคาไม่แพง จึงทำให้พื้นที่บริเวณนี้สว่างไสว คึกคักไม่น้อยกว่าตลาดพระเครื่องในตอนกลางวัน

5. มิกิจกรรมด้านวัฒนธรรม ประเพณีที่หลากหลาย

จากความหลากหลายของศาสนสถานในพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา ทำให้เกิดกิจกรรมทางศาสนา ประเพณี ความเชื่อมากมายตลอดทั้งปี กล่าวคือ ที่วัดพิชัยญาติการาม นอกจากจะชื่นชมความงามของศิลปะและกราบไหว้พระสิทธารถในพระอุโบสถแล้ว การเข้าร่วมปฏิบัติธรรมกับแม่ชีทศพรในทุกเสาร์-อาทิตย์ก็ได้รับความสนใจจากผู้ปฏิบัติธรรมด้วยดีเสมอมา จนเรือนนอนของวัดไม่เพียงพอต่อความต้องการ และกิจกรรมการทำบุญตักบาตรเทโววันออกพรรษา ที่พระภิกษุในวัดเดินลงจากพระปรางค์ประธานมารับของใส่บาตร อันเป็นการระลึกถึงพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ในวันออกพรรษา ก็มีผู้อยู่อาศัยในชุมชนรวมถึงนักท่องเที่ยวเข้าร่วมพิธีกันอย่างมากมาย

ที่ศาลเจ้ากวนอู ในวันตรุษจีนของทุกปีจะมีผู้อยู่อาศัยในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา รวมถึงบริเวณชุมชนใกล้เคียง และนักท่องเที่ยวเข้าร่วมพิธีรับ-ส่งเจ้าตามความเชื่อของประเพณีจีน ที่ศาลเจ้ากวนอูกันแน่นขนัด จนพื้นที่จอดรถไม่เพียงพอต่อความต้องการ และศาลเจ้ายังได้มีการ

เลี้ยงข้าวต้มและเปิดให้กราบไหว้ขอพรกันทั้งตลอดคืนในช่วงเทศกาล ซึ่งปรากฏการณ์นี้เหมือนกับที่เกิดขึ้นที่มีสถิติญาติอิสลามในคืนวันฉลองพิธีเสร็จสิ้นคืออด ที่ครอบครัว ญาติ เพื่อนสายมัสยิด ตึกแดง ได้มารวมกันพร้อมหน้าพร้อมตาเพื่อพูดคุย ถวายภัตตาหารทุกซุสซิบ และทานข้าวซูโฮ ฟังบรรยายศาสนธรรมร่วมกันตลอดทั้งคืน สร้างความอบอุ่นไปจนถึงรุ่งเช้า

นอกจากนี้ ทางอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบุรียังได้มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น การจัดดอกไม้ ศิลปะกลางแจ้ง การทำผ้าบาติก และกิจกรรมรื่นเริงที่ส่งเสริมความเป็นไทยในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ รวมถึงกิจกรรมใหญ่ในงานวันรำลึกสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าสุทนต์มณี ๙๙ ปีเสด็จสวรรคต เช่น การแสดงหุ่นละครเล็ก การแข่งขันวาดรูป และอื่น ๆ ซึ่งมีนักท่องเที่ยวให้ความสนใจเข้าร่วมงานเป็นจำนวนมาก

4.7 ปัญหาและอุปสรรคการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา

ถึงแม้ว่าชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาจะมีโอกาสในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมตามที่กล่าวมาข้างต้น แต่ยังมีปัญหาที่ต้องแก้ไขโดยความร่วมมือจากภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องร่วมกับชุมชน ตามลักษณะดังนี้

1. งบประมาณในการพัฒนาการท่องเที่ยวยังไม่เพียงพอ

จากยุทธศาสตร์การพัฒนาศูนย์กลางของเขตคลองสาน พ.ศ.2550 ที่มีวิสัยทัศน์ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้น ทำให้มีงบประมาณมาลงทุนในการพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับหนึ่ง แต่พบว่าเป็นการพัฒนากระจายไปทั่วทั้งเขต ไม่ได้นำมาสร้างความโดดเด่นของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของเขต ประกอบกับงบประมาณของหน่วยราชการจะมีความล่าช้า มีขั้นตอนที่ยุ่งยาก และที่สำคัญ คือ ไม่เพียงพอต่อการพัฒนาพื้นที่เพื่อให้เห็นผลได้อย่างชัดเจน

ปัจจุบันเขตคลองสานได้มีโครงการพัฒนาภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาหลายโครงการ แต่ทำได้เพียง 1 ปี 1 โครงการ และเป็นโครงการเล็ก ๆ ที่ไม่เห็นผลเป็นรูปธรรมเท่าใดนัก ซึ่งมีสาเหตุมาจากงบประมาณที่ได้รับยังไม่เพียงพอต่อความต้องการการพัฒนาการท่องเที่ยว วิธีการแก้ปัญหาของคนในชุมชน คือ การพัฒนาวัด ศาลเจ้า มัสยิดแบบต่างคนต่างทำ โดยมีผู้จัดการและกรรมการของศาสนสถานในพื้นที่เป็นผู้หางบประมาณจากหน่วยงานกันเอง รวมทั้งได้งบประมาณสนับสนุนจากสมาชิกสภาเขตที่ดูแลพื้นที่ชุมชนแบ่งมาให้บ้าง

2. ขาดการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

จากสภาพพื้นที่ชุมชนด้านรอบนอกที่มีวัดพิชัยญาติการาม วัดอนงคาราม ศาลเจ้ากวนอู ศาลเจ้าช้านเก็ง รวมทั้งตลาดท่าดินแดงตั้งอยู่ ถือว่าเป็นโอกาสที่ดีในการแนะนำพื้นที่ท่องเที่ยว

ด้านรอบนอกไปแล้วในระดับหนึ่ง แต่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังไม่ทราบว่าสามารถเดินเท้าท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อเยี่ยมชมอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ มัสยิดเซฟี ชุมประตู่แขก และอื่น ๆ ในพื้นที่ได้อีก

และจากการที่เขตคลองสานได้มีการประชาสัมพันธ์พื้นที่ท่องเที่ยวไปบ้างแล้วเป็นครั้งคราว โดยมีศูนย์กลางการท่องเที่ยวอยู่ที่อุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชชนนีเป็นหลัก แต่ยังมีประเด็นปัญหว่านักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวที่อุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ เสร็จแล้วไม่รู้ว่าสามารถเดินเที่ยวที่ใดได้อีก หรือบางครั้งการเดินทางเข้าสู่อุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ ก็เป็นไปโดยลำบาก เพราะ ป้ายบอกทางไม่ชัดเจน และทางเข้าสู่อุทยานฯ ยังเป็นซอยแคบไม่สะดวกในการนำยานพาหนะเข้ามา

การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จะเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่มีหน่วยงานกลางรับผิดชอบสร้างช่องทางการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลายและต่อเนื่อง เมื่อมีกิจกรรมใหญ่เกิดขึ้นในศาสนสถาน หรืออุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ จึงจะมีการประชาสัมพันธ์ให้ได้ทราบกันเป็นครั้ง ๆ ไป ซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวมุ่งหวังแต่เพียงเข้าร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวเท่านั้น

3. ขาดการบริการด้านการท่องเที่ยวและการรักษาความปลอดภัยในบางจุดของพื้นที่

ปัจจุบันการใช้พื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาเป็นลักษณะพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยและการทำธุรกิจ โดยมีศาสนสถาน สวนสาธารณะ ตลาดเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมของประชาชนในชุมชน จึงยังไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยวมากนัก มีเพียงป้ายสื่อความหมายของแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งเท่านั้น แต่การบริการการท่องเที่ยวด้านอื่น ๆ เช่น ป้ายบอกทางหรือแผนที่แหล่งท่องเที่ยว แผนที่แนะนำสถานที่ สถานที่จอดรถ ตู้ATM การต้อนรับของชาวบ้าน เป็นต้น ยังไม่มีเพื่อรองรับการท่องเที่ยว

และเนื่องจากยังมีพื้นที่ว่างบางจุดด้านติดริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่เป็นที่ดินของเอกชนมีสภาพเป็นต้นไม้และวัชพืชขึ้นรก รวมทั้งยังเป็นที่เก็บของไม้ใช้แล้ว และเป็นที่อยู่อาศัยของพวกมีอาชญากรรมของเก่า ซึ่งนอกจากทำให้ภูมิทัศน์ดูไม่ดีแล้ว ยังไม่ปลอดภัยในการเดินทางสัญจรไป-มาด้วย โดยเฉพาะด้านหลังศาลเจ้ากวนอูและอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ ที่เริ่มมีนักท่องเที่ยวที่ขึ้นเรือตรงท่าเรือศาลเจ้า และเดินเท้าเข้าสู่ชุมชนต้องผ่านพื้นที่ว่างที่มีสภาพรกไปด้วยต้นไม้อายุ และสิ่งของเก่า รวมทั้งเพิงไม้พักอาศัยของผู้ค้าของเก่า ซึ่งอาจจะเป็นที่ลักตา เป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินได้

4. พื้นที่รอบบริเวณแหล่งท่องเที่ยวบางจุดไม่เอื้ออำนวยต่อความสะดวกในการท่องเที่ยว

เนื่องจากชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาเป็นลักษณะที่อยู่อาศัยแบบชุมชนเมืองเป็นหลัก บางช่วงของพื้นที่จึงมีอาคารที่อยู่อาศัยหนาแน่นและไม่เป็นระเบียบ ส่งผลให้พื้นที่ทางเดินเท้าลดน้อยลง แหล่งท่องเที่ยวบางจุดไม่สามารถสังเกตเห็นได้โดยพบได้ตรงบริเวณมัสยิดกุฎิลอิสลาม ที่เมื่อเดินจากซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 1 จนสุดซอยแล้วต้องเดินเข้าซอยเล็ก ๆ ที่เดินได้เพียงสวนกันเท่านั้น จึงจะเจอ มัสยิดซึ่งมีอาคารเก่าที่รกรากอนุรักษ์ชนาบ้างอยู่

มัสยิดเซฟี ถ้าพิจารณาในเรื่องของสถาปัตยกรรมและความสำคัญของมัสยิดแล้วจะพบว่า เป็นมัสยิดที่สวยงามหลังหนึ่ง มีคุณค่าเหมาะกับการเรียนรู้ แต่การจะเดินเข้าถึงได้เป็นไปได้ลำบาก เพราะบริเวณด้านหน้ามัสยิดเป็นหมู่อาคารเก่าและที่เพียงชอกที่แทรกอยู่ระหว่างอาคารที่เชื่อมกันเป็นทางเดินเท้าเข้าสู่มัสยิด บริเวณช่วงนี้ไม่มีไฟส่องสว่าง รวมทั้งไม่ค่อยมีคนสัญจรไปมา หรือการจะเข้าจากด้านหลังซึ่งติดกับพื้นที่ว่างเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาได้ ก็เป็นไปได้โดยลำบาก เพราะต้องเดินผ่านต้นไม้ที่รก ไม่ปลอดภัย แล้วเมื่อก้าวเท้าผ่านประตูมัสยิดแล้วจะเห็นว่าพื้นที่รอบ ๆ ยังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ต้นไม้ปกคลุมรุงรัง อีกทั้งตัวอาคารมัสยิดยังมีการวางของเกะกะ ไม่มีการจัดการที่ดี

บริเวณอาคารร้านค้าตลอดแนวถนนสมเด็จพระเจ้าพระยาด้านหน้าของวัดพิชัยญาติการาม เป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่บดบังทัศนียภาพของวัด ทำให้วัดยังไม่สามารถสร้างความโดดเด่นเพื่อให้เป็นที่รู้จักได้มากนัก ทั้ง ๆ ที่ในกรุงเทพฯ มีเพียง 2 วัดเท่านั้น ที่มีพระปรางค์ คือ วัดอรุณราชวราราม และวัดพิชัยญาติการาม ซึ่งมีพระปรางค์ถึง 3 ยอด ทางสำนักงานเขตคลองสานและเจ้าของที่ดินเคยมีโครงการจะรื้อถอนอาคารร้านค้าเหล่านี้ และปรับพื้นที่ จัดภูมิทัศน์ด้านหน้าวัดใหม่ แต่ก็ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากผู้อยู่อาศัยไม่ยินยอม จึงทำให้วัดซึ่งเป็นเสมือนประตูสู่เขตคลองสาน ไม่สามารถต้อนรับนักท่องเที่ยวได้อย่างที่ควรจะเป็น

การที่ศาลเจ้าชำในแกมีพื้นที่ติดกับตลาดท่าดินแดงซึ่งเป็นย่านการค้าที่สำคัญ มีผู้คนจับจ่ายซื้อหาสินค้ามากมาย บ่อย ๆ ครั้งที่พื้นที่ด้านหน้าศาลเจ้าจึงมักจะมีร้านค้ามาตั้งวางขายสินค้า ทำให้กีดขวางการเดินเข้า-ออก ศาลเจ้า รวมทั้งบดบังบริเวณศาลเจ้าบางส่วนอีกทั้งยังเป็นภูมิทัศน์ที่ไม่สวยงามด้วย

4.8 การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม ในชุมชนแขวงสมเด็จพระยา

จากประวัติศาสตร์พื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระยาที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน ผ่านช่วงเวลาที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ รวมทั้งยังเป็นพื้นที่ย่านการค้าที่สำคัญที่สุดของฝั่งธนบุรี ที่ผู้คนหลากหลายสัญชาติ ต่างวัฒนธรรมสามารถอาศัยพื้นที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขโดยมีศาสนสถานเป็นศูนย์รวมจิตใจ มีศิลปะสถาปัตยกรรมบนบ้านเรือนช่วยถ่ายทอดเรื่องราวประเพณี รูปแบบความนิยมในยุคหนึ่ง สิ่งเหล่านี้ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าต่อการเรียนรู้ และอนุรักษ์ไว้ด้วยวิธีการบริหารจัดการที่ดี การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมเป็นรูปแบบหนึ่งในการช่วยอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้โดยการส่งเสริมให้ภาครัฐซึ่งดูแลและกำกับนโยบายเป็นหลักเปิดโอกาสให้ชุมชนเจ้าของพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งในพื้นที่แขวงสมเด็จพระยาก็ได้อยู่ภายใต้ของกรอบวิสัยทัศน์ของเขตคลองสานที่ว่า เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ชุมชนเข้มแข็ง และมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในช่วงเวลาที่ผ่านมา เพื่อนำมาวิเคราะห์และวางรากฐานในการกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อไปได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และวางแผนกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชน

จากการที่พื้นที่ของชุมชนแขวงสมเด็จพระยามีแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์หลายแห่ง ภาครัฐโดยสำนักงานเขตคลองสานจึงเล็งเห็นว่าเป็นโอกาสอันดีในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนเพื่อแนะนำนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยว ซึ่งจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน สำนักงานเขตคลองสาน ทำให้ได้ข้อมูลว่าในพื้นที่เขตคลองสานทั้งหมด แขวงสมเด็จพระยาถือเป็นพื้นที่ที่สำคัญแห่งหนึ่งในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งทางด้านกายภาพและกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน ที่ผ่านมามีการเสนอโครงการเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ของเขตคลองสานหลายโครงการทั้งได้รับการอนุมัติแล้ว รอดำเนินการและ โครงการที่รอการอนุมัติอยู่ ซึ่งคุณสมชาย เต็มไพบุลย์กุล สมาชิกสภาเขตคลองสาน ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ปัจจุบันทางเจ้าหน้าที่ของสำนักงานเขตคลองสาน ประธานชุมชน และสมาชิกสภาเขตคลองสาน มีการประชุมด้วยกันทุกเดือน โดยจะนำเอาความต้องการของชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ ผ่านประธานชุมชนและสมาชิกสภาเขตคลองสานเข้าร่วมวางแผนและหารือกับภาครัฐโดยเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนก็เป็นเรื่องหนึ่งที่ได้นำเข้าประชุมร่วมกัน และในอดีตช่วงยุคครองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครท่านหนึ่ง ได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นอย่างมาก มีการจัดทำป้ายแผนที่แหล่งท่องเที่ยวริมถนนสมเด็จพระยา

ป้ายสื่อความหมายหน้าจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ พัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวบริเวณตลาดบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งทำให้มีความตื่นตัวในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมาก แต่เมื่อท่านรองผู้ว่าฯ ท่านนั้นได้ลาออกไปแล้ว ก็ไม่ได้มีการพัฒนาต่อเนื่องมาแต่อย่างใด ในส่วนของชุมชนเอง จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนท่านหนึ่งที่เป็นหนึ่งในคณะกรรมการของชุมชน ทำให้ได้ทราบว่าในชุมชนมีผู้สูงอายุอาศัยเป็นจำนวนมากจนมีชมรมผู้สูงอายุสวนสมเด็จพระเจ้าเป็นที่พบปะสังสรรค์ และหลาย ๆ ครั้งข้อมูลหรือโครงการ กิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนก็มีที่มา และการตัดสินใจในดำเนินการอย่างไม่เป็นทางการจากการพบปะกันที่นี้ ซึ่งหลายกิจกรรมได้ถูกนำไปแก้ไข ปรับปรุง พัฒนาเพื่อให้เหมาะสมกับชุมชนมากที่สุด และจากการที่คณะกรรมการชุมชนขอเช่าสนามกีฬา-สะพานยาวมาจากกลุ่มรักชุมชนซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาชุมชนมาโดยตลอด และได้จัดกิจกรรมดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชนเสมอมา รวมทั้งปัจจุบันได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนบรรจุในแผนพัฒนาชุมชน และจัดงบประมาณในการดำเนินการหลายโครงการ นับเป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนที่สำคัญ และช่วยกำหนดทิศทางการพัฒนาอย่างมีระบบเพื่อสร้างประโยชน์ให้ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ

หน่วยงานภาครัฐที่สำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาองค์หนึ่ง คือ กองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ซึ่งรับผิดชอบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งส่งเสริม สนับสนุน กิจกรรมการท่องเที่ยว ตามนโยบายของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร จากการสัมภาษณ์คุณระพีพัฒน์ เกษโกศล นักพัฒนาการท่องเที่ยว ทำให้ได้ทราบว่า ภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนไปแล้วและยังต่อเนื่องอยู่ในปัจจุบันหลายโครงการ ดังนี้

1. โครงการจักรยานแรลลี่ปี 2542 ร่วมกับกลุ่มโรตารี มีจุดเริ่มต้นที่บริเวณอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชชนนี
2. จัดกิจกรรมร่วมกับชมรมจักรยาน ส่งเสริมบทบาทท้องถิ่นในการเล่าเรื่องของชุมชน
3. จัดฝึกอบรมพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นทั้ง 50 เขตในกรุงเทพมหานคร จำนวน 3 วัน โดยมีแกนนำของเขตคลองสานเข้าร่วมเมื่อปี 2548
4. ร่วมกับโรงเรียนศึกษานารี ซึ่งเป็นโรงเรียนใกล้เคียงชุมชน จัดอบรมหลักสูตร “เรียนรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับอุทยานสมเด็จเจ้าฯ”
5. จัดวางเครือข่ายศิลปวัฒนธรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยหาบุคคลในท้องถิ่นที่มีความรู้ ความสนใจในเรื่องศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นตนเอง เพื่อมาเป็นเครือข่ายทำกิจกรรม

ร่วมกับกองการท่องเที่ยว และองค์กรด้านการท่องเที่ยว ซึ่งบริเวณชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยานี้สามารถมีบุคลากรที่เป็นเครือข่ายได้ถึง 3 คน

6. จัดอบรมอาสาสมัครงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นรุ่นแรกเมื่อปี 2548 ซึ่งอาสาสมัครเขตคลองสานเป็น 1 ใน 7 องค์กรที่เข้าร่วมในครั้งนั้น

7. ร่วมกับเขตคลองสานจัดเทศกาลแนะนำการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยกองการท่องเที่ยวเป็นผู้จัดงบประมาณให้ ซึ่งเขตคลองสานเป็น 1 ใน 5 เขตที่จัดการการเรียนรู้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

8. ร่วมกับวัดพิชัยญาติการาม จัดการแนะนำท่องเที่ยวให้กับนักเรียนในพื้นที่ใกล้เคียง และจากการบอกเล่าของคุณระพีพัฒน์ เกษโกศล ยังทราบด้วยว่า บริเวณพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยานี้นับเป็นย่านหนึ่งในกรุงเทพมหานครที่มีโครงการในอนาคตที่จะดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง โดยจะต้องมีการลงพื้นที่ศึกษาและเตรียมความพร้อมของชุมชนก่อน แล้วจึงจะวางแผนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมต่อไป

ในส่วนของสำนักงานเขตคลองสานที่ดูแลพื้นที่แขวงสมเด็จเจ้าพระยาเป็นหลักก็ได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชน โดยคุณปิยธิดา อุทโยภาส นักพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นผู้หนึ่งในการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้เล่าถึงกิจกรรมที่ได้ดำเนินการไปแล้วและยังคงจัดต่อเนื่องมา ดังนี้

1. ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางน้ำและเดินเท้าท่องเที่ยวภายในพื้นที่เขตคลองสาน จากหน้าสำนักงานเขตคลองสานไปถึงหน้าศาลเจ้ากวนอู สลับกับเดินเท้าเที่ยววัด สิ้นสุดที่บริเวณวงเวียนเล็กจำลอง ซึ่งได้รับเงินงบประมาณอุดหนุนจากรัฐบาลจัดท่องเที่ยวปีละ 1 ครั้ง

2. การประสานงานกับรายการโทรทัศน์ และสื่อ ในการพาลงพื้นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในเขตคลองสาน

3. โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณศาลเจ้ากวนอู อยู่ระหว่างรอการอนุมัติดำเนินงาน

4. โครงการจัดทำทางเดินเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณต่อจากชุมชนข้างนาไปหลังอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ อนุมัติงบประมาณแล้ว รอดำเนินการต่อไป

5. การส่งเสริมการท่องเที่ยวจักรยานตามเส้นทางเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพประกอบ 52

แสดงกิจกรรมการท่องเที่ยวเส้นทางจักรยาน
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 ธันวาคม 255

ภาพประกอบ 53

แสดงกิจกรรมการเดินเท้าท่องเที่ยวคลองสาน
ที่มา: ผู้วิจัยบันทึกเมื่อ 10 ธันวาคม 2550

นอกจากกิจกรรมภาครัฐที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงแล้ว ในส่วนของชุมชนก็ได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนและมีส่วนร่วมในเส้นทางท่องเที่ยวโดยเห็นได้จากการที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการเดินเท้าท่องเที่ยวในเขตคลองสานเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2550 พบว่ามีนักท่องเที่ยวหลายท่านที่เพิ่งเดินทางมาในบริเวณพื้นที่ชุมชนเป็นครั้งแรก และสอบถามทางไปอุทยานเฉลิมพระเกียรติซึ่งเป็นจุดนัดพบกับชาวบ้านในชุมชน ก็ได้รับความร่วมมือแนะนำเส้นทางเดินจากชาวบ้านเป็นอย่างดี รวมทั้งเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมการเดินเท้าแล้วมีนักท่องเที่ยวที่ยังสนใจแหล่งท่องเที่ยวอื่นที่อยู่ในชุมชน ซึ่งชาวบ้านได้แนะนำให้ไปกราบไหว้องค์เจ้าพ่อทวนอู องค์เจ้าพ่อเสือ ศาลเจ้าข้าไฉแก้ง เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตอีกด้วย และจากอีกหนึ่งกิจกรรมที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมในงานวันรำลึกสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 21 ตุลาคม 2550 ที่อุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบรมราชชนนี ได้มีชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมกับอุทยานฯ ในการร่วมออกร้านขายของที่ระลึก อาหารให้นักท่องเที่ยว และร่วมลงแรงในการจัดการเรื่องการเดินรถ ที่จอดรถให้ผู้เข้าร่วมงานได้รับความสะดวก ซึ่งเมื่อผู้วิจัยได้สอบถามความคิดเห็นของผู้อยู่อาศัยในชุมชนหลาย ๆ ท่านเกี่ยวกับการจัดงานในครั้งนี้ ก็ได้รับคำตอบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนมีความภาคภูมิใจในการจัดกิจกรรมรำลึกถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวให้ได้รับความประทับใจกลับไป

นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการวัดอนงคาราม และคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อเสือ ทำให้ทราบว่าทางศาสนสถานแต่ละที่ในชุมชน จะมีกรรมการส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนเข้ามาร่วมประชุม ดำเนินงานจัดกิจกรรมทางศาสนา และงานประจำปี ซึ่งชาวบ้านในชุมชนจะร่วมกันจัดหางบประมาณทั้งจากภาคเอกชนหรือส่วนตัว มาดูแล ทำนุบำรุงศาสนสถาน และเมื่อถึงคราว

ต้องลงแรงในการจัดงานประเพณี หรือซ่อมแซมอาคารสถานที่ในศาสนสถาน ชาวบ้านจะชักชวนกันมาช่วยทำ โดยไม่คิดค่าแรง และมีการดำเนินการที่รวดเร็วจนทำให้สามารถใช้งานพื้นที่ได้เหมือนเดิม ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงว่าชาวบ้านได้เข้าร่วมเป็นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมโดยพื้นฐานอยู่แล้ว และสามารถนำไปพัฒนารูปแบบเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ดียิ่งขึ้นต่อไปได้

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

จากการที่พื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ อันทำให้ภาครัฐเข้ามาจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพบางจุดของชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว รวมทั้งส่งเสริมบุคคลในท้องถิ่นให้เป็นเครือข่ายบุคลากรการท่องเที่ยวร่วมกับหน่วยงานภาครัฐนั้น ทำให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาดังกล่าว โดยคุณสุรพันธ์ ธีรธาดา อดีตประธานชุมชนสวนสมเด็จย่า ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า จากการพัฒนาพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นทางเดินเลียบบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนมีความสะดวกในการเดินทางมากขึ้น เป็นการเพิ่มเส้นทางสัญจรในชุมชนจากตลาดท่าดินแดงซึ่งเป็นแหล่งการค้าหลักของคนในชุมชนมายังบริเวณบ้านเรือนอยู่อาศัย หรือการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวมาในเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชน ทำให้ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขาย สามารถขายสินค้า อาหาร เครื่องดื่มได้มากขึ้น ซึ่งชาวบ้านที่ขายอาหารบริเวณใกล้ฝั่งพระเครื่องวงเวียนเล็กผู้หนึ่งได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ จะมีผู้สนใจพระเครื่องเข้ามาบริเวณตลาดพระเครื่องจำนวนมาก ทำให้ร้านอาหารของชาวบ้านสามารถขายอาหารและเครื่องดื่มได้มากกว่าวันธรรมดาถึง 2 เท่า สร้างรายได้ให้กับพ่อค้า แม่ค้าเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้จากการที่อุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ ได้จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมพระราชดำริขององค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “เวลาเป็นของมีค่า” มีอบรมฝึกสอนการจัดดอกไม้ การทำผ้าบาติก การทำขนมไทย เครื่องดื่ม ให้กับนักท่องเที่ยวผู้สนใจนั้น ได้สร้างผลประโยชน์ทางอ้อมให้กับคนในชุมชนได้มีโอกาสเข้าเรียนตามหลักสูตรดังกล่าวตลอดทั้งปี และสามารถพัฒนาไปประกอบอาชีพสร้างรายได้ต่อไปได้

ในส่วนของภาครัฐนั้นแม้จะไม่ได้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงในรูปของตัวเงิน แต่การพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนช่วงที่ผ่านมาทำให้สามารถสร้างเครือข่ายบุคลากรท่องเที่ยวของท้องถิ่นในการเข้าร่วมกิจกรรมร่วมกับภาครัฐ เป็นวิทยากรในการเล่าเรื่องการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชนหรือพื้นที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ ในกรุงเทพมหานครได้ และการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยายังช่วยประชาสัมพันธ์เขตคลองสานให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปด้วย ดังที่ผู้วิจัยได้สอบถามนักท่องเที่ยวหลายท่านที่ได้เดินทางมาท่องเที่ยวในอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ พบว่ามีความประทับใจในชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้ผ่านการเล่าเรื่องในพิพิธภัณฑ์ของอุทยานฯ และมี

ความสนใจที่จะเดินทางไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวอื่นในเขตคลองสาน เพื่อตามหาของดีที่เขตคลองสานอีกด้วย นอกจากนี้จากการที่ศาลเจ้ากวนอูได้รับรางวัลการบริหารศาลเจ้าดีเด่นปี 2551 ในเขตกรุงเทพมหานครยังทำให้เขตคลองสานเป็นที่รู้จักมากขึ้น และนำไปประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในชุมชนให้นักท่องเที่ยวสนใจเข้ามาในพื้นที่เพิ่มขึ้นได้เป็นอย่างดี

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ด้วยรูปแบบการบริหารงานของภาครัฐที่มีขั้นตอนการทำงานที่เป็นระเบียบ การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนจึงมีการประเมินผล ติดตามตรวจสอบเพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข ตามระเบียบการบริหารราชการ โดยเห็นได้จากการจัดเส้นทางท่องเที่ยวในเขตคลองสานแต่ละปี จะแตกต่างกันไป อันเนื่องมาจากการประเมินผลจากนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมต้องการความหลากหลาย เรียนรู้เรื่องราวที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้รูปแบบการประเมินผลที่สำคัญ คือ การเข้าร่วมประชุมระหว่างฝ่ายพัฒนาชุมชน สมาชิกสภาเขตคลองสานซึ่งเป็นคนในพื้นที่ชุมชน แขวงสมเด็จเจ้าพระยาหลายท่าน และประธานชุมชน ซึ่งสมาชิกสภาเขตคลองสานท่านหนึ่งได้เล่าให้ทราบว่า การประชุมร่วมกันจะมีเดือนละหนึ่งครั้ง สมาชิกสภาเขตคลองสานและประธานชุมชน ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดกับชาวบ้านมากที่สุด จะนำเรื่องที่ชาวบ้านร่วมกันตรวจสอบโครงการที่จัดทำขึ้นในชุมชนว่ามีความก้าวหน้าเพียงใด มีผลกระทบต่อผู้อาศัยในชุมชนหรือไม่ และต้องการสิ่งสนับสนุนเพิ่มเติมหรือไม่เข้าร่วมประชุมด้วย ถือเป็นตัวแทนภาคชุมชนในการติดตามตรวจสอบและประเมินผลร่วมกับภาครัฐ

และจากการที่ในชุมชนมีผู้อาวุโสที่อาศัยในชุมชนมานาน และส่วนใหญ่เป็นผู้อาวุโสที่ไม่ได้ทำงานแล้ว จึงถือเป็นกำลังสำคัญในการติดตามตรวจสอบโครงการต่าง ๆ ในชุมชน ดังเช่นการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสท่านหนึ่ง ที่กล่าวว่าเนื่องจากอาศัยในชุมชนมานาน มีความรักในชุมชนทุกวันนี้เมื่อมีการดำเนินกิจกรรม หรือการก่อสร้างใด ๆ ในชุมชน ท่านจะคอยติดตามผลที่เกิดขึ้น และนำไปบอกกล่าวกันในกลุ่มผู้อาวุโส หรือกรรมการของชุมชนเพื่อให้ได้รับทราบข้อมูล และจากการที่พื้นที่ชุมชนเป็นที่ตั้งของศาสนสถานหลายแห่ง ชาวบ้านมีความศรัทธาทั้งวัด ศาลเจ้าและมัสยิด ซึ่งมีผู้อยู่อาศัยในชุมชนเข้าร่วมเป็นกรรมการศาสนสถาน นอกจากบทบาทในด้านการพัฒนาแล้ว ยังร่วมกันสอดส่อง ดูแลและติดตามผลจากการพัฒนานั้นด้วย ซึ่งนับเป็นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลขั้นแรกของคนในชุมชน

4.9 แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา โดยการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชน

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา ทำให้ทราบถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ด้าน ทั้งด้านการตัดสินใจ ด้านปฏิบัติการ ด้านผลประโยชน์ และด้านการประเมินผล ซึ่งสามารถนำผลการศึกษาไปใช้ในการเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาได้ดังนี้

1. การส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นให้กับผู้อยู่อาศัยในชุมชน ถือเป็นขั้นตอนแรกและสำคัญในการเป็นเจ้าบ้านที่ดีเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว กระบวนการสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นจะต้องเริ่มต้นจากเยาวชนซึ่งอยู่ในวัยเริ่มต้นเรียนรู้เป็นพื้นฐานสำคัญ โดยอาศัยภาครัฐและชุมชนร่วมกันส่งเสริม ดังนี้

ภาครัฐ ควรส่งเสริมและกระตุ้นให้สถานศึกษาทั้งในชุมชน และบริเวณใกล้เคียง บรรจุหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่นของตนทั้งในห้องเรียนและภาคสนาม โดยมีการติดตามและเข้าถึงความสำคัญในการเรียนรู้ท้องถิ่นอยู่เสมอ ซึ่งเป็นการสร้างมโนทัศน์น้อยให้เกิดขึ้นในชุมชนโดยอัตโนมัติ และภาครัฐควรต่อยอดด้วยการจัดอบรมมโนทัศน์น้อยของชุมชนเพื่อบอกกล่าวเรื่องราวอันน่าภาคภูมิใจของชุมชนตนได้เป็นอย่างดี

และเนื่องจากพื้นที่ของชุมชนเป็นที่ตั้งของห้องสมุดวัดดอนงคารามซึ่งอยู่ในความดูแลของสำนักงานเขตคลองสาน จึงควรจัดวางหนังสือที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชุมชนและอยู่ในมุมหนังสือแนะนำที่ควรอ่าน รวมทั้งจัดบอร์ดประชาสัมพันธ์เทศกาล งานประเพณีของชุมชนไว้ตลอดเวลา

ชุมชน ทั้งในระดับผู้นำชุมชน และผู้อยู่อาศัยในชุมชนสามารถติดตามข้อมูลข่าวสารของชุมชนผ่านบอร์ดประชาสัมพันธ์ และหอกระจายข่าวสาร และจัดให้มีการเปิดสารคดีที่เกี่ยวกับชุมชนให้ประชาชนได้ฟังสัปดาห์ละ 1 ครั้งเป็นอย่างน้อย จัดให้มีนิทรรศการเล่าเรื่องชุมชนผ่านตัวหนังสือไว้ที่บอร์ดประชาสัมพันธ์ รวมทั้งจัดกิจกรรมรณรงค์การรักและพัฒนาท้องถิ่นอยู่เสมอ เพื่อช่วยสร้างจิตสำนึกอย่างต่อเนื่อง อันเป็นรากฐานที่ดีในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชน

2. หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

เมื่อพิจารณาจากนโยบายการบริหารระดับประเทศจนมาถึงระดับเขต อำเภอ จะพบว่า การบริหารสมัยใหม่จะเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาให้มากที่สุด แต่การจะ

ปฏิบัติการให้เป็นไปตามนโยบายได้สำเร็จย่อมต้องอาศัยภาครัฐในการชี้แจง ประชาสัมพันธ์และเตรียมความพร้อมให้ชุมชนอย่างเป็นระบบและชัดเจนที่สุด

ในสำนักงานเขตคลองสาน หน่วยงานที่ดูแลชุมชนโดยตรง คือ ฝ่ายพัฒนาชุมชน ซึ่งหน้าที่ส่วนหนึ่งเป็นการปฏิบัติงานการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามนโยบายของเขต ถือเป็นหน่วยงานที่สำคัญ มีความใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด โดยที่ผ่านมาจะมีประธานชุมชนและกรรมการชุมชน รวมทั้งนักการเมืองท้องถิ่น คือ สมาชิกสภาเขตคลองสาน เข้าร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง ซึ่งทุกฝ่ายก็พร้อมใจที่จะร่วมกันพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม แต่ติดปัญหาเรื่องงบประมาณที่มีจำกัด และความล่าช้าของงบประมาณ

แต่การประชุมดังกล่าวข้างต้น เป็นการประชุมตามระเบียบการปฏิบัติราชการ โดยที่ประชาชนในชุมชนไม่ได้รับรู้ผลการประชุมหรือเสนอเรื่องเข้าประชุมแต่อย่างใด ซึ่งทำให้ประชาชนที่เป็นเจ้าของพื้นที่ชุมชนยังไม่ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมกับการบริหาร จัดการการท่องเที่ยวโดยตรง ทั้ง ๆ ที่ยังมีบุคคลที่มีความสนใจและมีความสามารถที่จะเข้ามาพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนของตนได้

การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมนั้น ต้องจัดให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ อันได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การวางแผน การดำเนินการ การติดตามตรวจสอบ และประเมินผล โดยอาจจะเริ่มต้นด้วยการจัดกิจกรรมอบรมแกนนำในท้องถิ่น และเครือข่ายบุคลากรการท่องเที่ยว เพื่อช่วยแนะนำและเตรียมความพร้อมให้กับประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมต่อไป

3. พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและพื้นที่โดยรอบในชุมชนให้มีคุณค่าเหมาะสมต่อการเรียนรู้

ความหลากหลายของกลุ่มศาสนสถานถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักของชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งที่ผ่านมามีการบูรณะวัด ศาลเจ้า มัสยิด ไปแล้วหลายครั้ง แต่ถ้าจะเปิดให้บริการนักท่องเที่ยวได้เป็นจำนวนมากต้องอาศัยความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและพื้นที่รอบชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งจากทางภาครัฐและชุมชนดังนี้

ภาครัฐ จากการจัดงบประมาณในการพัฒนา ดูแล บำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการนำงบประมาณมาพัฒนาการเดินทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว ทั้งถนนสาธารณะของชุมชน จัดเก็บสายไฟฟ้าให้เป็นระเบียบ ปรับปรุงพื้นที่อาคารที่อยู่อาศัยด้านหน้าแหล่งท่องเที่ยวบางจุดที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึง รวมทั้งปรับปรุงอาคารอนุรักษ์หลายแห่งในชุมชน

เช่น อาคารเสมียนอาลี อาคารโรงเกลือแหลมทอง กุฏิเก่าในวัดอนงคาราม เป็นต้น ซึ่งสามารถบอกกล่าวเรื่องราว ศิลปะ สถาปัตยกรรม ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้เพิ่มเติม อันจะช่วยส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวหลักอื่น ๆ ในชุมชน

ชุมชน เนื่องจากกรรมการศาสนสถานในชุมชนส่วนใหญ่เป็นประชาชนที่อาศัยในพื้นที่รูปแบบการพัฒนา บำรุงรักษาศาสนสถานในปัจจุบันเป็นไปในลักษณะที่ต่างคนต่างทำ โดยหารายได้เพื่อนำมาจัดการกันเอง ถ้ารัฐได้จัดงบประมาณมาให้ชุมชนจะช่วยทำให้แหล่งท่องเที่ยวมีความสวยงาม สร้างความภาคภูมิใจให้กับผู้อยู่อาศัยในชุมชน และประชาชนพร้อมที่จะช่วยดูแลทรัพยากรท่องเที่ยวให้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ในบริเวณรอบ ๆ แหล่งท่องเที่ยวที่ยังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย หรือเป็นอุปสรรคต่อการเดินทางเข้าถึง ถ้าได้สร้างความเข้าใจ ชี้ให้เห็นถึงผลดีของการปรับปรุง รวมทั้งขอความร่วมมือในการแก้ไขบางจุด ประชาชนย่อมสนับสนุนให้ดำเนินการซึ่งสุดท้ายแล้วการท่องเที่ยวจะสามารถสร้างผลประโยชน์ให้กับชุมชนมากที่สุด

4. ส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาให้ชัดเจน

เส้นทางท่องเที่ยวเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการสร้างแรงจูงใจต่อนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม ซึ่งจะได้เรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ และร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีคุณค่าให้คงอยู่ต่อไป ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมดังนี้

เส้นทางแบบที่ 1 วัดคู่สร้าง-อุทยานสมเด็จพระเจ้า-หลากหลายวัฒนธรรม-ชวนชิมของอร่อย

เป็นเส้นทางเรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ในอดีตของชุมชนผ่านศาสนสถาน และอาคารบ้านเรือน โดยมีบริการจุดจอดรถส่วนตัว 2 จุด หรือ ใช้บริการรถประจำทางสาธารณะที่ผ่านหน้าชุมชนบริเวณถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา แล้วเริ่มต้นเข้าสู่ชุมชนได้โดยการเดินเท้าท่องเที่ยว

เริ่มเข้าชมพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเขตคลองสานภายในวัดอนงคาราม เรียนรู้ประวัติความเป็นมาของเขตคลองสานและชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา(20 นาที) - แล้วกราบพระประธานในพระอุโบสถวัดอนงคาราม ชมกุฏิที่มีสถาปัตยกรรมสมัยนิยมในอดีต ชมเรือนแถวชั้นเดียวหลังคากระเบื้องว่าวอายุกว่า 100 ปีที่ปากซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 1(20 นาที) - ข้ามถนนสมเด็จพระเจ้าพระยาไปวัดพิชัยญาติการาม กราบพระปรารค์ 3 ยอด ไหว้พระสมปรารถนา ชมการออกแบบวัดที่มีทัศนียภาพงดงาม อาคารสุขุมาลัย กุฏิทรงชัยที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน(30 นาที) - ข้ามถนนกลับมาเยี่ยมชมตลาดพระเครื่องวงเวียนเล็ก (15 นาที) - เดินเท้าเข้าซอยอุทัย แวะกราบไหว้องค์เจ้าพ่อเสือที่คุ้มครองคนในชุมชนมายาวนาน(15 นาที) -เข้าชมมัสยิดกุฎิดิลอิสลามริมน้ำ อาคารสมัยนิยมของเสมียนอาลี ต้นตระกูลนานา(15 นาที) - ศาลเจ้ากวนอู อายุกว่า 100 ปี ที่ได้รับรางวัลการบริหารจัดการศาลเจ้าดีเด่นปี 2550 พร้อมชมโรงน้ำปลาทั้งวงนยะ ที่มีอาคารอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบจีน(20 นาที) - เดินเท้าสู่อุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชม

ราชชนนี ชมพันธ์ไม้ใหญ่หลากหลายชนิดรวมทั้งขึ้นชมพระจริยาวัตรอันงดงามของสมเด็จพระย่าของปวงชนชาวไทย (30 นาที) – เดินเท้าตามเส้นทางหลักของชุมชนในอดีต ผ่านชมแหล่งทำนาทอที่มีชื่อเสียงในอดีต (10 นาที) – แวะเข้าชมมัสยิดเซฟี รูปแบบสถาปัตยกรรมมัสยิดที่งดงาม (15 นาที) – ผ่านชมอาคารโรงเกลือแหลมทอง โกดังเซ่งกี ร่องรอยที่ยังแสดงถึงย่านการค้าสำคัญในอดีต (15 นาที) – แล้วเข้ากราบไหว้ขอพรจากศาลเจ้าซำในเก็ง ศาลเจ้าจีนแคะที่เก่าแก่ที่สุด บนถนนท่าดินแดง แล้วเลือกซื้ออาหารอร่อยติดมือกลับบ้านที่ตลาดท่าดินแดง ศูนย์รวมอาหารคาว-หวานมากมาย (40 นาที) รวมเวลาในการท่องเที่ยว 4 ชม.

เส้นทางแบบที่ 2 ขึ้นท่าริมน้ำ- เดินเท้าเที่ยวท่อง- ลองชิมของอร่อย

นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติสามารถนั่งเรือจากท่าเรือของโรงแรมริมน้ำเจ้าพระยา หรือท่าเรือริมน้ำต่าง ๆ ชมทัศนียภาพสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วขึ้นท่าเรือศาลเจ้ากวนอูเข้าเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา

กราบไหว้ขอพรจากองค์เจ้าพ่อกวนอูในศาลเจ้าที่มีอายุกว่า 200 ปี (20 นาที) – แวะเรียนรู้แหล่งประวัติศาสตร์จากบริเวณมัสยิดกุฎิลอิสลามริมน้ำ (15 นาที) – เข้าชมอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบรมราชชนนี ร่วมขึ้นชมพระจริยาวัตรของ "สมเด็จพระย่า" ของปวงชนชาวไทย (30 นาที) – แล้วเดินเท้าเข้ากราบไหว้องค์เจ้าพ่อเสือ (15 นาที) – ผ่านพื้นที่ชุมชนที่เป็นที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนหลากหลายวัฒนธรรม-แวะพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเขตคลองสาน แนะนำความเป็นมาของพื้นที่ชุมชน กราบนมัสการพระประธานในอุโบสถวัดอนงคาราม (40 นาที) – ข้ามถนนไปวัดพิชัยญาติการาม ชมทัศนียภาพอันสวยงามของวัด โรงเรียนสุขุมาลัย ภูมิทรงช่วย (30 นาที) แล้วเดินเท้ากลับมาฝั่งถนนพญาไม้ แวะชมตลาดพระเครื่องวงเวียนเล็กที่อยู่คู่ชุมชนมายาวนาน (15 นาที) – เข้าสู่ชอยอุทัย ผ่านซุ้มประตูแขก ทะลุทางเดินเท้าของคนในชุมชนตั้งแต่ครั้งอดีต ผ่านตรอกชานาก ชมอาคารมัสยิดเซฟีอันสวยงาม ชมอาคารโรงเกลือแหลมทอง โกดังเซ่งกี ที่เคยเป็นย่านการค้าสำคัญในอดีต (40 นาที) – เดินเท้าต่อไปยังชอยท่าดินแดง 13 ไหว้ขอพรจากศาลเจ้าซำในเก็ง – เลือกชิมของอร่อยคาว-หวาน ในตลาดที่มีความคึกคักทั้งจากชาวบ้านในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่ตลาดท่าดินแดง (40 นาที) ซึ่งนักท่องเที่ยวจะใช้เวลาในการท่องเที่ยวเส้นทางนี้ประมาณ 4 ชม.

เส้นทางแบบที่ 3 ขึ้นรถ(ไฟฟ้า)-ลงเรือ(ข้ามฟาก)- เดินเท้าชมร่องรอยอดีต-กราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์

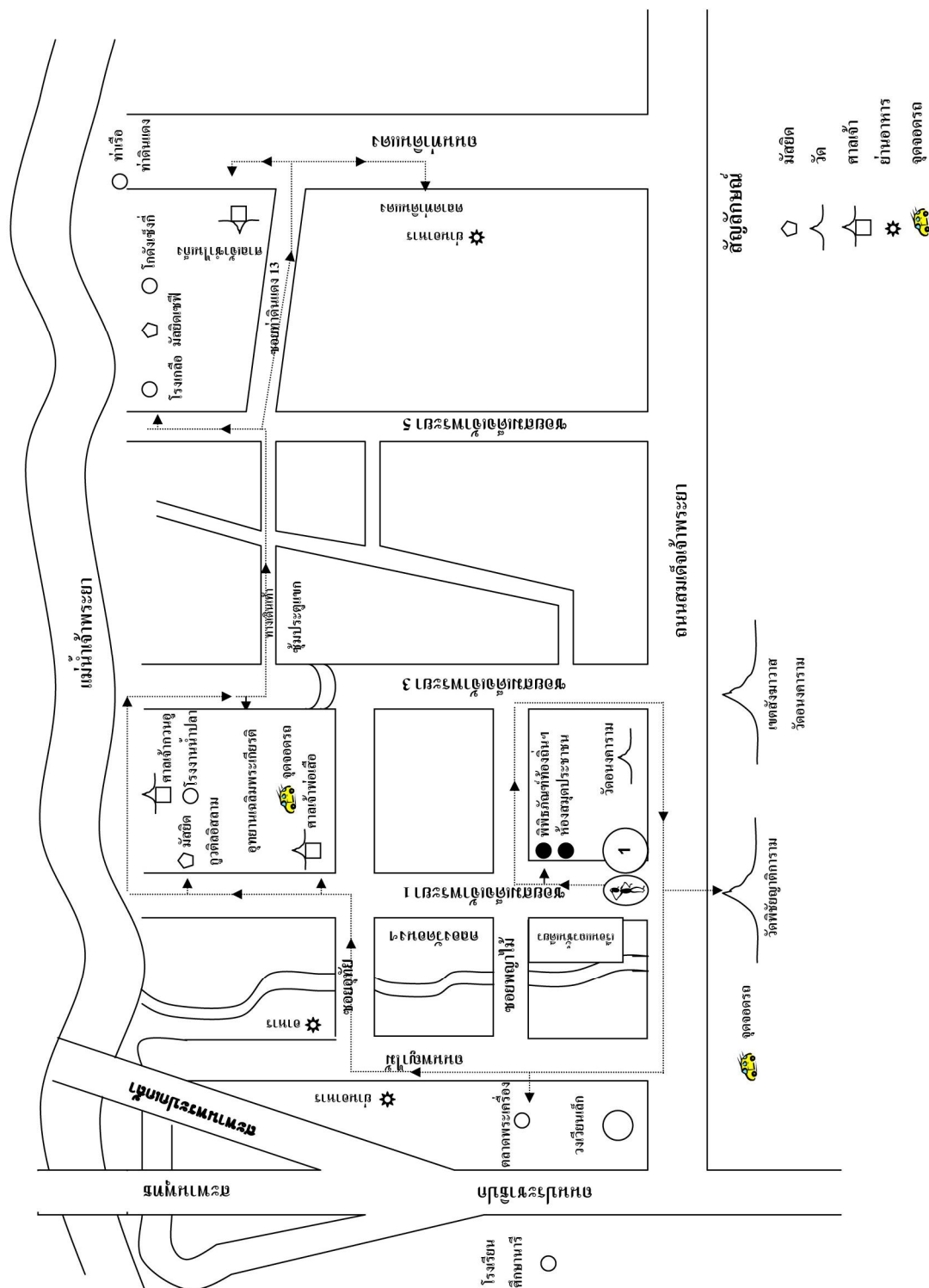
เป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่อำนวยความสะดวกด้านการเดินทาง ลดปัญหาการจราจรติดขัด รวมทั้งยังได้ชื่นชมทัศนียภาพริมน้ำผ่านการท่องเที่ยวทางเรือ และเดินเท้าท่องเที่ยวชุมชน สร้าง

ความหลากหลายของเส้นทางท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับบรรยากาศการท่องเที่ยวที่มีความแตกต่างจากรูปแบบเดิม ๆ

เริ่มต้นนั่งรถไฟไฟฟ้า BTS สุริยะระยะที่ท่าสาทรแล้วต่อเรือด่วนเจ้าพระยาตากลมชมวิวยิมแม่น้ำเจ้าพระยาalongท่าราชวงศ์ข้ามฟากมายังท่าน้ำท่าดินแดง- แวะกราบไหว้ศาลเจ้าชำในแก่งเป็นศาลเจ้าจีนและที่เก่าแก่ที่สุด(20 นาที) - เดินเท้าเข้าซอยท่าดินแดง13 หรือซอยสะพานยาวที่เป็นเส้นทางสัญจรหลักบนสะพานไม้ยาวของคนในชุมชนเมื่อครั้งอดีต- แวะชมมัสยิดเซฟี โรงเกลือแหลมทอง โกดังเซ่งกี่ ที่เป็นสถานที่ที่ยังคงอนุรักษ์อาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมได้เป็นอย่างดี และใช้เป็นสถานที่ถ่ายทำภาพยนตร์หลายเรื่อง(40 นาที) – ผ่านตรอกชานาก ชุมประตู่แขก หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ (10 นาที)- เข้ากราบไหว้องค์เจ้าพ่อกวนอู ในศาลเจ้าอายุกว่า 200 ปีที่มีความสวยงามริมแม่น้ำเจ้าพระยา(20 นาที) – ชมมัสยิดกุฎิลอิสลาม และอาคารสมัยนอาลีศูนย์กลางย่านตึกแดงในอดีต(15 นาที) - นั่งพักผ่อนหย่อนใจในอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบรมราชชนนี และชื่นชมพระจริยาวัตรอันงดงามของพระองค์ท่านภายในพิพิธภัณฑ์(30 นาที)- กราบไหว้ขอพรองค์เจ้าพ่อเสือ(15 นาที) – เรียนรู้ประวัติศาสตร์พื้นที่ชุมชนจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเขตคลองสาน และกราบขอพรพระประธานในอุโบสถวัดอนงค์าราม(40 นาที) – ผ่านชมเรือนแถวชั้นเดียวอายุกว่า 100 ปี - ข้ามถนนสมเด็จพระเจ้าตากสินเข้ากราบพระสมปวรธนาในอุโบสถวัดพิชัยญาติการาม ชมแผ่นแกะสลักสามก๊กรอบพระอุโบสถ ชมทัศนียภาพงดงามของวัด และพระปรางค์สามยอด รวมทั้งโรงเรียนสุรุมาลัย ภูมิทรงช่วย(30 นาที) – ข้ามมาที่ถนนพญาไท ชมและเลือกเช่าพระเครื่องในศูนย์กลางพระเครื่องแห่งสำคัญของฝั่งธนบุรี รวมทั้งยังมีบริการร้านอาหารดั้งเดิมของชุมชนให้ได้รับประทานอีกด้วย (30 นาที) ซึ่งนักท่องเที่ยวจะใช้เวลาเดินทางท่องเที่ยวทั้งสิ้นประมาณ 4 ชม.

นอกจากนี้สำหรับนักท่องเที่ยวที่มีเวลาน้อย สามารถมาเยือนชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าตากสินในเวลาระยะสั้น ซึ่งใช้เวลาประมาณ 2 ชม.ในการเรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ผ่านแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนที่สำคัญ ดังนี้

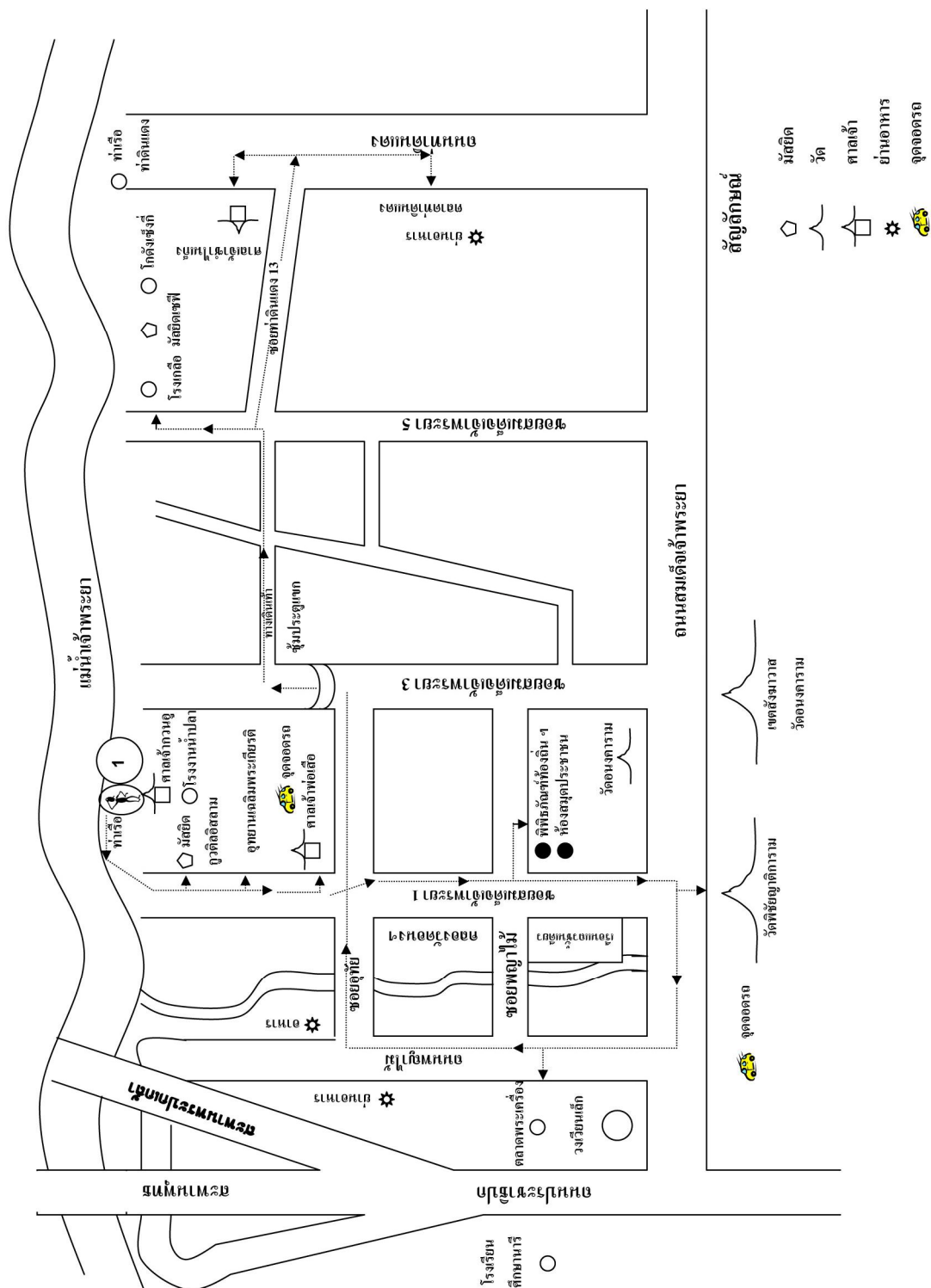
เริ่มจากเข้ากราบไหว้พระประธานในวัดพิชัยญาติการามเดินผ่านชมศิลปกรรมรอบบริเวณวัด (20 นาที) – เดินผ่านชมเรือนแถวชั้นเดียวปากซอยสมเด็จพระเจ้าตากสิน 1 จนถึงอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ ชมความร่มรื่นของต้นไม้ใหญ่ในอุทยาน พร้อมทั้งชมพระราชจริยาวัตรของสมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบรมราชชนนีในพิพิธภัณฑ์ของอุทยานฯ(40 นาที) – ผ่านชมมัสยิดกุฎิลอิสลามริมน้ำเข้ากราบไหว้องค์เจ้าพ่อกวนอูในศาลเจ้ากวนอูที่มีความสวยงาม (30 นาที) – เดินเท้าในเส้นทางหลักอันเป็นเส้นทางสะพานยาวในอดีตที่คนในชุมชนรู้จักกันดี ชมบ้านเรือนข้างทางที่ยังคงอนุรักษ์ศิลปกรรมในอดีตจวบจนปัจจุบันและสุดท้ายหาซื้อของฝากกลับบ้านที่ตลาดท่าดินแดง(30 นาที)

ภาพประกอบ 54

แสดงเส้นทางท่องเที่ยวแบบที่ 1 ชุมชนแขวงสมเด็จพระยา

ที่มา : ผู้วิจัยออกแบบเมื่อ 30 เมษายน 2551

ภาพประกอบ 55

แสดงเส้นทางท่องเที่ยวแบบที่ 2 ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา

ที่มา: ผู้วิจัยออกแบบเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2551

5. ส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวที่มีทรัพยากรท่องเที่ยวคล้ายกันในพื้นที่ใกล้เคียง

ในพื้นที่เขตคลองสานมีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่า มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานจากอดีตสู่ปัจจุบัน รวมทั้งพื้นที่เขตธนบุรีด้านติดกับชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา บริเวณข้างสะพานพระปกเกล้า นั้น เดิมเป็นพื้นที่เดียวกันและได้แยกไปภายหลังจากการก่อสร้างสะพาน ซึ่งสามารถเชื่อมต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี โดยผู้วิจัยขอแนะนำเสนอดังนี้

เส้นทางเที่ยวท่องสองไปในคลองสาน

เป็นเส้นทางที่นอกจากนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้วัฒนธรรมผ่านการท่องเที่ยวแล้ว ยังสามารถจับจ่ายซื้อของฝากกลับบ้านในราคาไม่แพง ซึ่งสามารถใช้เวลา 1 วันในเขตคลองสานได้อย่างมีคุณค่าและมีความประทับใจไม่รู้ลืม

เริ่มต้นเรียนรู้ช่วงเวลายุครุ่งเรืองของเขตคลองสานผ่านการท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา – แล้วพาเที่ยวชมความงามของชุมชนใกล้เคียงที่มีวัดทองนพคุณ วัดทองธรรมชาติ สมาคมเตกก่าจีจินเกาะ พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา – เดินทางไปบริเวณท่าน้ำคลองสานที่มีทั้งอาหารมากมายหลายชนิด รวมทั้งเลือกซื้อเสื้อผ้า เครื่องใช้ที่มีราคาไม่แพงแต่ทันสมัยตามกระแสแฟชั่นตลอดเวลา – จากนั้นไปเลือกชมแหล่งศูนย์กลางเครื่องหนังเครื่องประดับที่มีคุณภาพและราคาไม่แพง บริเวณถนนเจริญรัถ อันจะทำให้นักท่องเที่ยวไม่สามารถกลับบ้านมือเปล่าได้ ซึ่งนักท่องเที่ยวยังสามารถเลือกซื้ออาหารสด ๆ เพิ่มเติมได้ในบริเวณวงเวียนใหญ่ได้ด้วย

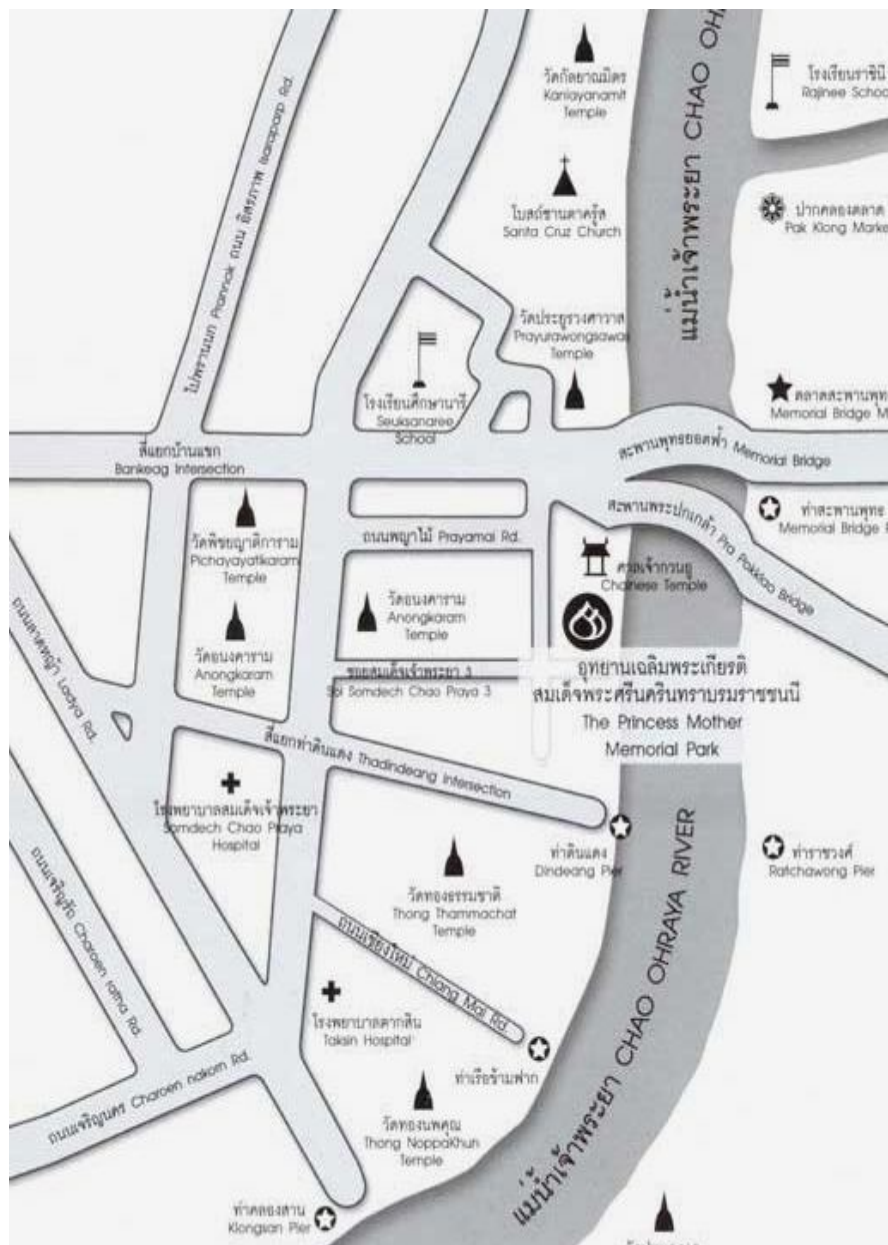
เส้นทางท่องเที่ยวไหว้พระ 9 วัดเพื่อความเป็นสิริมงคล ได้แก่ วัดประยูรวงศาวาส- วัดพิชัยญาติการาม- วัดอนงคาราม- วัดทองธรรมชาติ – วัดทองนพคุณ- วัดเศวตฉัตร- วัดสุทธาวาส- วัดสุวรรณ – วัดทองเพลง

เส้นทางตามรอยประวัติศาสตร์ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ด้วยริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเลื้อยใหญ่ของชาวกรุงเทพฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่งดงาม บอกเล่าเรื่องราวได้เป็นอย่างดี นักท่องเที่ยวสามารถนั่งเรือชมพระบรมมหาราชวัง ราชนาวิกสภา พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลศิริราช วัดอรุณราชวราราม วัดกัลยาณมิตร มัสยิดกูตลอิสลาม มัสยิดเซฟี ศาลเจ้ากวนอู อุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมาคม"เตกก่า จีจินเกาะ" โบสถ์กาลหว่าร์ ธนาคารไทยพาณิชย์

ซึ่งเส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางที่มีแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย มีคุณค่าและความสวยงามอย่างโดดเด่น ช่วยส่งเสริมให้กรุงเทพมหานครเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

เส้นทางเยือนแดนดินถิ่นการค้า ย่านมอชมอดีที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาเคยเป็นแหล่งการค้าที่คึกคักในสมัยที่ยังเป็นอาณาจักรสยามทั้งร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ผ่านโบราณสถานในชุมชน แล้วก้าวผ่านกาลเวลาเยี่ยมชม ชื้อของในแหล่งการค้าที่มีชื่อเสียงในปัจจุบัน คือ ราชวงศ์และเยาวราช ที่เป็นย่านค้าขายที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดของกรุงเทพมหานคร

มัสยิดกุฎิลอิสลามและตึกเก่าของเสมียนอาลี- อุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนี- ศาลเจ้ากวนอูและโรงน้ำปลาทั้งวงฮะ- มัสยิดเซฟี- โรงเกลือแหลมทองและโกดังเซ่งกี- ตลาดท่าดินแดง- ศาลเจ้าซำโนเก็ง ข้ามเรือไปฝั่งราชวงศ์ ย่านการค้าสำเพ็ง-ศาลเจ้ากวนอูฝั่งเยาวราช- เยาวราช

ภาพประกอบ 57 แสดงภาพแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา
และพื้นที่ใกล้เคียง

ที่มา: อุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ. (2551).(ออนไลน์).

6. ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

เนื่องจากพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาเป็นพื้นที่ที่สําคัญเล็กน้อย ที่คนโดยทั่วไปยังไม่รู้จักมากนัก การประชาสัมพันธ์พื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวจึงเป็นสิ่งสำคัญในการชักจูงให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน ซึ่งการประชาสัมพันธ์ที่จะได้ผลดีที่สุดย่อมต้องอาศัยชุมชนเจ้าของพื้นที่ร่วมกับภาครัฐในการจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์กล่าวคือ ภาครัฐเริ่มต้นติดต่อช่องทางต่าง ๆ ทั้งรัฐและเอกชนในการแนะนำพื้นที่ เช่น การผลิตสารคดีแนะนำในสื่อโทรทัศน์ วิทยุ อินเทอร์เน็ต โดยให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้แนะนำแหล่งท่องเที่ยว ของดีของชุมชน , การจัดทัวร์นำร่องมาเปิดพื้นที่ในเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชน โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เป็นไกด์แนะนำนักท่องเที่ยว, การจัดนิทรรศการส่งเสริมการท่องเที่ยวในศาลว่าการกรุงเทพมหานคร สำนักงานเขตคลองสาน และสถานศึกษาในพื้นที่ , ทำแผ่นพับแนะนำชุมชนวางตามโรงแรม ที่พักใกล้ชุมชนโดยขอความร่วมมือจากโรงแรมช่วยแนะนำแหล่งท่องเที่ยว, จัดทำคู่มือความเข้าใจในท้องถิ่น, Road Show พาชาวบ้านในชุมชนไปออกงานท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่จัดขึ้น

แต่การทำประชาสัมพันธ์ให้ประสบความสำเร็จนั้นจะต้องกำหนดให้เป็นโครงการงานต่อเนื่อง จัดกิจกรรมแนะนำพื้นที่โดยตลอด และสร้างช่องทางประชาสัมพันธ์ใหม่ ๆ โดยอาจจะอิงกระแสความนิยมในช่วงนั้น ๆ หรือ นำบุคคลที่มีชื่อเสียงในด้านต่าง ๆ มาเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่ชุมชน เพื่อสร้างความสนใจจากนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนมากขึ้น

7. พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

เมื่อประชาสัมพันธ์พื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น อยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยวแล้ว วิธีการหนึ่งที่สามารถทำให้นักท่องเที่ยวประทับใจในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมรวมทั้งถ่ายทอด แนะนำให้คนรู้จักเข้ามาในพื้นที่ นั่นคือ การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวอันได้แก่ ลานจอดรถ ป้ายสื่อความหมาย ป้ายบอกทาง ห้องน้ำ ท้ายเทียบเรือ ไฟส่องทาง ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ในชุมชนได้มีมาบ้างแล้ว แต่ยังไม่เพียงพอในหลาย ๆ จุด โดยจะต้องพัฒนาให้มากขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เหล่านี้นอกจากการงบประมาณจากภาครัฐมาพัฒนาแล้ว ยังต้องอาศัยชุมชนเข้ามาร่วมดูแล บริการ รักษาให้มีสภาพที่ดี สะอาด และร่วมค้นหาสิ่งบริการเพิ่มเติมให้แก่นักท่องเที่ยว โดยการบริหารที่จำเป็นในลำดับแรก คือการสร้างศูนย์บริการข้อมูลท่องเที่ยวบริเวณด้านหน้าติดวัดอนงคาราม อันเป็นจุดแรกในการเข้าสู่พื้นที่ท่องเที่ยว รวมทั้งการที่ได้สร้างทางเดินเลียบบแม่น้ำเจ้าพระยาจากท่าดินแดงยาวไปถึงบริเวณศาลเจ้าแม่ทับทิม แล้วหยุดสร้างไปนั้น ควรจะดำเนินการสร้างต่อเนื่องไปถึงศาลเจ้ากวนอู และมัสยิดกูตลอิสลาม เพื่อเชื่อมต่อและเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ง่ายขึ้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะส่งเสริมให้

บริเวณชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวอย่างแท้จริงและทำให้นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ และอยากกลับมาท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนอีกครั้ง

8. ส่งเสริมตลาดนักท่องเที่ยวให้กว้างขึ้น

ด้วยเหตุที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา เป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมที่หลากหลายมาตั้งแต่ครั้งอดีต ทั้งชาวไทย มอญ ลาว เขก จีน ซึ่งในปัจจุบันกลุ่มคนหลากหลายวัฒนธรรมเหล่านี้ก็ยังคงอาศัยอยู่ในชุมชนอย่างสงบสุข ดังนั้นการเจาะกลุ่มตลาดการท่องเที่ยว จึงไม่ใช่เฉพาะเจาะจงที่คนไทยมาเที่ยวอย่างเดียว แต่สามารถนำความหลากหลายทางวัฒนธรรมนี้ มาประชาสัมพันธ์และชักชวนให้ชาวต่างชาติที่มีเชื้อสายจีน เขก มอญ มาท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ และชมศาสนสถานที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของตน นอกจากนี้ในโลกปัจจุบันที่นิยมแหล่งท่องเที่ยวที่มีความแปลกใหม่ ยังเป็นเหตุผลที่ดีในการพัฒนาตลาดนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มีความสนใจในเรื่องของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนาให้เข้ามาเรียนรู้ในพื้นที่ชุมชน รวมทั้งยังมีโอกาสได้เรียนรู้พื้นที่ประวัติศาสตร์ที่ครั้งหนึ่งพระบรมราชชนนีขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 และ 9 ได้เคยประทับเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ ซึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชนมาโดยตลอด

ซึ่งการที่ในพื้นที่ติดกับชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีโรงแรมริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีชื่อเสียงระดับโลกหลายแห่ง และสามารถเดินทางเข้าถึงชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาได้โดยสะดวกทั้งทางน้ำและทางบก จึงนับเป็นตลาดการท่องเที่ยวที่สำคัญในการแนะนำชุมชนรอบที่พักเพื่อการท่องเที่ยวและเรียนรู้ โดยควรจจะเร่งทำประชาสัมพันธ์ร่วมกับโรงแรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาให้มีนักท่องเที่ยวที่หลากหลายมากขึ้น

9. พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ถึงแม้ว่าชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาจะมีมรดกทางวัฒนธรรมมากมาย อันทำให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ซึ่งมีผู้อยู่อาศัยในชุมชนและผู้สนใจเข้าร่วมด้วยดีเสมอมา แต่พบว่ายังมีกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทอื่น ๆ ที่สามารถพัฒนาและช่วยส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวหลักของชุมชนได้เป็นอย่างดี ได้แก่

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในวัดพิชัยญาติการาม ที่มีกิจกรรมของวัดตลอดทั้งปี รวมทั้งมีศูนย์ปฏิบัติธรรมของวัดร่วมกับแม่ชีทศพร ที่ได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องจนต้องสร้างเรือนนอนและห้องน้ำเพิ่มเติม รวมทั้งวัดอนงค์ารามที่ยังคงรักษากิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ไว้มาโดยตลอดนั้น ถือเป็นโอกาสอันดีที่สำนักงานเขตคลองสานควรจะนำไปเผยแพร่ แนะนำผู้สนใจให้เข้า

ร่วมกิจกรรมของวัดและแนะนำกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนเมื่อปฏิบัติกิจทางศาสนาเสร็จสิ้นแล้ว

กิจกรรมการท่องเที่ยวกีฬา เนื่องจากการที่ชุมชนไม่มีพื้นที่สาธารณะในการเล่นกีฬา ทางสมาชิกสภาเขตคลองสานจึงได้จัดลานกีฬาให้ประชาชนในชุมชนได้ใช้ออกกำลังกายบริเวณใต้สะพานพระปกเกล้า ซึ่งได้รับความสนใจจากผู้อยู่อาศัยในชุมชนเป็นจำนวนมาก แต่ถ้าสามารถพัฒนาพื้นที่ว่างในชุมชนที่มีอยู่หลายแห่งได้ โดยเฉพาะพื้นที่ด้านหลังอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมาชนนี้ แล้วพัฒนาให้เป็นลานกีฬาชุมชน จัดกิจกรรมแข่งกีฬาระหว่างชุมชน เขต จังหวัด รวมทั้งจัดให้เป็นศูนย์พัฒนากีฬาประจำเขตคลองสาน จะทำให้ผู้สนใจเข้าสู่พื้นที่ชุมชนเพื่อชมการแข่งขันและเข้าร่วมกิจกรรมกีฬา ซึ่งสามารถช่วยสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อความบันเทิง ด้วยความที่ในพื้นที่ชุมชนมีอาคารบ้านเรือนเก่าแก่อยู่หลายหลังที่ช่วยสะท้อนศิลปวัฒนธรรมในอดีตได้เป็นอย่างดี จึงมีกองถ่ายภาพยนตร์หลายเรื่องของ Hollywood และ Columbia Pictures เข้ามาใช้พื้นที่ในการถ่ายทอศิลปะบนแผ่นฟิล์ม เช่น Good Morning Vietnam, James Bond 007, Big Hit In Bangkok เป็นต้น รวมทั้งมีภาพยนตร์ไทยอย่างคู่กรรม และยังมีอีกได้เคยใช้สถานที่ในชุมชนเป็นที่ถ่ายทำเช่นกัน ซึ่งถ้าได้มีการส่งเสริม ประสานงานและประชาสัมพันธ์ให้ทราบโดยทั่วไป จะเป็นช่องทางที่ดีในการเชิญชวนนักท่องเที่ยวเข้าสู่พื้นที่ชุมชนได้เป็นอย่างดี

10. เพิ่มการรักษาความปลอดภัยในพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาให้มากขึ้น

ด้วยลักษณะชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาเป็นการใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยเป็นหลัก มีอาคารบ้านเรือนและผู้อยู่อาศัยในชุมชนเป็นจำนวนมาก อาจจะมีการโจรกรรมทรัพย์สินเกิดขึ้นบ้าง อีกทั้งปัญหาเรื่องพื้นที่ว่างที่มีต้นไม้วัชพืชปกคลุมรกรุงรัง และเป็นที่พักพิงของผู้ค้าของเก่า ก่อให้เกิดความไม่ปลอดภัยในการสัญจรไปมา เมื่อจะพัฒนาให้เป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว จึงต้องมีมาตรการดูแลรักษาความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยว โดยขอความร่วมมือจากชุมชนจัดชุดอาสาสมัครรักษาความปลอดภัย 24 ชม. มีป้อมตำรวจในพื้นที่ชุมชน รวมทั้งภาครัฐควรเข้ามาพัฒนาพื้นที่ว่าง หรือที่ล้นตา ให้เป็นที่สาธารณะประโยชน์ ลานกีฬา และที่สำคัญคือ การเสริมสร้างคนในชุมชนให้เป็นเจ้าบ้านที่ดี มีความซื่อสัตย์สุจริต และเป็นหูเป็นตาสอดส่องดูแลไม่ให้เกิดอาชญากรรมและยาเสพติดในชุมชน ซึ่งจะช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับชุมชนในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมต่อไป

11. กำหนดความสามารถรองรับนักท่องเที่ยว(Carrying Capacity) ของชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงคือ ความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว (Carrying Capacity) ของชุมชน ซึ่งมักจะถูกมองข้ามเสมอมา เพราะส่วนใหญ่จะคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับเป็นหลักสำคัญ แต่ถ้าปริมาณนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่ชุมชนมากเกินไป ย่อมจะก่อให้เกิดผลกระทบที่ไม่ดีต่อชุมชนในด้านต่าง ๆ และนำไปสู่ปัญหาชุมชนที่ยากจะแก้ไขได้ การท่องเที่ยวจะกลายเป็นระเบิดเวลาที่ทำลายชุมชนมากกว่าการเป็นเครื่องมือในการช่วยพัฒนาชุมชน

ดังนั้น การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชนจึงต้องถูกนำมาใช้โดยการวางแผนร่วมกันระหว่างภาครัฐและชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เพื่อกำหนดปริมาณรวมถึงคุณภาพนักท่องเที่ยวได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของชุมชน โดยต้องมีระบบตรวจสอบขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวดังกล่าวอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งมีมาตรการและประชาสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับการนำความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวมาใช้ในชุมชนด้วย

4.10 ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา

จากการที่หน่วยงานภาครัฐ คือ สำนักงานเขตคลองสาน กองการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร รวมทั้งสมาชิกสภาเขตคลองสาน ได้เข้ามาพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาไปแล้วในระดับหนึ่ง และชุมชนได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากสภาพเดิมไปบ้าง ซึ่งถ้าจะพัฒนาชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาให้เป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม ควรมีการประเมินผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอ ดังนี้

4.9.1 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาโดยเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ย่อมสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว ทั้งการบริการร้านอาหาร ร้านค้า การขนส่ง ซึ่งจะนำมาซึ่งรายได้ให้กับคนในชุมชนมากขึ้น มีการหมุนเวียนเงินในชุมชน การลงทุนจ้างงานมีมากขึ้น เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ อันเป็นผลดีจากการท่องเที่ยวโดยตรง

4.9.2 ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรม

การที่ชุมชนเปิดพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวมากขึ้น ส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้า-ออกชุมชนเพิ่มขึ้น จากชุมชนเพื่อการอยู่อาศัยอาจมีการนำเอาวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองธุรกิจมาใช้ สภาพสังคมในชุมชนจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติในหลายครอบครัว การพบปะพูดคุยของคน

ในชุมชนอาจเปลี่ยนไป เป็นการคำนึงถึงผลประโยชน์เป็นหลัก และอาจเกิดปัญหาสังคมด้านอื่น ๆ ตามมา

ในด้านวัฒนธรรม อาจมีการเปลี่ยนแปลงเทศกาลงานประเพณีบางอย่างให้สนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยวมากขึ้น โดยลืมนึกถึงคุณค่าของประเพณีนั้น ๆ ซึ่งถ้าเปลี่ยนไปในระยะเวลานาน ก็จะไม่เหลือคุณค่าไว้ให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชม และเรียนรู้กันไป

4.9.3 ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

เมื่อมีนักท่องเที่ยวและผู้เกี่ยวข้องเข้าสู่ชุมชนมากขึ้น อาจจะทำให้เกิดมลภาวะเป็นพิษทั้งทางเสียงที่ดังขึ้น อากาศที่มีเขม่าควันจากยานพาหนะมากขึ้น น้ำเสีย สิ่งปฏิกูล ขยะที่เพิ่มมากขึ้น อันเป็นอันตรายต่อผู้อยู่อาศัยในชุมชนอย่างมาก โดยจะต้องมีการควบคุม บริหารจัดการ ตรวจสอบสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไปพร้อม ๆ กับการพัฒนา มิฉะนั้นจะเป็นปัญหาระยะยาว ส่งผลให้ชุมชนไม่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวต่อไป

4.9.4 ผลกระทบด้านกายภาพ

ในด้านดี คือ เมื่อชุมชนมีภาพลักษณ์เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมแล้ว การเสนอของบประมาณในการนำมาพัฒนา ดูแล ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ย่อมสามารถกระทำได้ง่ายขึ้น ทำให้ศาสนสถาน และแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน รวมทั้งพื้นที่โดยรอบมีความสวยงาม และเป็นระเบียบมากขึ้น

ในด้านไม่ดี คือ การมีนักท่องเที่ยวเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวในชุมชนเพิ่มขึ้น อาจทำให้โบราณสถาน ศาสนสถานและอาคารอนุรักษ์ ถูกรบกวนหรือทำลายโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจได้ง่ายขึ้น ซึ่งทำให้ความสวยงามหรือคุณค่าทางประวัติศาสตร์ลดน้อยลง จึงควรจะประชาสัมพันธ์และแนะนำการเยี่ยมชมอย่างถูกวิธีให้นักท่องเที่ยวได้ทราบ

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. บทสรุป

จากการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร โดยการศึกษาเอกสาร การสำรวจพื้นที่ การสังเกต การสัมภาษณ์ในเรื่องที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระยา ผู้วิจัยสามารถสรุปและมีข้อเสนอแนะดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษานี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ 4 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐาน เกี่ยวกับลักษณะพื้นที่ทางกายภาพ ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ การคมนาคม ของชุมชนแขวงสมเด็จพระยา ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษาลักษณะเด่นด้านต่าง ๆ ในชุมชนอันเป็นแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระยา
3. เพื่อศึกษาโอกาสและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระยา
4. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระยา
5. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนแขวงสมเด็จพระยา

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยเลือกประชากรและกลุ่มเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มตัวแทนเจ้าหน้าที่ภาครัฐและนักการเมืองท้องถิ่น 8 คน กลุ่มผู้นำชุมชนและผู้นำองค์กร 8 คน กลุ่มประชาชนในชุมชน 8 คน กลุ่มนักท่องเที่ยว 8 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีประกอบกันคือ

1. การศึกษาจากเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้องกับเขตคลองสาน และฝั่งธนบุรี
2. การสำรวจ ใช้วิธีสำรวจพื้นที่เบื้องต้น ศึกษาสภาพกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้นโดยใช้เครื่องมือในการสำรวจ คือ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ(Informal interview)

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าร่วมทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านในชุมชนใน เทศกาลงานประเพณีของชุมชน

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการเก็บข้อมูลทางกายภาพของชุมชน รวมทั้ง การ ประกอบอาชีพ และลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

4. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ มีกลุ่มเป้าหมายคือ เจ้าอาวาส ผู้จัดการศาสนสถาน ผู้อาวุโสในชุมชน ชาวบ้านในชุมชน และนักท่องเที่ยว

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth interview) กลุ่มเป้าหมายได้แก่ ประธานชุมชน เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน สำนักงานเขตคลองสาน เจ้าหน้าที่กองการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร สมาชิกสภาเขตคลองสาน ตัวแทนจากกลุ่มคนอาวุโสในพื้นที่ ตัวแทนกลุ่มคนวัยกลางคน ตัวแทน กลุ่มวัยทำงานและกลุ่มวัยรุ่น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้หลักการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา และแบ่งขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1.การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาในแต่ละวัน แล้วนำมา ตรวจสอบและแก้ไข ปรับปรุงข้อมูลเพื่อนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลในวันต่อ ๆ ไป เป็นกระบวนการที่ทำซ้ำ กลับไปกลับมาระหว่างการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่เก็บมา

2.การวิเคราะห์ข้อมูลรวม เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมา วิเคราะห์และสร้างแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับชุมชนแขวง สมเด็จพระเจ้าพระยา

2. สรุปผลการวิจัย

2.1 สภาพทั่วไปของชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา

ในการศึกษาครั้งนี้ ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาหมายถึง ชุมชนสวนสมเด็จพระเจ้าและชุมชนช่าง นาคว-สะพานยาว ตามระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ.2535

2.1.1 สภาพทางกายภาพ การคมนาคม และสาธารณูปโภค

ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยามีลักษณะพื้นที่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีถนนสมเด็จพระเจ้าพระยา ถนนท่าดินแดง และถนนพญาไม้ รวมทั้งแม่น้ำเจ้าพระยา โอบล้อมชุมชนไว้ ทำให้สามารถเดินทางสู่ ชุมชนได้โดยสะดวก ทั้งรถประจำทางสาธารณะหลายสาย เรือข้ามฟาก เรือด่วนเจ้าพระยา รถไฟฟ้า BTS แล้วต่อเรือมายังชุมชนได้ รวมทั้งเรือท่องเที่ยวจอดหน้าศาลเจ้ากวนอู

การคมนาคมภายในพื้นที่ชุมชน สามารถนำยานพาหนะส่วนตัว หรือเดินเท้าเข้าสู่ชุมชน ด้วยเส้นทางหลัก คือ ซอยพญาไม้ ซอยอุทัย ซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 1 ซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 3 ซอยสมเด็จพระเจ้าพระยา 5 (ข้างนาค) และซอยทำดินแดง 13 (สะพานยาว)

สาธารณูปโภคพื้นฐานในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยามีครบทั้งไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ท่อระบายน้ำ ไฟส่องทางสาธารณะ การกำจัดขยะ อุปกรณ์ป้องกันอัคคีภัย รวมทั้งยังมีโรงเรียนสตรีวุฒิชัยศึกษา โรงเรียนพุทธศาสนาวัดอาทิตย์วัดอนงค์รามตั้งในชุมชน ศูนย์สุขภาพชุมชน และมีศาสนสถาน อยู่ในชุมชนหลายแห่ง

2.1.2 สภาพทางเศรษฐกิจ

อาชีพและรายได้หลักของประชากรส่วนใหญ่มาจากการค้าขาย ประกอบธุรกิจในชุมชน รวมทั้งการทำงานในย่านธุรกิจการค้าใกล้เคียง เช่น สาทร สีลม เยาวราช เป็นต้น ซึ่งค่าใช้จ่ายของประชากรในชุมชนจะเป็นเรื่องของค่าครองชีพและสาธารณูปโภค แต่น่าเป็นห่วงในเรื่องของค่าใช้จ่ายด้านการเป็นสมาชิกสินค้าเงินผ่อน ซึ่งเป็นหนี้สินเกินตัว

ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาได้รับการฝึกอบรมอาชีพโดยการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และจากการอบรมในอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชชนนี

นอกจากนี้ทั้งชุมชนสวนสมเด็จพระเจ้า และชุมชนข้างนาค-สะพานยาวได้รับได้รับการอนุมัติเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองตามนโยบายของรัฐบาลเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2544 จำนวนเงิน 1,000,000 บาทต่อหนึ่งชุมชน ซึ่งได้อนุมัติเงินกู้ให้กับสมาชิกในชุมชนไปหมดแล้ว

2.1.3 สภาพทางสังคม

ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยามีสภาพแบบสังคมเมือง แต่เนื่องจากสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่มานาน มีการขยายครอบครัวเดี่ยวแยกออกไป จึงมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ แม้จะใช้ชีวิตแบบสังคมเมือง แต่เมื่อมีวันสำคัญทางประเพณี ศาสนาวัฒนธรรม ในชุมชน จะถือเป็นวันรวมคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ด้วยความที่ชุมชนมีศาสนสถานหลายแห่ง จึงเกิดกิจกรรมประเพณีที่สำคัญ เช่น พิธีตักบาตรเทโววันออกพรรษาที่วัดพิชัยญาติการามและวัดอนงค์ราม พิธีละหมาดที่มีสยิดกูวติลอิสลาม และมัสยิดเซฟี งานตรุษจีนที่ศาลเจ้ากวนอู ศาลเจ้าพ่อเสือและศาลเจ้าข้าโนแก้ง เป็นต้น

2.1.4 สภาพทางสิ่งแวดล้อม

พื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยาประกอบด้วยอาคารบ้านเรือน ที่พักอาศัยเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีตึกสูง มีศาสนสถานกระจายอยู่รอบชุมชน มีซอยสัญจรหลักและทางเดินเท้าเชื่อมพื้นที่ในชุมชนเข้าหากัน รวมทั้งยังมีพื้นที่ว่างที่รกร้าง พื้นที่ล้นตา ในบางจุดของชุมชน

ไม่พบปัญหามลพิษทางเสียง น้ำ อากาศ ที่ทำลายสิ่งแวดล้อมของชุมชน

2.2 ทรัพยากรท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จพระยา

2.2.1 กลุ่มศาสนสถาน ได้แก่ วัดพิชัยญาติการาม วัดอนงคาราม ศาลเจ้ากวนอู ศาลเจ้าพ่อเสือ ศาลเจ้าชำไกรัง ศาลเจ้าแม่ทับทิม มัสยิดกุฎิลอิสลาม มัสยิดเซฟี

2.2.2 กลุ่มอาคารอนุรักษ์ ได้แก่ โรงน้ำปลาทั้งวันฮะ โรงเกลือแหลมทอง โกดังแข่งกี ประตุแขก RBMCO อาคารริมน้ำช้างมัสยิดกุฎิลอิสลาม เรือนแถวชั้นเดียวหลังคากระเบื้องว่าว

2.2.3 อุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมาชนนี

2.2.4 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

2.2.5 ตลาดทำดินแดง

2.3 ทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียง

2.3.1 วัดทองนพคุณ

2.3.2 วัดทองธรรมชาติ

2.3.3 วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

2.3.4 พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้าพระยา

2.3.5 สมาคมเผยแพร่คุณธรรม “เตกก่า จีจันเกาะ”

2.3.6 ป้อมป้องกันภัย

2.3.7 เสาธงสัญญาณ

2.3.8 ฮวงจุ้ยโล่ง นิเวศสถานตระกูลหวังหลี

2.3.9 ทำน้ำคลองสาน

2.4 โอกาสในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมชุมชนแขวงสมเด็จพระยา

2.4.1 สภาพที่ตั้งดี มีความเหมาะสม เนื่องจากพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระยามีถนน 3 ด้าน และแม่น้ำเจ้าพระยาโอบล้อมทำให้การเดินทางเข้าถึงพื้นที่เป็นไปโดยสะดวกทั้งทางบก และทางน้ำ อีกทั้งการเดินทางในชุมชนมีซอยหลัก และทางเดินเท้าเชื่อมโยงพื้นที่ ยังอำนวยความสะดวกต่อการสัญจรในพื้นที่ รวมทั้งไม่มีตึกสูง บดบังทัศนียภาพศาสนสถานในชุมชนด้วย

2.4.2 มีแหล่งท่องเที่ยวประเภทเดียวกันในบริเวณใกล้เคียง จากการที่เขตคลองสาน มีลักษณะวัฒนธรรมในยุคเดียวกัน เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญ จึงเกิดศาสนสถานและแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ติดกับชุมชนแขวงสมเด็จพระยาหลายแห่ง ทั้งวัดทองนพคุณ วัดทองธรรมชาติ สมาคมเตกก่าจีจันเกาะ ป้อมป้องกันภัยและเสาธงสัญญาณ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้

2.4.3 เป็นแหล่งการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่สำคัญในฝั่งธนบุรี จากพื้นที่ที่ครั้งหนึ่งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมาชนนีเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ และ จากสภาพการ

เปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชุมชน นำมาซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าในการเรียนรู้ทั้งเรื่องพระราชจริยาวัตร วิถีชีวิตและการอยู่ร่วมกันของคนต่างสัญชาติและวัฒนธรรมในพื้นที่เดียวกัน

2.4.4 ย่านการค้าและศูนย์กลางอาหารที่ตลาดทำดินแดงที่มีผู้คนจับจ่ายใช้สอยจำนวนมาก และตลาดพระเครื่องพญาไม้ที่เป็นศูนย์รวมพระเครื่องที่สำคัญแห่งหนึ่งในฝั่งธนบุรี

2.4.5 มีกิจกรรมด้านวัฒนธรรม ประเพณีที่หลากหลาย อันเนื่องมาจากการมีศาสนสถานที่หลากหลายในพื้นที่ชุมชน รวมทั้งอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชชนนีที่มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่อเนื่องตลอดทั้งปี

2.5 ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา

จากการที่ภาครัฐได้เริ่มเข้ามาพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนไปบ้างแล้ว ยังพบว่ามีปัญหาอุปสรรคหลายประการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม คือ งบประมาณในการพัฒนาจากภาครัฐยังไม่เพียงพอ การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวที่ผ่านมาเป็นการทำเป็นครั้งคราว ไม่ต่อเนื่อง ขาดการบริการการท่องเที่ยวหลายอย่าง รวมทั้งพื้นที่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นอาคารบ้านเรือนมักจะปิดบังทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว และยังมีพื้นที่ว่าง ที่ลับตาที่เป็นอันตรายต่อการสัญจรไปมา

2.6 การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา

2.6.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทั้งภาครัฐและชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจดำเนินโครงการและกิจกรรมผ่านการประชุมร่วมกันของฝ่ายพัฒนาชุมชน เขตคลองสาน สมาชิกสภาเขตคลองสาน และประธานชุมชน

2.6.2 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ เป็นการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมโดยภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานเขตคลองสาน และกองการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ได้มีการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในชุมชนหลายโครงการและยังต่อเนื่องมาในปัจจุบัน และในส่วนภาคชุมชน ได้ร่วมเป็นกรรมการศาสนสถาน สละเวลา แรงงาน เงินในการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยว รวมทั้งจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนหลายกิจกรรม

2.6.3 การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ภาครัฐได้รับผลประโยชน์ในด้านการสร้างบุคลากรการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น และสร้างชื่อเสียงให้เขตคลองสานเป็นที่รู้จักมากขึ้น ส่วนในภาคชุมชนได้รับผลประโยชน์ในรูปของการใช้ประโยชน์จากการพัฒนาพื้นที่ และการสร้างอาชีพ รายได้จากการท่องเที่ยว

2.6.4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ภาคชุมชนได้มีส่วนร่วมผ่านประธานชุมชน และสมาชิกสภาเขตคลองสานซึ่งมีความใกล้ชิดกับชาวบ้านในชุมชน และภาครัฐโดยสำนักงานเขตคลอง

สานได้ร่วมกันติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลในโครงการ กิจกรรมที่ได้จัดไปแล้ว และนำมาปรับปรุง แก้ไขเพื่อพัฒนาต่อไปในอนาคต

2.7 แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระยา โดยการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนแขวงสมเด็จพระยา

ช่วงเวลาที่ผ่านมา สำนักงานเขตคลองสานและกองการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ได้เข้ามาส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนโดยเชื่อมโยงกับพื้นที่ติดกันในเขตคลองสานและเขตธนบุรีหลายโครงการ ซึ่งเป็นไปตามนโยบายของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร และวิสัยทัศน์ของเขตคลองสาน แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตในลักษณะการเป็นผู้จัดการการท่องเที่ยวฝ่ายเดียว โดยที่ชุมชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมแต่อย่างใด ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนแขวงสมเด็จพระยา ดังนี้

2.6.1 การส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นให้กับผู้อยู่อาศัยในชุมชน เป็นขั้นตอนแรกในการวางรากฐานการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อไป

2.6.2 หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม ทั้งในภาคนโยบาย และขั้นตอนการปฏิบัติการในพื้นที่

2.6.3 พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและพื้นที่โดยรอบในชุมชนให้มีคุณค่าเหมาะสมต่อการเรียนรู้

2.6.4 พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ชุมชน เพื่อส่งเสริม และรองรับการท่องเที่ยวในชุมชน

2.6.5 ส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จพระยาให้ชัดเจน

2.6.6 ส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวที่มีทรัพยากรท่องเที่ยวคล้ายกันในพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวให้มีความต่อเนื่อง สร้างความประทับใจในการท่องเที่ยวมากขึ้น

2.6.7 ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

2.6.8 ส่งเสริมตลาดนักท่องเที่ยวให้กว้างขึ้น เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความหลากหลาย

2.6.9 พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

2.6.10 เพิ่มการรักษาความปลอดภัยในพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จพระยาให้มากขึ้น

2.6.11 กำหนดความสามารถรองรับนักท่องเที่ยว(Carrying Capacity) ของชุมชน เพื่อให้การบริการการท่องเที่ยวมีคุณภาพมากที่สุด

สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นจะช่วยพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จพระยาให้เป็นอย่างมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในชุมชนต่อไป

2.8 ผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา

2.7.1 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนจะช่วยให้มีเงินหมุนเวียนในชุมชนมากขึ้น เศรษฐกิจในชุมชนดีขึ้น

2.7.2 ผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรม การส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมจะส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวเข้า-ออกชุมชนมากขึ้น อาจนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมในชุมชนเพื่อสนองตอบนักท่องเที่ยว

2.7.3 ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม การเพิ่มขึ้นของผู้สัญจรเข้า-ออกชุมชน อาจจะทำให้เกิดมลภาวะเสียง น้ำ อากาศ เป็นพิษในชุมชน

2.7.4 ผลกระทบด้านกายภาพ ด้านดี การพัฒนาชุมชนให้มีภาพลักษณ์เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมจะทำให้ชุมชนสามารถของบประมาณเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวได้ง่ายขึ้น แต่ในด้านไม่ดี การมีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น อาจเกิดการรบกวนหรือทำลายแหล่งท่องเที่ยวได้ง่ายขึ้น

3. อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร พบว่า

ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยามีความโดดเด่น และหลากหลาย ทั้งศาสนสถาน อาคารทรงอนุรักษ์ พิพิธภัณฑ์ กิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ให้ความรู้ และความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี โดยมีปัจจัยที่สนับสนุนอันได้แก่ สภาพที่ตั้งดี มีความเหมาะสม มีกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณีที่หลากหลายเป็นย่านการค้าและศูนย์กลางอาหาร รวมทั้งมีแหล่งท่องเที่ยวประเภทเดียวกันในบริเวณใกล้เคียง แต่อย่างไรก็ตาม พบว่ายังมีปัญหาอุปสรรคหลายด้านที่ยังต้องแก้ไข เพื่อช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน ได้แก่ ขาดการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ขาดการบริการการท่องเที่ยว งบประมาณสนับสนุนการท่องเที่ยวจากภาครัฐไม่เพียงพอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ งาม เยี่ยมศรีปลั่ง (2549: 119) ที่ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของจังหวัดนนทบุรี พบว่า ปัญหา อุปสรรคของการท่องเที่ยว คือ การสนับสนุนจากภาครัฐไม่ทั่วถึง การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวมีน้อย ขาดศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ฯลฯ ซึ่งได้นำปัญหาดังกล่าวมาเสนอแนะเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ในเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาที่ผ่านมาจะถูกริเริ่ม และพัฒนาขึ้นโดยภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว ซึ่งได้เข้ามาส่งเสริมเป็นครั้งคราวไป และเป็นการพัฒนาทางด้าน

กายภาพเป็นส่วนใหญ่ ชุมชนยังไม่เคยได้เข้าร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวจึงไม่เห็นความสำคัญของการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวในรูปแบบเดิมจึงเปรียบเสมือนเป็นเด็กที่กำลังหัดเดิน ไม่มั่นคง ซึ่งถ้าปล่อยให้พัฒนาเป็นไปแบบนี้แล้ว งบประมาณ หรือโครงการที่เคยสร้างไว้ จะเป็นการลงทุนที่ไม่ได้ประโยชน์ใด ๆ ดังนั้นแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชน ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องแนวทางการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน ของ กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว (2549: 34-35) จึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา เพื่อให้ประโยชน์ที่ได้รับจากการท่องเที่ยวคืนสู่ท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรอย่างแท้จริง

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนที่มุ่งเน้นการสร้างจิตสำนึกการรักท้องถิ่นของตนเป็นพื้นฐาน โดยสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในสถานศึกษาของเยาวชนในชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเป็นตัวแทนของชุมชนในการเล่าเรื่องราวของชุมชน สอดคล้องกับความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่ วัลลภ ทองอ่อน (2550: 27) ได้กล่าวไว้ว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องให้การศึกษาโดยเฉพาะกับเด็ก ๆ ให้เรียนรู้และเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเร่งสร้างบุคลากรด้านการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อไป

และจากการวิจัยพบว่าพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยา มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีความสวยงาม และมีคุณค่าทั้งทางกายภาพ และจิตใจหลายแห่ง ซึ่งยังไม่ได้รับการพัฒนาให้รองรับการท่องเที่ยว ภาครัฐและชุมชนมีความเห็นในเรื่องแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวว่าควรได้รับการส่งเสริม พัฒนาสถานที่ให้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่โดดเด่นของชุมชนได้ รวมทั้งควรพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก การบริการการท่องเที่ยว การรักษาความปลอดภัยในพื้นที่ท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของ เว็บไซต์การท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติ (2550)

4. ข้อเสนอแนะ

2.1 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานภาครัฐ

2.1.1 นโยบายภาครัฐต้องสามารถเป็นแผนปฏิบัติการที่ใช้ได้ในชุมชนจริง และต่อเนื่อง โดยมุ่งพัฒนาให้ชุมชนมีความเข้มแข็งเป็นอันดับแรก แล้วจะทำให้การพัฒนาเป็นไปได้ดีที่สุด

2.1.2 หน่วยงานภาครัฐต้องดำเนินการประชาสัมพันธ์พื้นที่ท่องเที่ยวชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของเขตคลองสาน

2.1.3 หน่วยงานภาครัฐมีความจำเป็นต้องวางเครือข่ายบุคลากรการท่องเที่ยว จากคนในพื้นที่ และเร่งพัฒนาบุคลากรให้ช่วยวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

2.1.4 มีการเพิ่มบุคลากรภาครัฐที่ทำงานด้านการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวให้มากขึ้น

2.1.5 วางแนวทางการป้องกันผลกระทบที่ไม่ดีที่เกิดจากการท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นพื้นที่ที่มีความเสียหายทั้งด้านกายภาพและคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว

2.1.6 หน่วยงานภาครัฐควรประสานงาน และขอความร่วมมือกับภาคเอกชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในทุก ๆ ด้าน

2.1.7 หน่วยงานภาครัฐควรเร่งสร้างฐานข้อมูล การบริการข้อมูลการท่องเที่ยวในทุก ๆ สื่อ และพัฒนาข้อมูลให้มีความทันสมัยตลอดเวลา

2.2 ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

2.2.1 ผู้นำชุมชนทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ต้องมีภาวะความเป็นผู้นำสูง มีความเข้มแข็ง มีความน่าเชื่อถือ และสามารถชี้แจงหรือขอความร่วมมือในการปรับปรุง พัฒนาจากประชาชนในชุมชนได้

2.2.2 ผู้อยู่อาศัยในชุมชนควรจะเสียสละเวลาและมีความสนใจเข้าร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม รวมทั้งเสียสละผลประโยชน์ของตนบ้าง เพื่อผลประโยชน์หลักของชุมชน

2.2.3 ผู้อยู่อาศัยในชุมชนต้องพร้อมในการเป็นเจ้าบ้านที่ดี มีความซื่อสัตย์ และไม่ตรีจิต เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวให้ได้รับความประทับใจกลับไป

2.2.4 ผู้อยู่อาศัยในชุมชนต้องร่วมกันสอดส่อง ดูแลความปลอดภัยในพื้นที่ชุมชน สิ่งแวดล้อมในชุมชน และการรักษาความสะอาดในพื้นที่ชุมชน

2.2.5 ผู้อยู่อาศัยในชุมชนควรช่วยประชาสัมพันธ์ แนะนำบอกต่อเพื่อนฝูง ญาติพี่น้อง คนรู้จักให้สนใจเข้าร่วมท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชน

2.2.6 ชุมชนควรจัดกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ที่เคยมีมาไว้ให้ตลอด และผู้อยู่อาศัยในชุมชนควรสนใจเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม

5. ข้อเสนอแนะทั่วไป

3.1 เนื่องจากพื้นที่ชุมชนแขวงสมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน เป็นพื้นที่อยู่อาศัยจำนวนมาก และผู้อยู่อาศัยเป็นคนที่อยู่ในชุมชนมานาน การจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในพื้นที่เพื่อรองรับการ

พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม จะต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง ก่อให้เกิดผลกระทบกับชุมชนน้อยที่สุด เพื่อจะได้รับการร่วมมือและยอมรับจากคนในชุมชน

3.2 การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาเฉพาะการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เป็นสำคัญ แต่ด้วยทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชน ยังมีอยู่หลายแห่งที่ไม่ทราบที่มาชัดเจน รวมทั้งลักษณะแบบการสร้างหรือศิลปะบนทรัพยากรนั้น จึงควรจะมีการศึกษาเพิ่มเติมเรื่องนี้ให้ถูกต้องสมบูรณ์มากขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว. (2549). การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน ศึกษาเฉพาะกรณี: บ้านวังน้ำมอก อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย. วิทยานิพนธ์สส.ม.(การพัฒนาชุมชน). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2548). ข้อมูลเชิงวิชาการ. สืบค้นเมื่อ 14 กรกฎาคม 2550, จาก [http:// www.mots.go.th/tour_description.htm](http://www.mots.go.th/tour_description.htm).
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2548). ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว (2547-2551). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2544). แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2544). การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. สืบค้นเมื่อ 5 กรกฎาคม 2550, จาก [http:// www. Seub.ksc.net/news/dec-42/kt-131242-1.htm](http://www.Seub.ksc.net/news/dec-42/kt-131242-1.htm).
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2549). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- โครงการสานสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. (2547). การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. สืบค้นเมื่อ 7 พฤษภาคม 2550, จาก <http://www.stou.ac.th/tourism/acheive/July/topic3.htm>.
- องกาม เขียมศรีปลั่ง. (2549). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของจังหวัดนนทบุรีภายใต้การจัดการและมีส่วนร่วมของประชาชน. สารนิพนธ์ วท.ม.(การวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- จงกลพัทธ์ เจตนะจิตร์. (2546). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาเฉพาะโครงการล่องเรือชมคลองมหาสวัสดิ์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(รัฐศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ถ่ายเอกสาร.
- ฉัตรชัย ดัวงจาด. (2545). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: ศึกษากรณีชุมชนคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(รัฐศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ชัชพล ทองสุนทรวงศ์. (2547). การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. สืบค้นเมื่อ 17 มิถุนายน 2550, จาก [http:// www.stou.ac.th/tourism/series/sep/sep13.asp](http://www.stou.ac.th/tourism/series/sep/sep13.asp).

ไทยตำบล ดอท คอม. (2548). แขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา. สืบค้นเมื่อ 28 สิงหาคม 2550, จาก

[http:// www.thaitambon.com/](http://www.thaitambon.com/).

นิเทศ ดินณะกุล. (2544). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิชาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

ปัทมา พันธุ์รอด. (2548). ทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยว กทม. จุลสารกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ : กองการท่องเที่ยว สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร.

ปัทมาพร เลี้ยงประเสริฐ. (2549). ลักษณะการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่กรุงเทพมหานครตามนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน. วิทยานิพนธ์สส.ม.(การบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

ปิยวิทย์ วิภูศิริ. (2546). การจัดการชุมชนที่อยู่อาศัยย่านวัดอนงค์าราม ในที่ธรณีสงฆ์วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร. วิทยานิพนธ์ วท.ม.(เคหการ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2543). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

พจนา สอนศรี. (2540). การจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน. (เอกสารอัดสำเนา)

พจนา สอนศรี. (2546). โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ. คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ: กองทุนแคนาดาประจำประเทศไทย.

พนารัตน์ ลาภเกิน. (2549). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสุโขทัย.

สารนิพนธ์ วท.ม.(การวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม).

กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.ถ่ายเอกสาร.

ยศ สันตสมบัติ. (2542). การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. สืบค้นเมื่อ 14 มิถุนายน 2550, จาก

[http:// www.bangkokbiznews.com/2007/06/14/ww12_1213 more php.56k](http://www.bangkokbiznews.com/2007/06/14/ww12_1213_more.php.56k).

ยศ สันตสมบัติและคณะ. (2544). การท่องเที่ยวเชิงนิเวศความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร. ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รัชฎา ศษแสงสันต์. (2543). *การศึกษาแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวประเภท เกาะ ธรณีศึกษา เกาะลิบะ จังหวัดสตูล*. วิทยานิพนธ์วทม.(เทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร.

ราชบัณฑิตสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ.2535*. กรุงเทพฯ : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด.

จำเริญพรณ แก้วสุริยะ. (2544). *นโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วัลลภ ทองอ่อน. (2550). *ชุดเอกสารการสอน และหลักสูตรการพัฒนาทรัพยากรบุคคล มหาวิทยาลัย แพร์*. กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2550). *เขตคลองสาน*. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2550, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki>.

ศุภวรรณ โพธิ์นาค. (2545). *ผลกระทบการท่องเที่ยวต่อวิถีชีวิตของชุมชนเกาะล้าน*. วิทยานิพนธ์วทม.(เทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร

ศูนย์บริการวิชาการ. (2547). *โครงการการจัดทำทำเนียบสินค้าการท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร. (2542). *ของดีกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ: บจก.อิมเมจ.

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. (2542). *รายงานขั้นสุดท้ายการดำเนินการกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.

สถาบันศิลปะและวัฒนธรรม ม.บูรพา. (2547). *อาสาสมัครนำเที่ยว*. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2550, จาก <http://www.siamculture.org>.

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. (2548). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. สืบค้นเมื่อ 6 พฤษภาคม 2550, จาก <http://www.tei.or.th/viewpoint/viewpoint17.htm>.

สมชาย สนั่นเมือง. (2541). *ชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ : กองวิชาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

สาคร กือเจริญ. (2549). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: อภิชาติการพิมพ์.

สารานุกรมไทย. (2546). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. สืบค้นเมื่อ 13 มิถุนายน 2550, จาก <http://www.kanchanapisek.or.th/kp6/book27/chapter3/t27-31-/1.html>.

- สำนักงานเขตคลองสาน. (2549). *ข้อมูลทั่วไปของเขต*. สืบค้นเมื่อ 12 กันยายน 2550, จาก [http:// 203.155.220.239/subsite/index.php?strongID=001002&strsection=aboutus&intContentID=385](http://203.155.220.239/subsite/index.php?strongID=001002&strsection=aboutus&intContentID=385).
- สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2548). *โครงการสานสัมพันธ์เครือข่ายชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน*. ม.ป.พ.
- สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร. (2549). *ข้อมูลชุมชนกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: กองนโยบายและแผนงาน.
- สำนักพิมพ์สารคดี. (2542). *ธนบุรี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ(1984).
- สินธุ์ สโรบล. (2546). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ*. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อดิน รพีพัฒน์และคณะ. (2544). *การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อรรถัย กักผล. (2546). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- อุดม เขยกิจวงศ์ และคณะ. (2548). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.
- อุทยานเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี ตามพระราชดำริ. (2539). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดสร้างอุทยานเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี ตามพระราชดำริ.
- อุทยานแห่งชาติ. (2550). *แนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. สืบค้นเมื่อ 14 มิถุนายน 2550 จาก [http:// www.geocities.com/jkk jury/oomja.htm](http://www.geocities.com/jkk jury/oomja.htm).
- อุไรพรรณ ปรางอุดมทรัพย์. (2544). *ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งสูง กระบี่*. วิทยานิพนธ์ วท.ม.(การจัดการทรัพยากร). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- Bornemeier, J.; Victor, M.; & Durst, P.B. (edited). (1997). *Ecotourism for Forest Conservation and Community Development*. Proceedings of an International Seminar Held in Chiang Mai, Thailand, 28-31 January 1997. FAO/RAP Publication: Bangkok.
- Buckley, R. (1995). *International Centre for Ecotourism Research* (Research Report 1993). Gold Coast : ICER .
- Ceballos-Lascurain, Hector. (1988). *The Future of Ecotourism*. Mexico Journal. 17(1): 13-14.

Cohen, John M. and Uphoff, Noman T. (1980). *Participation's Place in Rural Development: Seeking Clarity Through Specificity*. World Development.

Dowling, Ross.K. (1995). *Ecotourism Development: Regional planning and Strategies*.

Paper Presented for The International Conference on Ecotourism: Concept Design and Strategy, Bangkok, Thailand.

ERM, Mitchell. and Mc.Cotter. (1995). *Draft Queensland Ecotourism Policy*. A Report of the Queensland Department of Tourism Sport and Racing, Queensland. n.p.

Mc.Intosh, R.W. (1972). *Tourism: Principle, Practices, Philosophies*. Ohio: Grid, Inc.

International Conference: Ecotourism: Concept Design and Strategy, February 6-8, 1995 Srinakharinwirot University Bangkok, Thailand.

Robinson, H. (1976). *A Geography of Tourism*. London: The Chaucer Press.

Shirley, E.(1992). *Beyond the Green Horizon, Principles for Sustainable Tourism*. Surrey :World Wide Fund for Nature (WWF).

Western, D. (1993). *Defining ecotourism*, in K.Lindberg and D.Hawkins (eds), *Ecotourism: A Guide for Planner and Managers*. Vermont: The Ecotourism Society.

World Tourism Organization. (1997). *Tourism 2020 Vision* . Madrid: WTO.

ภาคผนวก

รายการสัมภาษณ์บุคคล

กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐและนักการเมืองท้องถิ่น

1. คุณวรรณัฐ สิงห์โต หัวหน้าฝ่ายพัฒนาและประชาสัมพันธ์ กองการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร
2. คุณระพีพัฒน์ เกษโกศล นักพัฒนาการท่องเที่ยว กองการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร
3. คุณปิยธิดา อุทโยภาศ นักพัฒนาชุมชน 6 สำนักงานเขตคลองสาน
4. คุณสุจิตต์ มีมงคลกุลดิลก นักวิจัย 7 สำนักงานพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร
5. คุณอารีรัตน์ สัจนิรันดร์ นักวิจัย 6 สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร
6. คุณสมชาย เต็มไพบูลย์กุล สมาชิกสภาเขตคลองสาน
7. คุณยิ่งยงค์ จิตเพียรธรรม สมาชิกสภาเขตคลองสาน
8. คุณประสาน เลิศสุขเกษม สมาชิกสภาเขตคลองสาน

กลุ่มผู้จัดการศาสนสถาน และผู้นำชุมชน

1. พระราชปัญญารังสี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพิชัยญาติการาม
2. พระเกษมฐิตสีโล กรรมการวัดอนงคาราม
3. นาวาตรีนาวิน สาสนกุล อีหม่ามมัสยิดกุฎิลอิสลาม
4. คุณสุรพันธ์ ธีรธาดา อดีตประธานชุมชนสวนสมเด็จย่า
5. คุณสมบุญศรี ศรีสุมภักดิ์ ประธานชุมชนช่างนาคนาค-สะพานยาว
6. คุณอุไรวรรณ สมสมัย ผู้จัดการอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ
7. คุณสมชาย เอมเจริญ กรรมการศาลเจ้าพ่อเสือ
8. อาแปะฮ้อเอียด กรรมการศาลเจ้ากวนอู

กลุ่มประชาชน

1. คุณสมศักดิ์ ไชยจันทร์
2. คุณพิมพ์ประภา สุวรรณรัฐ
3. คุณเพียร ไม่ทราบนามสกุล
4. คุณกิตตินี ตัญญาอนัญญา
5. อาม่าจิม แซ่โจ้ว
6. คุณลีลาวดี ดุจเฟื่องฟู
7. คุณวันทนีย์ ลานทองคำ

8. คุณทรงพล ศรีปัญญา

กลุ่มนักท่องเที่ยว

1. คุณณัฐ	กุลกิจเลิศกุล
2. คุณสุลักษณ์	ผดุงทรัพย์
3. คุณพิราภรณ์	พั่วประเสริฐสุข
4. คุณนงนุช	เตียงพิทยากร
5. คุณกลอย	ไม่ทราบนามสกุล
6. คุณสินี	เลิศนาก
7. คุณหมวย	ไม่ทราบนามสกุล
8. คุณวิไลวรรณ	พิมพ์สวัสดิ์

แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ข้อมูลกิจกรรม.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....สถานที่.....

พฤติกรรมที่สังเกต.....

ผู้ถูกสั่งเกต.....

การมีส่วนร่วมของผู้สังเกต.....

ผลการสังเกต.....

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....

ເວລາ.....

แบบสัมภาษณ์

ปริญญานิพนธ์ เรื่อง การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ชุมชนสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

การสัมภาษณ์จะดำเนินการในลักษณะพูดคุยกับผู้ถูกสัมภาษณ์ โดยกำหนดแนวทางในการสัมภาษณ์ไว้เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนตรงตามความต้องการ ดังนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกสัมภาษณ์

1.1 ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

1.2 สถานภาพในสังคมของท่าน

.....

1.3 ระดับการศึกษาสูงสุด.....

1.4 อาชีพ.....

หัวข้อที่ 1 ศึกษาเรื่องข้อมูลพื้นฐาน

1. ข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างชุมชน

1.1 ชุมชนของท่านมีครัวเรือนทั้งสิ้น.....

1.2 ชุมชนของท่านมีการปกครองอย่างไร.....

1.3 ประชากรในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ.....

2. ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

2.1 อาชีพหลักของชุมชน.....

2.2 รายได้ของประชากรในชุมชน.....

2.3 ค่าใช้จ่ายของประชากร.....

2.4 หนี้สินส่วนใหญ่ของประชากร.....

3. ข้อมูลด้านสังคมและวัฒนธรรม

3.1 ขนาดของสมาชิกในครอบครัว.....

3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ.....

3.3 ความสัมพันธ์ภายในชุมชน.....

3.4 การศึกษาของประชาชนในชุมชน.....

3.5 ขนบธรรมเนียมประเพณีของประชาชน.....

3.6 ศาสนาที่นับถือ.....

- 3.7 ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....
- 3.8 เทศกาล งานประเพณีในชุมชน.....
- 3.9 การพักผ่อนหย่อนใจของประชาชน.....
- 3.10 การรักษาพยาบาล.....
- 4. สภาพสิ่งแวดล้อม
 - 4.1 การคมนาคมในชุมชน.....
 - 4.2 การเดินทางเชื่อมต่อไปภายนอกชุมชน.....
 - 4.3 ปัญหาด้านขยะมูลฝอย.....
 - 4.4 สาธารณูปโภคในชุมชน.....
- 5. แหล่งท่องเที่ยว
 - 5.1 แหล่งท่องเที่ยวในชุมชน
 -
 -
 -
 - 5.2 สภาพแหล่งท่องเที่ยว
 -
 -
 -

หัวข้อที่ 2 พัฒนาการของชุมชน

- 1. การเปลี่ยนแปลงอาชีพของประชากรในชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน
 -
- 2.การย้ายถิ่นฐานเข้า-ออก ของประชากรในชุมชน และเหตุผลการย้าย
 -
- 3.การเปลี่ยนแปลงของสภาพพื้นที่
 -
- 4.พัฒนาการของการท่องเที่ยวในชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน
 -

หัวข้อที่ 3 การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม

- 1. โอกาสและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน
 -

-
2. ทศนคติของประชาชนในชุมชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน
-
-
3. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน
-
-
4. การจัดเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชนและเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวอื่นใกล้เคียง
-
-
5. การปรับภูมิทัศน์ในชุมชน
-
6. การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว
-
-
-
7. การบริการการท่องเที่ยว
-
8. การประเมินผลกระทบอันเกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยว
-
-
9. ข้อเสนอแนะอื่นๆ

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาวหรรษา มีมงคลกุลดิลก
วันเดือนปีเกิด	วันที่ 23 มีนาคม 2517
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	35/42 ม.2 แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร 10170

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2534	มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนศึกษานารี กรุงเทพมหานคร
พ.ศ.2538	ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
พ.ศ.2551	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวางแผนและ การจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ